

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 10 stycznia 2023 r.

Poz. 212

UCHWAŁA NR LXXXVII.560.2022 RADY MIEJSKIEJ W KUNOWIE

z dnia 29 grudnia 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kunów na lata 2022 – 2025

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r. poz. 559, 583, 1005, 1079 i 1561), oraz art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840), po uzyskaniu w dniu 12 sierpnia 2022 r. pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach – uchwala się, co następuje:

- § 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Kunów na lata 2022 – 2025” w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.
- § 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta i Gminy w Kunowie.
- § 3. 1. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.
2. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Miejskiej w Kunowie

Piotr Bek

Załącznik do uchwały Nr LXXXVII.560.2022
Rady Miejskiej w Kunowie
z dnia 29 grudnia 2022 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KUNÓW NA LATA 2022-2025

Kunów

Monika Bryła-Mazurkiewicz we współpracy z Urszulą Jedynak (archeologia)

„Dbajcie dobrze o Wasze pomniki, a nie zajdzie potrzeba ich restauracji. Kilka płatków blachy ołowianej w odpowiednim czasie umieszczone na dachu, uprzątnięcie liści jesiennych i gałęzi drzew otaczających, które mogą zatykać rynny, uchronią od ruiny równocześnie i dach i mury. Czuwajcie jak najusilniej nad starymi budowlami: chrońcie je wszelkimi możliwymi sposobami od upadku. Liczcie kamienie ich, jak to czynilibyście z kosztownościami korony. Stawcie warty przed nimi, jak postawilibyście przed bramami oblężonego miasta; gdy się rozpadają złóżcie je żelazem; podtrzymajcie je belką, gdy się chylą, bez zwracania uwagi na brzydotę tego ratunku, gdyż wolę być o kuli, niż stracić nogę. Czyńcie to z uczuciem poszanowania i ciągłą czujnością – a niejedno pokolenie urodzi się i zniknie jeszcze w cieniu tych murów. W końcu wybije ich ostatnia godzina; niechaj wydzwoni głośno i otwarcie, wtenczas niechaj żadne zastępstwo nieuczciwe lub kłamliwe nie pozbawi go pośmiertnego wspomnienia”

John Raskin

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	2
2. PODSTAWA PRAWNA	
OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	3
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE	
OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	4
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	15
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	18
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
5.1. RELACJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONYWANymi NA POZIOMIE GMINY.....	26
5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO	
5.2.1. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY.....	35
5.2.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY.....	47
5.2.3. ZABYTKI NIERUCHOME.....	105
5.2.4. ZABYTKI RUCHOME.....	108
5.2.5. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE.....	113
5.2.6. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH.....	122
5.2.7. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE.....	123
5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY.....	126
5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.....	135
5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY.....	140
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.	
ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	175
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	179
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI	
GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	182
9. ZASADY OCENY REALIZACJI	
GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	184
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	186
11. ZAKOŃCZENIE.....	189
12. ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA.....	190
13. ZAŁĄCZNIKI.....	196

1. WSTĘP

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie dziedzictwa kulturowego gminy Kunów.

Dziedzictwo kulturowe, inaczej dziedzictwo kultury, w węższym znaczeniu dziedzictwo kulturalne – to zgodnie z definicją podaną przez prof. Jana Pruszyńskiego w monografii „Dziedzictwo kultury Polski” – „zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa i jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej”¹.

Pamięć o dziedzictwie kulturowym i duchowym kształtuje tożsamość narodową. Bez znajomości przeszłości trudno jest budować przyszłość, nie tylko w jej aspektach kulturowych, ale także w tych najgłębszych – duchowych. Dla wiedzy o naszej przeszłości istotne znaczenie ma ochrona zabytków. Zabytki są świadkami przeszłych czasów, żywym świadectwem biegu historii, zmian kulturowych, cywilizacyjnych i politycznych. Odzwierciedlają poziom życia w danym państwie, regionie, miejscowości. Stanowią o wewnętrznej sile i tożsamości ludzi, którzy je tworzyli.

Zabytki to nasze dobro ogólnonarodowe, ale przede wszystkim regionalne i lokalne w skali województwa, powiatu i gminy. Stosunek do nich świadczy o naszej kulturze. Dbając o zabytki składamy hołd historii, tradycji, naszym przodkom.

Świadectwem wagi i roli jaką odgrywają zabytki w naszym życiu jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Została ona przyjęta 23 lipca 2003 r., zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r. i na nowo definiując pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz określając politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie.

Ustawa zobowiązuje władze państwowe i samorządowe wszystkich szczebli do sporządzania programów opieki nad zabytkami. Strategicznym dokumentem na poziomie centralnym wyznaczającym kierunki w zarządzaniu ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w Polsce jest krajowy program opieki nad zabytkami. Jest on uchwalany przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego. Analogiczne dokumenty powstają na poziomie wojewódzkim, powiatowym i gminnym.

Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku spoczywającego na władzach gminy. Zostało ono opracowane zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Jest ono kolejnym Programem Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów. Poprzednie studium zostało sporządzone na lata 2010-2014. Przygotowywana kontynuacja tamtego programu, na lata 2016-2020, z uwagi na chorobę, a potem śmierć osoby opracowującej nie została ukończona.

Niniejsze opracowanie oparte na podstawach prawnych, uwzględnia strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, współgra z dokumentami sporządzonymi na poziomie kraju, województwa i powiatu oraz uwzględnia wewnętrzne gminne uwarunkowania ochrony zabytków. Zawiera charakterystykę krajobrazu kulturowego gminy Kunów, analizę SWOT oraz wskazuje cele i kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Kunów.

¹ Cyt. za: J. Pruszyński, Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawa, t. 1, Kraków 2001, s. 50.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Samorząd gminny jest zobligowany przepisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami² do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami. Art. 87 ust. 1 tejsze ustawy nakłada na wójta (burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek sporządzania przedmiotowego programu w perspektywie 4-letniej.

Zgodnie z art. 87 ust. 2 program taki ma na celu, w szczególności:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny program opieki nad zabytkami sporządza się w oparciu o gminną ewidencję zabytków (art. 21). Jego ustalenia uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy (art. 19 ust. 2).

Sporządzony program podlega zaopiniowaniu przez właściwego pod względem lokalizacji wojewódzkiego konserwatora zabytków, po czym przyjmowany jest przez radę gminy w formie uchwały, która następnie zostaje ogłoszona w dzienniku urzędowym województwa (art. 87 ust. 3 i 4).

Za realizację założeń gminnego programu opieki nad zabytkami odpowiada wójt (burmistrz, prezydent miasta), który raz na dwa lata sporządza – przedstawiane radzie gminy – sprawozdanie z jego realizacji (art.87 ust. 5).

² Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Kwestie związane z ochroną i opieką nad zabytkami w Polsce regulowane są przez szereg ustaw i rozporządzeń, na czele z ustawą zasadniczą.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

(Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Fundamentem systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Zgodnie z jej zapisami ochrona zabytków jest obowiązkiem państwa i każdego obywatela.

Znaczenie dziedzictwa kulturowego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5, 6 ust. 1 i 73 ustawy zasadniczej. W myśl jej zapisów „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (art. 5), „stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju” (art. 6 ust. 1) oraz „zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury” (art. 73).

O obowiązkach obywateli względem dziedzictwa kulturowego traktuje art. 86 Konstytucji RP, który brzmi: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

(Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jej wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia „ochrony zabytków” i „opieki nad zabytkami”. Do ochrony odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast zadania należące do właścicieli i użytkowników zabytków, polegające na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym to – opieka nad zabytkami. Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad zabytkami, a także zasady tworzenia programów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a ponadto organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 ww. ustawy zostały ujęte definicje najważniejszych stosowanych w niej pojęć, w tym termin „zabytek”. Zgodnie z nim użyte określenia oznaczają:

1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;

3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;

4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

W art. 4 ww. ustawy zapisano, że „ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5 mówi, że „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;

3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6 ust. 1 wskazuje, że „ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

W myśl art. 6 ust. 2 „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art. 7 określa formy ochrony zabytków. Są to:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa określa także zasady tworzenia programów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 21 podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy są ewidencje zabytków.

Gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) (art. 22 ust. 4). W myśl art. 22 ust. 5 „w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków”.

Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa (art. 22 ust. 2), Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków (art. 22 ust. 1), zaś właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych (art. 22 ust. 6).

Ewidencje zabytków – w myśl zapisów art. 22 ust. 7 – mogą zawierać dane osobowe obejmujące:

- 1) imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub użytkownika zabytku;
- 2) imię, nazwisko i podpis autora karty ewidencyjnej lub adresowej lub imię i nazwisko osoby, która wypełniła kartę ewidencyjną;
- 3) imię i nazwisko lub nazwę wykonawcy prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich lub badań archeologicznych przy zabytku.

Zgodnie z art. 22 ust. 3 „włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku”.

Art. 89 ww. ustawy wyszczególnia organy ochrony zabytków. Są to:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Uzupełnieniem przepisów powołanych w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są szczegółowe rozporządzenia ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, spośród których należy wymienić m.in.:

1. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886 z późn. zm.);
2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2018 poz. 1609)
3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2019, poz. 1721);
4. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. 2015, poz. 1275, z późn. zm.);

5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011, Nr 89, poz. 510);
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674 z późn. zm.);
7. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212 poz. 2153);
8. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. nr 124 poz. 1304 z późn. zm.);
9. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259);
10. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650);
11. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);
12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 1384);
13. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa” (Dz. U. 2017 r. poz. 928);
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r. poz. 1470).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

(Dz. U. 1990 Nr 16 poz. 95 z późn. zm.)

Wytyczne dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte są m.in. ustawie o samorządzie gminnym. W art. 7 ust. 1, pkt. 9 ww. ustawy jest zapisane, że „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

(Dz. U. z 2003 r. poz. 80 z późn. zm.)

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ujęte są także w Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy.

Zgodnie z art. 1 ust. 2, pkt 4 ww. ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy powinno się uwzględniać uwarunkowania wynikające m.in. ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 1, pkt 4). Określa się w nim także obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 2, pkt 4).

Zgodnie z art. 15 ust. 2 w planie miejscowym określa się obowiązkowo m.in.:

- zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego (pkt 2);
- zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu (pkt 3);
- zasady kształtowania krajobrazu (pkt 3a);
- zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej (pkt 4).

W planie miejscowym określa się w zależności od potrzeb m.in.: granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3, pkt 6).

Kwestie związane z ochroną i opieką nad zabytkami uwzględnia się także na szczeblach wojewódzkich planowania przestrzennego (art. 39, ust. 3, pkt 2).

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane

(Dz. U. 1994 Nr 89 poz. 414 z późn. zm.)

Ustawa ta dotyczy kwestii projektowania, budowy, nadzoru, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz zasad działania organów administracji publicznej w tym zakresie. Ponadto reguluje sprawy związane z: ochroną środowiska podczas działań związanych z wykonywaniem rozbiórek, wznoszenia nowych obiektów i ich utrzymania, miejscem realizacji inwestycji i sposobem uzyskiwania pozwolenia na budowę oraz rozbiórkę, a także określeniem rodzajów robót budowlanych i budów niewymagających pozwolenia na budowę, oddawania obiektów budowlanych do użytkowania, prowadzeniem działalności zawodowej osób związanych z budownictwem i ich odpowiedzialnością karną i zawodową, prawami i obowiązkami uczestników procesu budowlanego oraz postępowaniem w wypadku katastrofy budowlanej.

Zgodnie z zapisem art. 2 ust 2 pkt 3 przepisy ww. ustawy nie naruszają przepisów odrębnych „o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego”.

W myśl art. 5 ust. 1, pkt 7 „obiekt budowlany jako całość oraz jego poszczególne części, wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej”, zapewniając m.in. „ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską”.

W przypadku obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków lub do gminnej ewidencji zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępianie od przepisów techniczno-budowlanych określonych w art. 7 ww. ustawy po uzyskaniu pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Art. 29 ust. 7 mówi, że „roboty budowlane, o których mowa w ust. 1-4, wykonywane: 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,

2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia – przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”.

Zgodnie z art. 30 ust. 7 organ administracji architektoniczno-budowlanej może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy lub spowodować m.in.: zagrożenie bezpieczeństwa ludzi lub mienia (pkt 1) czy pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków (pkt 2).

Zgodnie z art. 32 ust. 1 pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami Ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko³,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw budownictwa, lokalnego planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz mieszkalnictwa – w przypadku budowy gazociągów o zasięgu krajowym lub jeżeli budowa ta wynika z umów międzynarodowych.

W myśl art. 39 prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków (ust. 1). Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (ust. 2). W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (ust. 3). Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych (ust. 4). W myśl art. 39a budowa obiektu budowlanego, tymczasowego obiektu budowlanego i urządzenia budowlanego na obszarze Pomnika Zagłady lub jego strefy ochronnej w rozumieniu Ustawy z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady⁴ wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania zgody właściwego wojewody.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska

(Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627)

Uregulowania prawne związane z ochroną i opieką nad zabytkami zawarte są również w Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, która mówi m.in. o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

³ Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2008 nr 199, poz. 1227 z późn. zm.).

⁴ Ustawy z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 2015 r. poz. 2120).

Zgodnie z art. 71 ust. 3 ww. ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu „powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych”.

Z kolei art. 101 ust. 1 mówi, że „ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu wartości kulturowych „zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego”.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

(Dz. U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.)

Ustawa ta określa cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu (art. 1). W jej rozumieniu – ochrona przyrody – polega na: zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody:

- 1) dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów;
- 2) roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową;
- 3) zwierząt prowadzących wędrowny tryb życia;
- 4) siedlisk przyrodniczych;
- 5) siedlisk zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów;
- 6) tworów przyrody żywej i nieożywionej oraz kopalnych szczątków roślin i zwierząt;
- 7) krajobrazu;
- 8) zieleni w miastach i wsiach;
- 9) zadrzewień (art. 2 ust. 1).

W myśl art. 2 ust. 2 wśród celów ochrony przyrody są m.in. „zachowanie dziedzictwa geologicznego i paleontologicznego” i „ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień”.

Formami ochrony przyrody zgodnie z art. 6 ust. 1 są:

- 1) parki narodowe;
- 2) rezerваты przyrody;
- 3) parki krajobrazowe;
- 4) obszary chronionego krajobrazu;
- 5) obszary Natura 2000;
- 6) pomniki przyrody;
- 7) stanowiska dokumentacyjne;
- 8) użytki ekologiczne;
- 9) zespoły przyrodniczo-krajobrazowe;
- 10) ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

W myśl art. 6 ust. 2 „w drodze porozumienia z sąsiednimi państwami mogą być wyznaczone przygraniczne obszary cenne pod względem przyrodniczym w celu ich wspólnej ochrony”.

Jedną z form ochrony przyrody wymienioną w art. 6 ust. 1 ww. ustawy jest park krajobrazowy.

Zgodnie z art. 16 ust. 1 „park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju”. Na obszarach graniczących z parkiem krajobrazowym może być wyznaczona otulina (art. 16 ust. 2).

Utworzenie parku krajobrazowego, jego powiększenie, zmniejszenie czy likwidacja następuje w drodze uchwały sejmiku województwa. Projekt uchwały sejmiku województwa dotyczący utworzenia, zmiany granic lub likwidacji parku krajobrazowego wymaga uzgodnienia z właściwą miejscowo radą gminy oraz właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Rada gminy może odmówić uzgodnienia projektu uchwały dotyczącej utworzenia lub powiększenia parku krajobrazowego wyłącznie w przypadku, gdy przyjęcie tej uchwały prowadziłoby do ograniczenia możliwości rozwojowych gminy wynikających z ustaleń

studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego lub miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w stopniu nieproporcjonalnym do wartości jakie park krajobrazowy ma chronić. Rada gminy nie może odmówić uzgodnienia takiego projektu uchwały, w przypadku, gdy podjęcie tej uchwały jest konsekwencją rekomendacji dotyczącej utworzenia lub powiększenia obszaru parku krajobrazowego zawartej w audycie krajobrazowym, o którym mowa w art. 38a Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Utworzenie parku krajobrazowego lub powiększenie jego obszaru może nastąpić również na wniosek samej rady gminy, na obszarze której park krajobrazowy miałby być utworzony lub powiększony.

Utworzenie parku krajobrazowego położonego na terenie więcej niż jednego województwa następuje w drodze podjęcia jednobrzmiącej uchwały właściwych sejmików województw. Likwidacja lub zmniejszenie obszaru parku krajobrazowego może nastąpić wyłącznie z powodu bezpowrotnej utraty wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych oraz walorów krajobrazowych na obszarach projektowanych spod ochrony.

Grunty rolne i leśne oraz inne nieruchomości znajdujące się w granicach parku krajobrazowego są pozostawiane w gospodarczym wykorzystaniu.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 1997 nr 115 poz. 741 z późn. zm.)

Reguluje ona kwestie dotyczące gospodarki nieruchomościami, w szczególności zasady: gospodarowania nieruchomościami stanowiącymi własność Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego, podziału nieruchomości, scalania i podziału nieruchomości, pierwokupu nieruchomości, wywłaszczania nieruchomości i zwrotu wywłaszczonych nieruchomości, udziału w kosztach budowy urządzeń infrastruktury technicznej, wyceny nieruchomości, działalności zawodowej, której przedmiotem jest gospodarowanie nieruchomościami.

Art. 6 pkt 5 tejże ustawy określa, że jednymi z celów publicznych w jej rozumieniu są:

- opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego.

Art. 13 ust. 4 ustawy mówi że: „sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków”.

Zgodnie z art. 68, ust. 3 „cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50%. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę”.

Analogiczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73, ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84, ust. 4).

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. 1991 nr 9 poz. 31 z późn. zm.)

Na podstawie art. 7 ust. 1 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości:

- grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (pkt 6),

- grunty i budynki we władaniu muzeów rejestrowanych (pkt 7),
- znajdujące się w parkach narodowych lub rezerwach przyrody i służące bezpośrednio i wyłącznie osiągnięciu celów z zakresu ochrony przyrody: a) grunty położone na obszarach objętych ochroną ścisłą, czynną lub krajobrazową oraz budynki i budowle trwale związane z gruntem (pkt 8).

**Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r.
o działalności pożytku publicznego i wolontariacie
(Dz. U. 2003 Nr 96 poz. 873 z późn. zm.)**

Ustawa ta reguluje działalność pożytku publicznego, w tym organizacji pożytku publicznego (OPP) oraz sposób sprawowania nadzoru nad działalnością pożytku publicznego. Zawiera także prawne regulacje warunków realizacji świadczeń przez wolontariuszy i sposób korzystania z tych świadczeń.

Wśród zadań publicznych ustawa wymienia m.in. działania w zakresie:

- podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej,
- działalności na rzecz języka regionalnego,
- kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego,
- ochrony dziedzictwa przyrodniczego.

**Ustawa z dnia 25 października 1991 r.
o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
(Dz. U. z 1991 nr 114 poz. 493 z późn. zm.)**

Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1).

Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo (art. 1, ust. 2), a także jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Mecenat państwa polega na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą. (art. 1 ust. 2). Zgodnie z art. 1 ust. 3 ww. ustawy minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może wspierać finansowo, w ramach mecenatu państwa, realizację planowanych na dany rok zadań związanych z polityką kulturalną państwa, prowadzonych przez instytucje kultury i inne podmioty nienależące do sektora finansów publicznych.

Mecenat organów jednostek samorządu terytorialnego, analogicznie do mecenatu państwa, sprawowany jest przez te jednostki w zakresie ich właściwości.

Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których są teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki, ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury.

W myśl art. 9 jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym. Instytucje kultury, dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego, mogą otrzymywać dotacje celowe na zadania objęte mecenatem państwa, w tym dotacje celowe na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji, z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego odnoszą się także ustawy i rozporządzenia:

- 1) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 1997 nr 5 poz. 24 z późn. zm.),
- 2) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 1997 nr 85 poz. 539 z późn. zm.),
- 3) Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 1983 nr 38 poz. 173 z późn. zm.),
- 4) Ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. 1999 nr 41 poz. 412 z późn. zm.),
- 5) Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. 1959 nr 11 poz. 62 z późn. zm.),
- 6) Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 1933 nr 39, poz. 311 z późn. zm.),
- 7) Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2015, poz. 1777 z późn. zm.),
- 8) Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. 2009 nr 19, poz. 100 z późn. zm.),
- 9) Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. 1994 nr 27, poz. 96 z późn. zm.),
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm.),
- 11) Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. 1995 nr 16, poz. 78 z późn. zm.),
- 12) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 Nr 61, poz. 354 z późn. zm.).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)⁵ (w skrócie SOR)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju została przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r. Stanowi ona aktualizację średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej przez Radę Ministrów Uchwałą Nr 157 z dnia 25 września 2012 r. Jest to obowiązujący, kluczowy dokument państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Zawiera rekomendacje dla polityk publicznych. Określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2020 i 2030.

Zadania związane z dziedzictwem kulturowym zostały uwzględnione: w obszarach: E-państwo oraz kapitał ludzki i społeczny.

Wśród wyznaczonych projektów strategicznych obszaru E-państwo znalazły się: „digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej, kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury”⁶.

W dokumencie uwzględniono wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Podkreślono, że „inwestycje w kulturę wpływają nie tylko na ekonomiczny rozwój i wzrost konkurencyjności, ale także na wzmocnienie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności. Dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancję”⁷.

Wśród działań do 2020 r. znalazły się:

- wzmocnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu, czyli wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie,
- wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych, czyli stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r. to :

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego, tj. wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty;
- inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO),

⁵ Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), M.P. z 2017 r., poz. 260.

⁶ Tamże, s. 245.

⁷ Tamże, s. 288.

- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury⁸.

W dokumencie wymieniono także projekty strategiczne tj.:

- 1) Rozwój czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy;
- 2) Kultura obywatelska – projekt obejmuje szereg inicjatyw, których celem jest wzmocnianie postaw obywatelskich m.in. poprzez działania kulturalno-edukacyjne, wzbogacanie kultury popularnej o elementy i wartości kultury wysokiej, wspieranie projektów o charakterze lokalnym i oddolnym, wzmocnianie organizacji i struktur stanowiących naturalne przestrzenie rozwoju postaw obywatelskich (np. uniwersytety ludowe, organizacje harcerskie, grupy rekonstrukcyjne);
- 3) Niepodległa 2018 – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski (obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego);
- 4) Dziedzictwo buduje wspólnotę – utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw. Dzięki synergii uzyskanej w wyniku współdziałania w sieci, możliwe będą wspólne: budowanie dostępności (np. poprzez system biletowy), promocja w kraju i za granicą, a także realizacja przedsięwzięć edukacyjnych i wystawienniczych;
- 5) Kultura / Dziedzictwo / Wspólnota – wdrożenie instrumentów wsparcia finansowego i pozafinansowego dla bibliotek, domów kultury oraz archiwów państwowych. Planowane jest uruchomienie trzech typów programów: wspieranie projektów, które pozwolą bibliotekom funkcjonować jako lokalne centra aktywności społecznej oraz miejsca dostępu do wiedzy, jak również zdobywania umiejętności korzystania z nowych technologii, wspieranie realizowanych przez archiwa państwowe projektów animacyjno-edukacyjnych, w ramach których wzmocniana będzie wiedza społeczności lokalnych o ich dziedzictwie historyczno-kulturowym, przy jednoczesnym uwzględnieniu rozwoju wspólnoty w oparciu o lokalne zasoby i potencjały oraz promocji regionów, wspieranie projektów, w ramach których domy kultury będą animowały integrację lokalnych społeczności wokół kluczowych problemów lokalnych;
- 6) Kolekcje – w ramach programu wspierane będą państwowe i samorządowe instytucje kultury, a także inne organizacje, w działaniach polegających na tworzeniu i rozwijaniu narodowych i regionalnych kolekcji sztuki współczesnej oraz kolekcji muzealnych, a także w działaniach na rzecz powstawania nowych dzieł muzycznych, ich prawykonań, popularyzacji i udostępniania w przestrzeni publicznej⁹.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030¹⁰

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, w skrócie SRKS, została przyjęta 27 października 2020 r. przez Radę Ministrów Uchwałą Nr 155. Stanowi ona kontynuację i aktualizację przyjętej Uchwałą Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. Jest jednym z instrumentów realizacji przyjętej Uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Strategii na rzecz

⁸ Tamże, s. 288-289.

⁹ Tamże, s. 289.

¹⁰ Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”, M.P. 2020 poz. 1060.

Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). Koordynowanie i nadzorowanie realizacji Strategii należy do zadań ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

SRKS za główny cel stawia sobie wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu ma się odbywać poprzez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Działania wskazane w SRKS mają zatem wspierać zaangażowanie obywatelskie, zachęcać do współpracy oraz wzmacniać kreatywność Polaków.

Dla gminnych programów opieki nad zabytkami istotne znaczenie ma przede wszystkim priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury” wyróżniony w celu szczegółowym 2, tj. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 2030¹¹

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (w skrócie: KPZK 2030) przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r., została uchylona 13 listopada 2020 r.

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022¹²

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Stanowi on główny dokument strategiczny określający cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Głównym celem programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel ten ma być realizowany poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, podzielony na kierunki działania:

- 1) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
- 2) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, podzielony na kierunki działania:

- 1) Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
- 2) Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa, podzielony na kierunki działania:

- 1) Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
- 2) Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

¹¹ Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, M. P. 2012 poz. 252. Ustawa z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw. Dz. U. 2020 poz. 1378.

¹² Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022”, M. P. 2019, poz. 808.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu gminnego programu opieki nad zabytkami nie można nie odnieść się do uwarunkowań zewnętrznych ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikających z dokumentów na poziomie wojewódzkim i powiatowym.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów na lata 2022-2025 jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

4.2.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2030+¹³

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ została przyjęta przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego 29 marca 2021 r. Uchwałą Nr XXX/406/21. Stanowi ona najważniejszy i podstawowy dokument samorządu województwa określający obszary, cele i kierunki polityki rozwoju regionu. Jest punktem wyjścia do przygotowywania pozostałych regionalnych dokumentów strategicznych i operacyjnych. Odpowiada na nowe uwarunkowania oraz globalne i wewnętrzne wyzwania stojące przed władzami województwa świętokrzyskiego. Przedstawia plan działania w perspektywie 10 lat oraz propozycję współpracy skierowaną do wszystkich podmiotów zainteresowanych rozwijaniem potencjału społeczno-gospodarczego regionu świętokrzyskiego. Formułuje wizję rozwoju województwa świętokrzyskiego, która brzmi: „Świętokrzyskie w 2030 roku to ambitny region o atrakcyjnym wizerunku”. Kładzie nacisk na cztery główne obszary:

1. Gospodarka (Cel 1. Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie),
2. Środowisko (Cel 2. Przyjazny dla człowieka czysty region),
3. Demografia (Cel 3. Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi),
4. Zarządzanie (Cel 4. horyzontalny – Sprawne zarządzanie regionem).

Kwestie związane z dziedzictwem kultury zostały ujęte w celu strategicznym 3, który ma być realizowany przez trzy cele operacyjne. Jednym z nich jest budowa wspólnoty regionalnej opartej na silnym kapitale społecznym i emocjonalnych związkach ludności z zasobami naturalnymi i kulturowymi województwa. Do kluczowych kierunków działań mających na celu realizację powyższego celu należą: zwiększenie poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców, rozwój instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego czy poprawa warunków dla zwiększenia aktywności społecznej i obywatelskiej mieszkańców.

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020¹⁴

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020 została opracowana w grudniu 2014 r. Stanowiła ona aktualizację Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014 i była najważniejszym dokumentem dotyczącym gospodarki turystycznej w regionie. W strategii opisano walory turystyczne oraz stan zagospodarowania turystycznego województwa. Omówiono walory naturalne oraz antropogeniczne i ich znaczenia dla rozwoju oferty turystycznej regionu. Przedstawiono również koncepcję rozwoju turystyki w regionie.

¹³ Uchwała XXX/406/21 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+; Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+, Załącznik do Uchwały Sejmiku.

¹⁴ Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020, Kielce 2014.

Za cel nadrzędny strategii przyjęto: pełne wykorzystanie zrealizowanych projektów turystycznych i okołoturystycznych dla uzyskania efektów gospodarczych i społecznych wynikających z rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim.

Strategiczne obszary koncentracji działań sformułowano w następujący sposób:

Obszar 1: Skomercjalizowana oferta turystyczna regionu;

Cel operacyjny 1: Wsparcie rozwoju flagowych produktów turystycznych województwa;

Cel operacyjny 2: Rozwój nowych produktów turystycznych;

Cel operacyjny 3: Komerccjalizacja oferty turystycznej regionu;

Obszar 2: Funkcjonalnie zorganizowana, zrównoważona przestrzeń turystyczna oraz wysoka dostępność regionu i jego atrakcji;

Cel operacyjny 1: Poprawa dostępności komunikacyjnej regionu;

Cel operacyjny 2: Wzrost dostępności atrakcji turystycznych;

Cel operacyjny 3: Rozwój infrastruktury turystycznej i paraturystycznej;

Obszar 3: Wysoki potencjał kadrowy i organizacyjny interesariuszy rynku turystycznego;

Cel operacyjny 1: Wzrost kwalifikacji kadr turystycznych;

Cel operacyjny 2: Wzmocnienie i utrzymanie potencjału partnerów rynku turystycznego;

Cel operacyjny 3: Wzrost rangi i atrakcyjności branży turystycznej;

Obszar 4: Zintegrowany marketing regionu i efektywna komunikacja marketingowa;

Cel operacyjny 1: Kontynuacja budowy rozpoznawalnej i silnej marki województwa o wyróżniającym się wizerunku;

Cel operacyjny 2: Efektywne wsparcie promocyjne produktów turystycznych;

Cel operacyjny 3: Uruchomienie specjalnych projektów promocyjnych;

Cel operacyjny 4: Budowa i wdrożenie marketingowej Platformy Współpracy pomiędzy partnerami rynku.

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2015-2020 nie ma póki co kontynuacji, ale jej wytyczne są w dalszym ciągu realizowane.

Diagnoza stanu turystyki województwa świętokrzyskiego¹⁵

„Diagnoza stanu turystyki województwa świętokrzyskiego” została przygotowana na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego przez zespół ekspertów zrzeszonych w Stowarzyszeniu Regional Study Association – Sekcja Polska, pod kierunkiem dra hab. Macieja Smętkowskiego, prof. Uniwersytetu Warszawskiego. Dokument zawiera opis aktualnego stanu turystyki w województwie świętokrzyskim, charakterystykę potencjału turystycznego regionu, ocenę wizerunku świętokrzyskiego, katalog szans i ograniczeń dalszego rozwoju sfery turystycznej, porównanie turystyki województwa świętokrzyskiego z sąsiednimi regionami, wnioski i rekomendacje. Diagnoza wyszczególnia mocne i słabe strony świętokrzyskiej turystyki. Wśród słabych stron zostały wymienione:

- 1) słabo rozwinięta współpraca i koordynacja działań między interesariuszami branży turystycznej,
- 2) brak rozwiniętych sieciowych i liniowych produktów turystycznych,
- 3) mało rozpoznawalnych i popularnych atrakcji turystycznych w wymiarze krajowym i zagranicznym, co wynika ze słabej promocji.

Diagnoza ta została przyjęta przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego 22 grudnia 2020 r. Jest to pierwsza diagnoza o charakterze strategicznym dla turystyki wykonana w województwie świętokrzyskim.

Na potrzeby diagnozy zlecone zostały ogólnopolskie badania pn. „Znajomość i wizerunek województwa świętokrzyskiego” zrealizowane w październiku 2020 r. przez pracownię ARC Rynek i Opinia. Ich celem było poznanie wizerunku województwa świętokrzyskiego oraz analiza wiedzy Polaków na temat atrakcji znajdujących się na jego terenie.

¹⁵ Diagnoza stanu turystyki województwa świętokrzyskiego, red. M. Smętkowski, Warszawa 2020.

W dokumencie nie znalazły się odniesienia w stosunku do gminy Kunów, która została umiejscowiona w „obszarze bałtowsko-ostrowieckim” ale wiele poruszonych w nim problemów bezpośrednio jej dotyczy, tj. mała liczba miejsc noclegowych, słaba promocja czy brak rozwiniętych produktów sieciowych.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego¹⁶

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty Uchwałą XLVII/833/14 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego 22 września 2014 r. Określa on długofalowe cele i kierunki wojewódzkiej polityki przestrzennej i przedstawia wizję zagospodarowania przestrzennego regionu świętokrzyskiego na najbliższe 25-30 lat. Stanowi integralną częścią systemu planowania regionalnego i ma służyć samorządowi województwa do kształtowania i prowadzenia własnej polityki przestrzennej we współpracy z samorządami lokalnymi w powiązaniu z województwami sąsiadującymi i polityką przestrzenną kraju.

Wśród nadrzędnych priorytetów zagospodarowania przestrzennego w dokumencie wymieniono:

- 1) wymagania ładu przestrzennego, urbanistyki i architektury,
- 2) walory architektoniczne i krajobrazowe,
- 3) wymagania ochrony środowiska przyrodniczego, zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia, a także wymagania osób niepełnosprawnych,
- 4) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury,
- 5) walory ekonomiczne przestrzeni i prawo własności; potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa.

W zakresie dziedzictwa kulturowego, za główne zadanie samorządu województwa w zakresie zagospodarowania przestrzeni kulturowej uznano skuteczniejszą ochronę i rewaloryzację zasobów dziedzictwa kulturowego oraz racjonalne ich zagospodarowanie m.in. z myślą o wykorzystaniu tych zasobów jako elementu promocji i czynnika rozwoju gospodarczego, a także zapewnienie trwałych źródeł dofinansowywania prac rewaloryzacyjnych z dochodów budżetowych i pozabudżetowych np. z turystyki. Za istotne zadanie uznano wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie umacniania tożsamości kulturowej mieszkańców regionu przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu specyfiki lokalnej.

Za priorytetowe obszary działań samorządu województwa przyjęto:

- 1) intensyfikację i pogłębianie rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- 2) ochronę i rewaloryzację zabytkowych układów przestrzennych miast i wsi,
- 3) zachowanie i ochronę obiektów i zespołów o najwyższej randze oraz szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej i dziedzictwa światowego,
- 4) zachowanie najcenniejszych krajobrazów kulturowych,
- 5) promocję i eksponowanie najcenniejszych obiektów,
- 6) tworzenie warunków do współpracy samorządów lokalnych z partnerami społecznymi i prywatnymi w celu pozyskania środków na rewaloryzację zabytków.

Za główny cel polityki przestrzennej uznano zachowanie i umacnianie regionalnej tożsamości kulturowej, jak też zapewnienie ochrony i rewaloryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego, stosownie do przepisów ustawy o ochronie dóbr kultury oraz innych ustaw związanych z tą problematyką. Cel ten ma być realizowany przy pomocy celów wspomagających, tj. poprzez:

- 1) dążenie do pełnego rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego oraz objęcie ochroną cennych obiektów i zespołów zabytkowych oraz obszarów o wartościowym krajobrazie kulturowym,

¹⁶ Uchwała XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z 22 września 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego.

- 2) przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych najcenniejszych zabytków, przede wszystkim układów urbanistycznych oraz obiektów i zespołów o szczególnych walorach,
- 3) ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Cele te mają być realizowane poprzez następujące zasady:

- 1) respektowanie przepisów i wymagań ochronnych przy rewaloryzacji obiektów i zespołów zabytkowych objętych ochroną prawną,
- 2) racjonalne, zgodne z wymogami konserwatorskimi zagospodarowanie, użytkowanie i udostępnianie obiektów zabytkowych, z uwzględnieniem celów kulturowych i turystycznych,
- 3) unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np. dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo,
- 4) eksponowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych,
- 5) komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy,
- 6) prowadzenie archeologicznych badań ratunkowych na terenach realizowanych lub przewidzianych do realizacji inwestycji wielkoobszarowych,
- 7) edukacja społeczna w zakresie wartości i znaczenia obiektów kulturowych dla promocji i rozwoju województwa oraz integracji regionalnej.

Głównym zadaniem polityki ochrony przestrzeni kulturowej ma być zabezpieczanie obiektów i zespołów zabytkowych, w tym dziedzictwa archeologicznego przed degradacją oraz sukcesywna renowacja, rewitalizacja oraz racjonalne ich udostępnienie drogą pełnego wykorzystania instrumentów prawnych i finansowych przewidzianych w obowiązujących przepisach prawnych i programach. Realizacja tego zamierzenia ma odbywać się poprzez:

- 1) wnioskowanie o dokonanie wpisu cennych obiektów do rejestru zabytków,
- 2) egzekwowanie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz objęcie tymi planami wszystkich terenów szczególnej ochrony konserwatorskiej,
- 3) tworzenie warunków przestrzennych do organizacji parków kulturowych – wskazane jest przeanalizowanie możliwości tworzenia parków kulturowych na obszarach o wyróżniającym się krajobrazie kulturowym. W tym celu niezbędne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji terenu i przygotowanie odpowiedniej dokumentacji,
- 4) podjęcie starań o utworzenie pomników historii.

W ramach polityki ochrony przestrzeni kulturowej sformułowano następujące obszary działań priorytetowych:

1. Rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów, zespołów oraz zabytkowych układów przestrzennych. Zakłada się, iż większość zrewaloryzowanych obiektów zabytkowych, zespołów i układów przestrzennych powinna zostać udostępniona na cele turystyczne oraz wykorzystana, jako element promocji i czynnik rozwoju gospodarczego. Dotyczy to w szczególności najcenniejszych zabytkowych zespołów urbanistycznych.
2. Kreowanie przestrzeni kulturowej.
3. Rozpoznanie i udokumentowanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

W dokumencie podkreślono znaczenie promowania dziedzictwa kulturowego przez turystykę oraz konieczność kompleksowego przebadania i rozpoznania całości dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, łącznie z badaniami archeologicznymi.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016¹⁷ (z kontynuacją na lata kolejne)

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016 został przyjęty Uchwałą XXIX/524/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego. Stanowi on opracowanie strategiczne, które w sposób kompleksowy określa cele i działania województwa w zakresie opieki nad zabytkami. Najważniejszym działaniem jest ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego województwa świętokrzyskiego w celu zachowania go dla następnych pokoleń oraz budowania na jego bazie tendencji służących rozwojowi regionu, a także integracja społeczności lokalnych przy pomocy poszerzenia wiedzy o zasobach dóbr kultury i potrzebie ich ochrony. W dokumencie wyznaczono cel generalny: ochronę i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, w ramach którego wskazano do realizacji następujące cele szczegółowe i kierunku działań:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

- 1.1. Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych.
 - 1.2. Ochrona zabytków ruchomych.
 - 1.3. Ochrona zabytków nieruchomych.
 - 1.4. Ochrona zabytków archeologicznych.
 - 1.5. Ochrona zabytków układów architektonicznych.
 - 1.6. Stworzenie warunków do powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.
2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań:

- 2.1. Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa.
 - 2.2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego.
 - 2.3. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.
3. Tworzenie warunków do wzmocnienia tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

- 3.1. Kulturowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.
- 3.2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

4.2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020¹⁸

Dokument określa misję oraz cele i kierunki działania powiatu ostrowieckiego do roku 2020. Misja została sformułowana jako: „Zintegrowany obszar rozwoju oparty na wysoko wykwalifikowanej kadrze i potencjale społecznym mieszkańców powiatu w dziedzinach związanych z rozwojem przemysłu. Obszar o wysokich walorach krajobrazowych i potencjale dziedzictwa kulturowego sprzyjających rozwojowi różnych form turystyki i rekreacji. Powiat z pełną infrastrukturą społeczną stanowiącą warunki do bezpiecznego i komfortowego życia jego mieszkańców”. Cele wraz z kierunkami działania zostały podzielone na obszary strategiczne:

- 1) ekologia,
- 2) gospodarka,

¹⁷ Uchwała XXIX/524/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 25 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016”.

¹⁸ Uchwała Nr XXVI/157/2016 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 30 marca 2016 r. w sprawie przyjęcia Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020.

- 3) infrastruktura,
- 4) przestrzeń,
- 5) społeczność.

Obszary, które bezpośrednio odnoszą się w strategii do dziedzictwa kulturowego gminy Kunów to:

- 1) Obszar strategiczny: ekologia;

Wśród celów pierwszorzędnych wyszczególniono: promowanie zrównoważonego rozwoju z uwzględnieniem obszarów turystycznych.

- 2) Obszar strategiczny: gospodarka;

Priorytet: zwiększenie nakładów na rozwój turystyki;

Kierunki działania: rozbudowa bazy noclegowej, gastronomicznej i punktów informacji turystycznej na terenie powiatu, szeroko rozumiana promocja walorów turystycznych na forum ogólnopolskim i międzynarodowym, utworzenie produktu markowego;

Wśród celów pierwszorzędnych wyszczególniono: wielopłaszczyznowe promowanie powiatu. Wśród kierunków działania wymieniono: promocję walorów turystycznych powiatu poprzez publikacje i wydawnictwa.

- 3) Obszar strategiczny: infrastruktura;

Wśród celów pierwszorzędnych zaakcentowano: podjęcie działań w kierunku rozbudowy bazy turystycznej.

Wśród kierunków działań wskazano: budowę bazy noclegowej i gastronomicznej w bliskim otoczeniu atrakcji turystycznych – tworzenie warunków, budowę zaplecza rekreacyjnego i szlaków turystycznych pomiędzy lub wokół zidentyfikowanych produktów turystycznych.

- 4) Obszar strategiczny: przestrzeń;

Priorytet: uwzględnić walory krajobrazowo-turystyczne w rozwoju powiatu;

Wśród kierunków działań podkreślono rolę doliny Kamiennej jako naturalnego zaplecza turystyki kwalifikowanej.

Wśród celów pierwszorzędnych wskazano: podjęcie działań w kierunku wykorzystania walorów turystycznych i historycznych powiatu z uwzględnieniem rozwoju gospodarczego.

Wśród kierunków działania wymieniono: zakładanie parków tematycznych w oparciu o tradycje hutnicze, tworzenie zintegrowanej sieci pieszych i rowerowych szlaków turystycznych.

- 5) Obszar strategiczny: społeczność;

Priorytet: uwzględnić charakter regionu przy kreowaniu nowych inwestycji;

Wśród kierunków działań wymieniono: rozwój turystyki w oparciu o dziedzictwo kulturowe.

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2030+

Powiat Ostrowiecki rozpoczął prace związane z opracowaniem Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2030+. Prace obejmują przeprowadzenie kompleksowej diagnozy społeczno-gospodarczej powiatu oraz określenie celów i zadań, mających zapewnić jego długofalowy rozwój społeczno-gospodarczy. Kierując się tym, aby Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2030+ stanowiła faktyczną odpowiedź na problemy, potrzeby i oczekiwania mieszkańców, zorganizowane zostało dedykowane badanie ankietowe.

Program Rozwoju Turystyki i Promocji Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020+¹⁹

Opracowany w 2018 r. Program Rozwoju Turystyki i Promocji Powiatu Ostrowieckiego miał stanowić skuteczne narzędzie w procesie promocji powiatu ostrowieckiego. Wymienione w programie obszary rozwoju społeczno-gospodarczego nawiązują do „Strategii

¹⁹ Uchwała Nr IV/18/2018 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 21 grudnia 2018 r. w sprawie przyjęcia Programu Rozwoju Turystyki i Promocji Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020+

Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego”. Poruszana tematyka „Przestrzeni” bezpośrednio dotyczy zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym. Celem nadrzędnym odnoszącym się do wspomnianego obszaru jest: wykorzystanie walorów krajoznawczo-turystycznych w rozwoju powiatu. W ramach celu nadrzędnego wskazano cele do realizacji oraz kierunki działań dotyczące bezpośrednio lub pośrednio dziedzictwa kulturowego gminy Kunów, które sformułowano w następujący sposób:

Cel: Podjąć działania w kierunku rozwoju istniejących obszarów turystycznych.

Kierunki działania:

- 1) Stworzyć produkt turystyczny związany z postacią Witolda Gombrowicza,
- 2) Zagospodarować turystycznie ruiny walcowni w Nietulisku Dużym.

Cel: Stworzyć warunki do rozwoju turystyki w oparciu o dziedzictwo hutnictwa.

Kierunki działania:

- 1) Muzeum hutnictwa elementem turystyki przemysłowej.

Cel: Podjąć działania w kierunku utworzenia Ostrowieckiego Klastra Turystycznego.

Kierunki działania:

- 1) Zorganizowanie forum turystycznego gestorów usług turystycznych, organizacji pozarządowych i administracji publicznej dla wymiany myśli i nawiązania współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami turystycznymi,
- 2) Utworzenie karty turystycznej powiatu dla łączenia sprzedaży poszczególnych produktów turystycznych,
- 3) Stworzenie powiązań organizacyjnych i w przyszłości gospodarczych pomiędzy poszczególnymi produktami turystycznymi.
- 4) Dodatkowo realizacja celów związanych z promocją dziedzictwa kulturowego może być realizowana pośrednio przez cele wymienione w ramach zagadnień określonych dla celu nadrzędnego jakim jest tworzenie warunków do rozwoju turystyki:

Cel: Podjąć działania w kierunku aktywnej promocji domen i produktów turystycznych powiatu.

Kierunki działania:

- 1) Współpraca między gminami,
- 2) Zwiększenie aktywności samorządów lokalnych,
- 3) Utworzenie portalu turystycznego w ramach klastra świętokrzyskiego.

Cel: Stworzyć warunki do rozwoju infrastruktury turystycznej.

Kierunki działania:

- 1) Stworzenie oferty dla rozbudowy infrastruktury noclegowej,
- 2) Inicjowanie powstawania nowych usług gastronomicznych i ich monitoring,
- 3) Rozbudowa sieci informacji turystycznej.

Cel: Tworzyć warunki do rozwoju i powstawania nowych produktów turystycznych.

Kierunki działania:

- 1) Sprzyjać rozwojowi agroturystyki,
- 2) Działać w kierunku zwiększenia poziomu usług w ramach istniejących produktów turystycznych,
- 3) Tworzyć nowe produkty turystyczne w oparciu o zidentyfikowane domeny turystyczne,
- 4) Tworzyć warunki do rozwoju nowych produktów turystycznych na bazie już istniejących.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami 2021-2024²⁰

30 września 2021 r. Uchwałą Nr XLVIII/285/2021 Rada Powiatu Ostrowieckiego przyjęła Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021-2024.

²⁰ Uchwała Nr XLVIII/285/2021 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 30 września 2021 r. w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad zabytkami Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021-2024.

Jego strategicznym celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie powiatu, które winno służyć budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Dla tego celu zostały określone dwa priorytety:

- 1) Zarządzanie dziedzictwem kulturowym oraz zapewnienie skutecznej ochrony i opieki nad zabytkami powiatu;
- 2) Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Kunów na lata 2015-2020 (+2 lata)

Została opracowana w grudniu 2015 r. przez firmę hITprojekt we współpracy z Urzędem Miasta i Gminy Kunów oraz lokalnymi liderami i przedstawicielami poszczególnych grup interesariuszy z terenu gminy dla horyzontu czasowego 2015-2020, zgodnie z analizą dokumentów strategicznych na poziomie regionalnym, krajowym i unijnym, mających znaczenie dla warunków i podstawy realizacji strategii na poziomie miasta i gminy Kunów. Jest to podstawowy dokument planistyczny, a zarazem strategiczny dla rozwoju społeczno-gospodarczego miejsko-wiejskiej gminy Kunów. Definiuje on i ściśle określa, jakie działania i przedsięwzięcia będą podejmowane na obszarze gminy Kunów w celu podniesienia jakości życia na terenie oddziaływania strategii, we wskazanym okresie, w połączeniu z możliwościami finansowymi.

W części I zatytułowanej „Diagnoza społeczno-gospodarcza. Czyli gdzie jesteśmy dziś?” zostały ujęte m.in. zagadnienia związane ze środowiskiem, obszarem społecznym, turystyką i rekreacją. W podpunkcie „Turystyka i rekreacja” zostały omówione walory środowiska naturalnego i walory środowiska kulturowego gminy, a także infrastruktura turystyczna oraz imprezy i tradycje miejscowe. Prezentując walory środowiska kulturowego podkreślono w dokumencie, że gmina Kunów „obfituje w liczne i unikalne zabytki architektury, czego przykładem może być najstarsza w Polsce wolno stojąca kaplica Świętej Katarzyny, wzniesiona w stylu gotyckim, ufundowana w 1430 r. przez biskupa Zbigniewa Oleśnickiego na terenie nieistniejącej już wsi Kaplica”²¹. W dalszej części omówiono pokrótce inne obiekty zabytkowe z terenu gminy oraz wyszczególniono w formie tabeli obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych woj. świętokrzyskiego z terenu gminy Kunów²². Za wyzwania w obszarze dziedzictwa kulturowego uznano: „lepszą promocję dziedzictwa kulturowego gminy oraz wykorzystanie potencjału związanego ze spuścizną [Witolda] Gombrowicza i walcownią w Nietulisku [Dużym]”²³.

W dokumencie sformułowano wizję rozwoju społeczno-gospodarczego Miasta i Gminy Kunów w perspektywie okresu 2015-2020 (+2 lata) która brzmi: „Miasto i gmina Kunów to miejsce atrakcyjne do życia, rozwoju i odpoczynku”. Przy jej formułowaniu oparto się m.in. o walory środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

Za cel nadrzędny uznano: podniesienie jakości życia i rozwój infrastruktury publicznej wpływającej na wzrost znaczenia Miasta i Gminy Kunów w obszarze zamieszkania, rozwoju i odpoczynku. W myśl strategii – miał być on realizowany w trzech obszarach strategicznych: infrastruktura dla mieszkańców, innowacje i rozwój, odpoczynek i rekreacja.

Cele strategiczne w obszarze strategicznym „Odpoczynek i rekreacja” miały być wprowadzane w życie poprzez:

- 1) rozwój infrastruktury związanej ze sportem, rekreacją i kulturą,
- 2) rozwój turystyki opartej o walory naturalno-kulturowe i atrakcyjne położenie geograficzne,
- 3) ochronę zabytków dziedzictwa historycznego i kulturowego²⁴.

²¹ Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Kunów na lata 2015-2020, Kunów 2015, s. 69.

²² Tamże, s. 73.

²³ Tamże, s. 74.

²⁴ Tamże, s. 95.

Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Kunów na lata 2021-2030

Aktualnie gmina Kunów opracowuje nową strategię rozwoju gminy i miasta Kunów. 24 czerwca 2021 r. Rada Miejska w Kunowie przyjęła Uchwałę Nr LVII.362.2021 w sprawie przystąpienia do sporządzenia Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Kunów na lata 2021-2030 oraz określenia szczegółowego trybu i harmonogramu opracowania projektu strategii, w tym trybu konsultacji²⁵.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Kunów

Na dużym obszarze gminy Kunów obowiązuje prawo: Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów, który został przyjęty Uchwałą Nr LVII/387/06 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 31 maja 2006 r.²⁶, a następnie zmieniony Uchwałą Nr LX/364/10 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 25 czerwca 2010 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów²⁷.

Określa on zasady i warunki zagospodarowania terenów w granicach administracyjnych gminy dla realizacji zabudowy mieszkaniowej, usługowej i przemysłowej oraz działań w zakresie ochrony środowiska.

Zgodnie z § 7 ww. dokumentu pn. „Zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego” „realizacja nowej zabudowy wymaga:

- a) harmonijnego wkomponowania w zabudowę istniejącą z uwzględnieniem historycznego układu i tradycji lokalnej,
- b) dostosowania formy architektonicznej do krajobrazu i otaczającej zabudowy,
- c) uwzględnienia istniejącego zagospodarowania w trakcie projektowania i realizacji inwestycji,
- d) zachowania wysokich walorów estetycznych obiektów”.

W myśl § 8 zatytułowanego „Zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego”:

1. ustalono konieczność ochrony wartości przyrodniczych poprzez zachowanie i ochronę obszarów, zespołów i obiektów cennych przyrodniczo;
2. nakazano bezwzględne zachowanie pomników przyrody znajdujących się na terenie gminy;
3. nakazano ochronę Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej ustanowionego rozporządzeniem Wojewody Kieleckiego nr 12 z dnia 29.09.1995 r., zgodnie z zapisami rozporządzenia Wojewody Świętokrzyskiego nr 89/2005 z dnia 14.07.2005 r.

W § 9 zostały określone zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Za podstawowy cel objęcia ochroną konserwatorską uznano utrzymanie i zachowanie najbardziej wartościowych elementów zabytkowych, kulturowych oraz krajo-brazowych gminy. W związku z tym nakazano:

- 1) zachowanie układów, założeń i obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz stanowisk archeologicznych oznaczonych na rysunku planu,
- 2) uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków działań związanych z adaptacją, remontami i przebudową obiektów wyszczególnionych w poniższym wykazie,

²⁵ Uchwała Nr LVII.362.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Kunów na lata 2021-2030 oraz określenia szczegółowego trybu i harmonogramu opracowania projektu strategii, w tym trybu konsultacji. Dz. Urz. Woj. Święt. z 30 czerwca 2021 r., poz. 2326.

²⁶ Uchwała Nr LVII/387/06 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 31 maja 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów. Dz. Urz. Woj. Święt. Nr 181, poz. 2124.

²⁷ Uchwała Nr LX/364/10 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 25 czerwca 2010 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów. Dz. Urz. Woj. Święt. Nr 247, poz. 2443.

- 3) uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków realizacji nowej zabudowy realizowanej w zabytkowym układzie urbanistycznym Kunowa, w strefie ochrony konserwatorskiej,
- 4) rekonstrukcję zespołów parkowych oraz ich wykorzystanie jako terenów zieleni publicznej,
- 5) zachowanie przebiegu dróg historycznych,
- 6) zachowanie historycznego układu dróg w przypadku realizacji nowej zabudowy oraz nawiązanie do tradycyjnych dla regionu form architektury.

Ponadto nakazano bezwzględną ochronę kilkudziesięciu obiektów i zespołów obiektów zabytkowych w mieście i gminie Kunów, w tym m.in. zespołu dworskiego w Chocimowie, zespołu fabryki tektury „Witulin” w Dołach Biskupich, kaplicy pw. św. Katarzyny na terenie nieistniejącej wsi Kaplica, zespołu kościoła par. pw. św. Władysława w Kunowie, zespołu walcowni w Nietulisku Dużym, zespołu dworskiego w Nietulisku Małym. Dla wyszczególnionych obiektów i zespołów obiektów ustalono strefy ochrony w granicach działki danej nieruchomości.

Zgodnie z § 9 ust. 3 strefą „Wo” ochrony i obserwacji archeologicznej zostały objęte tereny lokalizacji założeń i obiektów wpisanych do ewidencji stanowisk archeologicznych. Określono uwarunkowania działalności w strefie:

- 1) stanowiska archeologiczne, znajdujące się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiące dobra kultury prawnie chronione, zostały objęte całkowitym zakazem prowadzenia w granicach działki, na której są zlokalizowane, takich działań niszczących jak: głęboka orka, prace wybierzyrkowe, prace niwelacyjne,
- 2) działalność inwestycyjna (melioracje, gazyfikacje, prace wodno-kanalizacyjne, energetyczne, teletechniczne oraz budowlane) może być warunkowo dopuszczona wyłącznie po uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, na określonych indywidualnie warunkach, który uzależni jej realizację od wykonania wyprzedzających badań, względnie prowadzenia prac inwestycyjnych pod specjalistycznym nadzorem archeologicznym zleconym przez inwestora osobie uprawnionej,
- 3) przy ubieganiu się o pozwolenie na budowę na terenie obejmującym stanowiska archeologiczne z ewidencji konserwatorskiej należy przed jego wydaniem wystąpić o opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W § 10 podkreślono konieczność rekonstrukcji zespołów parkowych oraz ich wykorzystanie jako terenów zieleni publicznej oraz ochrona nieruchomości stanowiących dobra kultury.

W latach 2020-2021 Rada Miejska w Kunowie przyjęła plany zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmujące:

- 1) część Kurzaczy (część obrębu ewidencyjnego Kurzacze o powierzchni ok. 79,5 ha)²⁸,
- 2) część Kurzaczy (część obrębu ewidencyjnego Kurzacze o powierzchni ok. 79,5 ha)²⁹,
- 3) część Rudki – część A (część obrębu ewidencyjnego Rudka o powierzchni ok. 7,11 ha)³⁰,
- 4) Miłkowską Karczmę³¹,

²⁸ Uchwała Nr XXXI.191.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 27 marca 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego część sołectwa Kurzacze. Dz. Urz. Woj. Świąt. z 1 kwietnia 2020 r., poz. 1437.

²⁹ Uchwała Nr XXXV.202.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 28 maja 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego część sołectwa Kurzacze. Dz. Urz. Woj. Świąt. z 3 czerwca 2020 r., poz. 2082.

³⁰ Uchwała Nr XLIII.252.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 15 października 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Rudka – część A. Dz. Urz. Woj. Świąt. z 19 października 2020 r., poz. 3642.

³¹ Uchwała Nr LXI.376.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 9 września 2021r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Miłkowska Karczma. Dz. Urz. Woj. Świąt. z 15 września 2021 r., poz. 3018.

- 5) część Rudki – część B (część obrębu ewidencyjnego Rudka o powierzchni ok. 1,28 ha)³²,
6) część Janika (część obrębu ewidencyjnego Janik o powierzchni ok. 717,58 ha)³³;

Na obszarach objętych ww. planami utraciły moc ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów uchwalonego Uchwałą Nr LVII/387/06 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 31 maja 2006 r., zmienionego Uchwałą Nr LX/364/10 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 25 czerwca 2010 r.

24 czerwca 2021 r. Rada Miejska w Kunowie mocą Uchwały Nr LVII.360.2021 przyjęła miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmujący część sołectwa Janik o powierzchni ok. 717,95 ha³⁴. Uchwała ta została unieważniona decyzją Wojewody Świętokrzyskiego (SPN.III.4130.24.2021 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 11 sierpnia 2021 r.)³⁵.

Ponadto 28 października 2021 r. radni kunowscy uchwalili zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Boksycka (Uchwała Nr LXIII.397.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 28 października 2021 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Boksycka)³⁶ oraz sołectwo Wymysłów (Uchwała Nr LXIII.396.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 28 października 2021 r. w sprawie zmiany

³² Uchwała Nr LXI.377.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 9 września 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Rudka – część B. Dz. Urz. Woj. Świąt. z 15 września 2021, poz. 3019.

³³ Uchwała Nr LXII.386.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 30 września 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego część sołectwa Janik. Dz. Urz. Woj. Świąt. z 7 października 2021, poz. 3254.

³⁴ Uchwała Nr LVII.360.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego część sołectwa Janik. Dz. Urz. Woj. Świąt. z 22 lipca 2021 r., poz. 2605.

³⁵ Rozstrzygnięcie Nadzorcze znak: SPN.III.4130.24.2021 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 11 sierpnia 2021 r. Dz. Urz. Woj. Świąt. z 2021 r., poz. 2829.

³⁶ 27 maja 2021 r. Rada Miejska w Kunowie Uchwałą Nr LV.344.2021 uchwaliła zmianę miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Boksycka. Uchwała ta została uchylona w wyniku Rozstrzygnięcia Nadzorczego (SPN.III.4130.22.2021) Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 6 lipca 2021 r. (Dz. Urz. Woj. Świąt. z 2021 r., poz. 2531). W związku z powyższym Gmina ponowiła procedurę planistyczną w niezbędnym zakresie, ograniczyła obszar opracowania planu mocą uchwały Rady Miejskiej w Kunowie Nr LX.374.2021 z dnia 26 sierpnia 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Boksycka, po czym przedłożyła projekt planu wraz z prognozą oddziaływania na środowisko do wyłożenia do publicznego wglądu w dniach: od 13 września 2021 r. do 3 października 2021 r. z terminem na składanie uwag do dnia 24 października 2021 r. w ustawowym okresie zarówno do zmiany planu jak i do prognozy oddziaływania na środowisko ustaleń planu; żadne uwagi nie wpłynęły. W związku z tym 28 października 2021 r. radni kunowscy uchwalili zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Boksycka (Uchwała Nr LXIII.397.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 28 października 2021 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Boksycka). W uchwale nie ustalono zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ze względu na fakt, że na obszarze objętym planem nie ma obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków bądź uznanych za parki kulturowe, a także innych o cechach zabytkowych, przewidzianych do ochrony, nie występują również dobra kultury współczesnej wymagające szczególnej ochrony ani strefy ochrony archeologicznej. Zaznaczono, że „w razie odkrycia w toku robót ziemnych przedmiotu, co do którego istniałoby przypuszczenie, że jest on zabytkiem, sposób postępowania określają przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”. Ponadto ustalono następujące zasady ochrony kapliczek przydrożnych położonych w granicach planu: „1) utrzymuje się obiekt budowlany z zachowaniem jego substancji i detalu architektonicznego; 2) zakazuje się przekształcania obiektu budowlanego w sposób powodujący obniżenie jego wartości kulturowych; 3) wszelkie prace inwestycyjne w bezpośrednim otoczeniu obiektu budowlanego powinny uwzględniać właściwe jego zachowanie i ekspozycję; 4) zakaz umieszczania tablic i ogłoszeń nie związanych z obiektem oraz zieleni mogącej zasłonić obiekt od strony dróg publicznych”

miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Wymysłów)³⁷.

Rada Miejska w Kunowie podjęła także uchwały dotyczące przystąpienia do sporządzania zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwa:

- Kolonia Piaski³⁸,
- Nietulisko Małe³⁹,
- Nietulisko Duże⁴⁰,
- Prawęcín⁴¹.

9 czerwca 2022 r. Rada Miejska w Kunowie Uchwałą Nr LXXV.492.2022 przyjęła miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmujący Miasto Kunów (Dz. Urz. Woj. Świąt. z 23 czerwca 2022 r., poz. 2271)⁴². Przedmiotem planu został objęty obszar obejmujący obręb ewidencyjny Kunów o powierzchni ok. 720,2 ha. Na obszarze tym straciły moc ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów uchwalonego Uchwałą Nr LVII/387/06 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 31 maja 2006 r. (Dz. Urz. Woj. Świąt. Nr 181, poz. 2124), zmienionego Uchwałą Nr LX/364/10 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 25 czerwca 2010 r.

W dokumencie zostały określone zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego oraz zasady kształtowania krajobrazu (rozdział 3), zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu (rozdział 4), a także zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych (rozdział 5).

³⁷ W § 8 ww. uchwały zapisano, że „(...) w zakresie stanu środowiska i form ochrony przyrody, ustala się: 1) obszar objęty planem objęty jest obszarową formą ochrony przyrody tj. położony jest w Obszarze Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej, na terenie którego obowiązują zasady ochrony wynikające z przepisów odrębnych; 2) obowiązek ochrony pomnika przyrody nieożywionej zgodnie z przepisami odrębnymi, zlokalizowanego we wsi Wymysłów na działce o nr ewid. 226, który stanowi głąz narzutowy zbudowany z brekcji złożonej z kanciastych i nieregularnie rozrzuconych krzemieni o wielkości od 1 cm do 10 cm; 3) obowiązek ochrony pomnika przyrody nieożywionej zgodnie z przepisami odrębnymi, zlokalizowanego we wsi Wymysłów na działce o nr ewid. 234, który stanowi głąz narzutowy; 4) w obrębie terenu objętego planem wyznaczono granice złoża kruszyw naturalnych (piasek) Wymysłów III, którego zasady ochronny wynikają z przepisów odrębnych (...)”.

W § 12. 1. wskazano do objęcia ochroną zapisami planu dom nr 52, drewniany, wybudowany około 1900 roku. Dla ochrony tego obiektu ustalono „1) prowadzenie działań zapobiegających jego niszczeniu – prac konserwatorskich i restauratorskich zgodnie z wymogami przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków; 2) zachowanie wartości zabytkowej w zakresie sposobu kształtowania bryły budynku, kompozycji i wystroju elewacji oraz jego kolorystyki, kształtu dachów, stolarki/ślusarki okiennej i drzwiowej oraz jej podziałów, rodzaju materiałów budowlanych”.

W przypadku odkrycia podczas robót ziemnych przedmiotu, co do którego istniałoby przypuszczenie, że jest on zabytkiem, a także w kwestii zasad ochrony kapliczek przydrożnych wprowadzono zapisy analogiczne do uchwały w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Bokszyca.

³⁸ Uchwała Nr XLVI.280.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z 8 grudnia 2020 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów obejmującego sołectwo Kolonia Piaski.

³⁹ Uchwała Nr LIII.334.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 29 kwietnia 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów obejmującego sołectwo Nietulisko Małe.

⁴⁰ Uchwała Nr LIII.335.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 29 kwietnia 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów obejmującego sołectwo Nietulisko Duże.

⁴¹ Uchwała Nr LIII.336.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 29 kwietnia 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów obejmującego sołectwo Prawęcín.

⁴² Uchwała NR LXXV.492.2022 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 9 czerwca 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego Miasto Kunów.

W dokumencie zapisano, że na obszarze planu zlokalizowane są zabytki wpisane do rejestru zabytków, podlegające ochronie zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

- a) cmentarz parafialny rzymskokatolicki z 1810 r.
- b) zespół kościoła parafii rzymskokatolickiej pw. św. Władysława (kościół, dzwonnica, kostnica, mурowane ogrodzenie, teren dawnego cmentarza przykościelnego).

Dla tych obiektów ustalono:

- a) trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i użytkowanie,
- b) kontynuację dotychczasowego sposobu zagospodarowania.

W obrębie planu znajdują się również obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków:

- a) studnia z połowy XIX w. ul. Kościelna 19,
- b) budynek podworski z przełomu XVIII/XIX w. obecnie przebudowany ul. Kościuszki 4,
- c) dawny spichlerz podworski później młyn początek XX w. ul. Kościuszki 10,
- d) figura św. Jana Nepomucena 1755 r. ul. Warszawska 59,
- e) figura św. Władysława 1835 r. ul. Kościelna 19,
- f) krzyż poświęcony pamięci T. Kościuszki 1917 r. ul. Kościelna 19,
- g) krucyfiks – pamiątka Powstania Styczniowego 1861 r. i 1920 r. Skwer Powstańców Styczniowych,
- h) figura Najświętszej Maryi Panny 1862 r. [plac Wolności],
- i) krucyfiks wotywny 1903 r., ul. Kaznodziejska,
- j) krucyfiks wotywny, 1910 r., działka 1923, rozdroża ulic Ciasnej i T. Kościuszki,
- k) krucyfiks z figurą św. Barbary [?] 1919 r. działka 1922,
- l) krucyfiks po dawnym kościele św. Leonarda 1846 r. ul. Warszawska 48 – działka 1038,
- m) figura Pana Jezusa 1862 r. [przy zbiegu ulic Warszawskiej i T. Kościuszki];
- n) pozostałości parku podworskiego.

Dla obiektów ujętych:

- pod lit. b i c ustalono:

- a) zachowanie proporcji architektonicznych, gabarytów budynków oraz cech stylistycznych obiektów,
 - b) zachowanie układu połączeń dachowych i kątów ich nachylenia,
 - c) zachowanie parametrów i detali architektonicznych stolarki okiennej i drzwiowej;
- pod lit. a, d, e, f, g, h, i, j, k, l oraz m ustalono: zachowanie ich lokalizacji oraz formy;
- pod lit. n ustalono: utrzymanie starodrzewia z wyłączeniem cięć pielęgnacyjnych i wycinki w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa ludzi lub mienia.

Ponadto następujące obiekty znajdujące się w Kunowie:

- a) dom mieszkalny drewniany ul. Chocimowska 9,
- b) dom mieszkalny drewniany (na wysokim podmurowaniu) Kaznodziejska 5,
- c) dom mieszkalny drewniany ul. Głucha 1,
- d) dom mieszkalny drewniany ul. Głucha 5,
- e) oficyna murowana piętrowa (dawna grabarnia) ul. Kościelna 1,

zostały objęte ochroną planistyczną poprzez:

- a) zachowanie układu połączeń dachowych i kątów ich nachylenia,
- b) zachowanie parametrów, detali architektonicznych stolarki okiennej i drzwiowej.

W dokumencie wskazano także strefę zachowania układu urbanistycznego, obejmującą historyczną zabudowę oraz zagospodarowanie pierzei rynku z wylotami ulic, w obrębie której ustalono:

- a) usytuowanie budynków zgodnie z przebiegiem nieprzekraczalnej lub obowiązującej linii zabudowy wskazanej na rysunku planu,
- b) zachowanie układu ulic i placu, w tym kształtowanie zabudowy w oparciu o historyczną formułę zwartej zabudowy pierzejowej,

- c) utrzymanie istniejącej kompozycji budynków, w tym kątów nachylenia dachów i położenia głównej kalenicy względem ulic,
 - d) dostosowanie gabarytów i cech architektonicznych nowo realizowanej zabudowy do historycznej zabudowy sąsiedztwa,
 - e) dla nowych obiektów zakaz stosowania dachów płaskich,
 - f) wysokość zabudowy zgodnie z ustaleniami szczegółowymi dla poszczególnych terenów.
- Dla wszystkich ww. obiektów zabytkowych obowiązuje nakaz prowadzenia działań inwestycyjnych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W dokumencie wskazano również, że cały obszar objęty planem znajduje się w granicach Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej, dla którego obowiązują zasady ochrony wynikające z przepisów odrębnych, a częściowo leży w granicach Specjalnego Obszaru Ochrony Natura 2000 „Wzgórza Kunowskie”, dla którego obowiązują zasady ochrony wynikające z przepisów odrębnych.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów

29 marca 2018 r. Rada Miejska w Kunowie Uchwałą Nr LXVI.383.2018 uchwaliła Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów. Dokument zastąpił w całość poprzednie studium przyjęte Uchwałą Nr IX/69/98 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 10 grudnia 1998 r., ze zmianami wprowadzonymi Uchwałami Nr XLVII/324/05 z dnia 28 października 2005 r. i Nr LIX/360/10 z 28 maja 2010 r.⁴³.

W części A dokumentu pn. „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego” zostały szeroko omówione zagadnienia związane z krajobrazem i jego walorami oraz uwarunkowania środowiska kulturowego. Za zagrożenia dla środowiska kulturowego i krajobrazu kulturowego gminy uznano: „działalność inwestycyjną i rolniczą prowadzoną nie zawsze zgodnie z dbałością o dziedzictwo archeologiczne”, „pozostawienie obiektów oraz zespołów parkowych bez właściwej ochrony” oraz „brak środków na ochronę konserwatorską”. W związku z powyższym sformułowano zalecenia i działania związane z ochroną środowiska kulturowego i krajobrazu kulturowego, tj.:

- 1) zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 2) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 3) zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych,
- 4) wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 5) realizacja przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
- 6) chronienie zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obiektów wpisanych do rejestru zabytków i odpowiednie zagospodarowanie ich by mogły służyć lokalnej społeczności i rozwojowi gminy,
- 7) wzmocnienie ochrony i opieki nad zabytkami oraz poprawianie ich stan zachowania poprzez opracowanie systemowych rozwiązań realizowanych przez władze gminy zgodnie z wytycznymi zawartymi w gminnym programie opieki nad zabytkami poprzez działania takie jak:
 - a) aktualną inwentaryzację zasobów zabytkowych gminy (gminna ewidencja zabytków),
 - b) łączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy,

⁴³ Uchwała Nr LXVI.383.2018 Rady Miejskiej w Kunowie z 29 marca 2018 r. w sprawie przyjęcia uchwalenia Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów.

- c) wykorzystanie zasobów zabytkowych i walorów miasta i gminy,
- 8) podejmowanie rozwiązań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i inwestycyjnych,
- 9) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 10) wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 11) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków,
- 12) monitoring stanu zachowania i sposobu wykorzystania zabytków,
- 13) uwzględnienie wydatków na ochronę zabytków w budżecie gminy,
- 14) dotacje z budżetu gminy na prace konserwatorskie przy najcenniejszych zabytkach,
- 15) promocja dziedzictwa kulturowego zwłaszcza zabytków w rozwoju turystyki,
- 16) prowadzenie edukacji na rzecz ochrony dziedzictwa.

W dokumencie podkreślono, że „ponad wszelką działalność inwestycyjną obowiązują przepisy odrębne w zakresie ochrony zabytków”.

Na terenie gminy wskazano do objęcia ochroną konserwatorską charakterystyczne elementy zespołów zabudowy dworskiej, przemysłowej i dawnych wsi oraz związane z nimi elementy krajobrazu naturalnego, w tym:

- zachowane zespoły dworskie, kościelne, folwarczne przemysłowe,
- krajobraz kulturowy i elementy dopełniające go tj. cmentarze, pomniki, kapliczki, krzyże i figury przydrożne,
- stanowiska archeologiczne.

W „Studium” wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej:

- strefę ochrony konserwatorskiej zespołu podworskiego w Nietulisku Małym,
- strefę ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego miasta Kunowa
- strefę ochrony konserwatorskiej ekspozycji kościoła w Kunowie,
- strefę ochrony konserwatorskiej ekspozycji dawnego zespołu urbanistyczno-przemysłowego w Nietulisku Dużym,
- strefy ochrony archeologicznej – dla stanowisk archeologicznych wpisanych do ewidencji konserwatorskiej o zasięgu stanowiska archeologicznego.

Wyznaczono także punkty i panoramy widokowe, wydobywające charakter i wartości krajobrazu kulturowego gminy Kunów.

Uchwałą Nr XLVI.279.2020 z dnia 8 grudnia 2020 r. Rada Miejska w Kunowie przystąpiła do sporządzania zmiany „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla Miasta i Gminy Kunów” wraz z prognozą oddziaływania na środowisko⁴⁴.

Lokalny Program Wspierania Edukacji Uzdolnionych Dzieci i Młodzieży⁴⁵

Uchwałą Nr LXI.375.2021 Rada Miejska w Kunowie 9 września 2021 r. przyjęła Lokalny Program Wspierania Edukacji Uzdolnionych Dzieci i Młodzieży, adresowany do dzieci i młodzieży, uczącej się w szkołach podstawowych na terenie gminy Kunów. Jako formę realizacji programu zostało ustanowione Stypendium Burmistrza Miasta i Gminy w Kunowie przyznawane uczniom szczególnie zdolnym, osiągającym sukcesy w konkursach sportowych i artystycznych oraz wyróżniającym się w działaniach na rzecz lokalnej społeczności. Stypendium to może trafić do uczniów kunowskich szkół, którzy włączają się w działania na rzecz dziedzictwa kulturowego.

⁴⁴ Uchwała Nr XLVI.279.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 8 grudnia 2020 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla Miasta i Gminy Kunów.

⁴⁵ Uchwała Nr LXI.375.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 9 września 2021 r. w sprawie Lokalnego Programu Wspierania Edukacji Uzdolnionych Dzieci i Młodzieży.

Program współpracy Gminy Kunów z organizacjami pozarządowymi oraz innym podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na 2021 roku

Co roku Rada Miejska w Kunowie uchwała „Program współpracy Gminy Kunów z organizacjami pozarządowymi...”⁴⁶. W myśl jego zapisów gmina Kunów w miarę potrzeb i możliwości finansowania wpiera, we współpracy z sektorem NGO, realizację zadań m.in. z kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji. Zadania te obejmują:

- 1) organizowanie festynów środowiskowych, przeglądów, festiwali, konkursów oraz wystaw, koncertów i warsztatów, a także imprez tematycznych służących integracji lokalnego społeczeństwa,
- 2) rozwijanie kultury ludowej, w tym w szczególności kultury lokalnej i regionalnej poprzez organizowanie imprez folklorystycznych oraz promowanie lokalnego folkloru,
- 3) organizowanie konferencji, dyskusji i prelekcji oraz innych wydarzeń w zakresie kultury, sztuki, tradycji i dziedzictwa narodowego,
- 4) upowszechnianie kultury ze szczególnym nastawieniem na dzieci i młodzież z terenu gminy,
- 5) odnawianie zabytków leżących na terenie gminy Kunów.

⁴⁶ dla przykładu: Uchwała Nr XLV.270.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie uchwalenia „Programu współpracy Gminy Kunów z organizacjami pozarządowymi oraz innym podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na 2021 rok”.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Mianem dziedzictwa określa się ogół wartości majątkowych lub niemajątkowych, odziedziczonych po przodkach lub poprzednich pokoleniach.

Według Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 3 ust. 14) krajobraz kulturowy to „postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka”.

5.2.1. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY

Gmina Kunów jest gminą miejsko-wiejską, położoną w północno-wschodniej części województwa świętokrzyskiego. Jej siedzibą jest miasto Kunów. Gmina przynależy do powiatu ostrowieckiego; leży w jego północno-zachodniej części. Zajmuje obszar 113,73 km².

Administracyjnie podzielona jest na miasto Kunów (Kunów Osiedle Kunów i Kunów Osiedle Kunów Piaski) i 17 sołectw, tj. sołectwo Biechów, sołectwo Boksycka, sołectwo Bukowie, sołectwo Chocimów, sołectwo Doły Biskupie, sołectwo Janik, sołectwo Kolonia Inwalidzka, sołectwo Kolonia Piaski, sołectwo Kurzacze, sołectwo Małe Jodło, sołectwo Miłkowska Karczma, sołectwo Nietulisko Duże, sołectwo Nietulisko Małe, sołectwo Prawęcín, sołectwo Rudka, sołectwo Udzićów, sołectwo Wymysłów.

Sąsiaduje z gminami powiatu ostrowieckiego województwa świętokrzyskiego (Bodzechów, Ostrowiec Świętokrzyski, Waśniów), powiatu starachowickiego (Brody, Pawłów), powiatu lipskiego województwa mazowieckiego (Sienno).

Przez teren gminy przebiega linia kolejowa i droga krajowa nr 9 relacji Radom – Rzeszów.

KUNÓW⁴⁷

Centrum administracyjnym i kulturalnym gminy jest miasto Kunów – należące do najstarszych miejscowości w regionie.

Nazwa miejscowości ma charakter odrzeczownikowy; wywodzi się od słowa „kuna”. Kuna to niewielkie zwierzątko, ssak drapieżny z rodziny łasicowatych, ale także narzędzie do wymierzania kar mające postać obręczy lub obręcz żelaznych składających się z dwóch zamkniętych części, przytwierdzonych łańcuchem lub powrozem do pręgierza, portalu ratusza lub kościoła, czasem przy wejściu do dworu, wkładane na szyję lub rękę skazańcom i zamykane na kłódkę.

Obszar gminy Kunów należał od czasów najdawniejszych do terenów intensywnie zasiedlanych przez człowieka, co poświadczają liczne znaleziska archeologiczne. W samym Kunowie odkryto ślady kultury grobów kloszowych oraz kilka stanowisk archeologicznych związanych z wytopianiem żelaza.

Historyczne początki Kunowa sięgają głębokiego średniowiecza. Miejscowość istniała już w wieku XI. Jej właścicielami byli biskupi krakowscy. Kunów stanowił bowiem od schyłku XI stulecia ośrodek części ich rozległych dóbr rozpościerających się w ziemi sandomierskiej o powierzchni ok. 1600 km². Wg ustaleń prof. Jana Pazdura biskupi krakowscy otrzymali je od księcia Władysława Hermana. Miał on nadać je biskupowi Lambertowi III (1082-1101) i jego kanonicznym następcom. W celu sprawniejszego zarządzania obszernymi

⁴⁷ Ks. A. Bastrzykowski, Monografia historyczna Kunowa nad Kamienną i jego okolicy, Kraków 1939; Ks. W. Fudalewski, Kunów nad Kamienną, Warszawa 1900; A. Kryj, Kunów nad Kamienną. Zarys dziejów, Kunów 1993; Kunów, w: F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. IV, Warszawa 1880, s. 880-881; ks. J. Wiśniewski, Dekanat opatowski, Radom 1907; www.kunow.pl;

włościami, biskupi krakowscy podzielili je na cztery klucze. Jednym z nich był klucz kunowski z siedzibą w Kunowie. W głównej miejscowości klucza wybudowali dwór przeznaczony na siedzibę administratora dóbr.

Z uwagi na piękne położenie Kunowa – wśród wzgórz i lasów oraz walory przyrodnicze stwarzające doskonałe warunki do wypoczynku, biskupi krakowscy upodobali sobie to miejsce. Szczególnie chętnie do Kunowa przybywali: bp Paweł z Przemankowa – słynący z zamiłowania do polowań i tej pasji oddający się w tutejszych lasach, bp Jan Muskata czy bp Zbigniew Oleśnicki urodzony w niedalekim Siennie.

W okresie rozbicia dzielnicowego Kunów wielokrotnie padał ofiarą najazdów, nie tylko wojsk obcych, ale także wojsk polskich. W XIII w. został dwukrotnie zniszczony przez Tatarów, w 1244 r. splądrowany przez wojska księcia Konrada I Mazowieckiego, a na początku XIV w. ucierpiał od wojsk Władysława I Łokietka.

W styczniu 1411 r. przez Kunów przejechał król Władysław II Jagiełło, wracający z pola bitwy pod Grunwaldem.

Wg „Księgi uposażeń diecezji krakowskiej” ks. Jana Długosza ok. 1470 r. w skład klucza kunowskiego wchodziło 13 wsi całych i część jednej. Były to wsie: Bukowie, Doły, Godów, Jamnik (Janik), Kołków (Kałków), Krynki, Kunów, Nietulisko Duże, Siewna (Szewna), Udziarów, Ruda (Rudka), Wierzbie (Zbigniewice), Wiry oraz część Chocimowa. Ogółem w kluczu było 119 łąnów kmiecych, 8 zagród z rolą, 25 karczem z rolą, 3 młyny z rolą i 2 młyny bez roli, 2 łąny sołtysie oraz 3 folwarki i dwory. W samym Kunowie znajdowały się zabudowania dworskie ufundowane przez bpa Zbigniewa Oleśnickiego, 13 łąnów kmiecych, 5 zagród z rolą, 8 karczm z rolą i młyn nad Kamienną nieposiadający pól.

Ks. Aleksander Bastrzykowski w „Monografii Kunowa” pisze, że w „1365 r. postanowieniem króla Kazimierza III Wielkiego Kunów objęty był w liczbie miast, z których wybrani mieszkańcy na urzędy ławników składali najwyższy sąd magdeburski, zasiadający w Krakowie”⁴⁸. Na tej podstawie niektórzy wysunęli wniosek, że w II poł. XIV w. Kunów został podniesiony do rangi miasta, tym bardziej, że zachowało się kilka dokumentów z pierwszych lat wieku XV, które wskazują na miejski charakter miejscowości. I tak, w dokumencie z 14 października 1406 r. dotyczącego kupna części wójtostwa nowosądeckiego wspomniany jest świadek transakcji – Piotr Trąbka, wójt z miasta Kunowa. W przywileju bpa Piotra Wysza dla Tarczka z 5 lutego 1412 r. mówi się o mieszczanach z Kunowa.

Wiele późniejszych źródeł określa Kunów mianem wieś, chociażby zapis we wspomnianej powyżej „Księdze uposażeń”.

Większość badaczy historii ziemi kunowskiej stoi na stanowisku, że Kunów był co najmniej dwukrotnie lokowany. Pierwsza lokacja miała nastąpić w II połowie XIV w. lub na przełomie XIV i XV wieku. Zapewne była ona nieudana, albo jakieś przyczyny sprawiły, że miasto spadło do kategorii wsi. Na trwałe do rzędu miast wprowadziła Kunów lokacja na prawie magdeburskim z mocy przywileju z 29 sierpnia 1535 r. wystawionego za zgodą króla Zygmunta I Starego przez bpa Piotra Tomickiego. W oparciu o niego został wytyczony rynek i ulice. Mieszkańcy Kunowa przestali być kmieciami, stali się mieszczanami. Odtąd mieli płacić czynsz roczny. W celu zachęcenia do osiedlania się w Kunowie i do budowy w nim domów bp Tomicki zwolnił mieszczan od płacenia czynszów od domów przez 12 lat, a na okres 1 roku z czynszu od ogrodów. Za zgodą starosty i wójta mieszczanie mogli karczować lasy na pola, łąki lub ogrody. Wójtem Kunowa został Mikołaj Brzeski, koniuszy dworu biskupiego.

Bp Piotr Tomicki zmarł 29 października 1535 r.; dwa miesiące po wydaniu przywileju lokacyjnego. Kolejni biskupi bardzo dbali o rozwój Kunowa, w tym dwaj kolejni następcy bp Tomickiego: bp Jan Latański i bp Piotr Gamrat.

Bp Jan Latański wyjednał u króla Zygmunta I Starego przywilej dla mieszczan kunowskich, wystawiony 29 marca 1537 r., który dawał im prawo organizowania w roku trzech jar-

⁴⁸ Cyt. za: A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 29.

marków (w czwartek przed Niedzielą Palmową, w dzień św. Jana Chrzciciela – 24 czerwca, dzień św. Michała Archanioła – 29 września) oraz cotygodniowych targów – w czwartki.

Bp Piotr Gamrat 11 czerwca 1539 r. wydał przywilej dla mieszczan kunowskich, na mocy którego otrzymali oni takie same prawa, przywileje i swobody jakie mieli mieszkańcy Bodzentyna. Odtąd mogli dokonywać w lasach biskupich wyrębu drzewa potrzebnego do budowy domów i budynków gospodarczych. W rynku wolno im było wybudować 16 kramów, w których wyłącznie oni mogli sprzedawać sól. Mogli także wystawić w Kunowie jatki, w których rzeźnicy kunowscy sprzedawali w każdy czwartek mięso płacąc od tego na rzecz skarbu biskupiego podatek zw. targowym. W czasie targów nie mógł sprzedawać towarów żaden kupiec spoza Kunowa. Karczmarze ze wsi leżących o pół mili od Kunowa nie mogli warzyć piwa u siebie, tylko musieli je kupować w Kunowie.

Wkrótce w Kunowie zostały ustanowione cechy rzemieślnicze, najpierw szewski, potem kowalski i kuśnierski. Regest poborowy z 1578 r. wykazuje, że w Kunowie było 62 rzemieślników cechowych różnych specjalności.

Ok. 1580 r. w mieście stało 28 domów w rynku, 130 przy ulicach oraz 7 leżących poza granicami Kunowa, a należących do mieszczan. Znajdowały się tu także budynki należące do kleru i okolicznej szlachty.

W tym czasie oprócz handlu i rzemiosła zaczęło rozwijać się górnictwo i kopalnictwo. W 1522 r. bp Jan Konarski wydał przywilej dla Marcina Kozy na kopanie rudy żelaza w kopalni Goliska nad Kamienną w pobliżu Kunowa. Z 1610 r. pochodzą wiadomości o kopalni Skrzyneckiej.

Występujące w Kunowie i okolicach pokłady piaskowca ciosowego zachęciły do uruchamiania kamieniołomów i zakładania warsztatów kamieniarskich. Pierwsze tego typu przedsiębiorstwa powstały za sprawą Niemców: Wilhelma Schota i Macieja Najnobela. Kamień kunowski wysyłany był do Warszawy, a nawet do Wielkopolski.

Świadectwem rozwoju Kunowa była działalność w nim szkoły parafialnej czy szpitala dla ubogich przy kościele szpitalnym.

W 1577 r. bp Franciszek Krasieński ustanowił w Kunowie fundację „Montis Pietatis”, która była swego rodzaju bezprocentową kasą pożyczającą mieszkańcom Kunowa pieniądze na zakup np. bydła zaprzęgowego.

W I poł. XVII w. ks. Szymon Koch ufundował nowy kościół parafialny oraz kościół kaznodziejski pw. św. Apostołów Szymona i Judy.

Kunów wspaniale rozwijał się do momentu najazdu szwedzkiego w 1655 r. Potop szwedzki zniszczył miasto i na długie lata zahamował jego rozwój. W 1657 r. miasto zostało spalone. Pastwą płomieni padły domy mieszkalne, kościół kaznodziejski, kościół szpitalny, szpital oraz należącego do niego budynki. Najeźdźcy zrabowali fundusze miejskie. Wiele osób zostało zamordowanych bądź zmarło na skutek głodu i epidemii. Nastąpił spadek produkcji rzemieślniczej i rolnej. Podupadł handel. Zniszczenia takie były zresztą nie tylko udziałem Kunowa, ale całego kraju.

Chcąc ratować sytuację w dobrach biskupich 31 stycznia 1665 r. bp Andrzej Trzebicki wydał dokument zabraniający wywożenia z kluczy biskupich, a więc i kunowskiego, towarów do miast królewskich i prywatnych. Zapewne przyświecała mu chęć zatrzymania produktów na rynkach lokalnych. Decyzja biskupa okazała się fatalna w skutkach. Zakaz odbił się ujemnie na handlu, ograniczając zbyt na produkty, zwłaszcza te które nie znajdowały nabywców na miejscu.

Odbudowany z trudem po potopie szwedzkim Kunów ponownie został zniszczony i ograbiony podczas wojny północnej. Przemarsze wojsk, rabunki, gwałty, kontrybucje oraz epidemie różnych chorób zniszczyły Kunów i sprawiły, że wyludnił się. W sierpniu 1709 r. w mieście pojawił się car Piotr I. Z jego rozkazu z Kunowa zostali wywiezieni wszyscy rzemieślnicy, których zmuszono do wyruszenia za wojskiem rosyjskim. Mieli oni pracować na rzecz carskiej armii. Z powrotem do Kunowa powróciło zaledwie kilku.

Pragnąc pomóc miastu August III wydał 18 listopada 1735 r. w Warszawie przywilej na organizowanie pięciu jarmarków w roku oraz cotygodniowych targów. Jego celem było uczynienie ponownie Kunowa ważnym ośrodkiem handlowym. Przywilej nie przyniósł spodziewanych rezultatów. Ludność poważnie zubożała, a Kunów jako ośrodek targowy był mało atrakcyjny.

Znaczne ożywienie miastu przyniosło panowanie Stanisława Augusta Poniatowskiego, zwłaszcza ostatnie 15 lat, gdy król rozbudowywał Łazienki. Dźwignią dla Kunowa okazało się kamieniarstwo, rozwijane w oparciu o miejscowe kamieniołomy. Z tutejszego piaskowca wykonywano rzeźby i ozdoby architektoniczne. Transportowano je wozami zaprzężonymi w woły do Wisły, tam załadowywano na statki i spławiano do Warszawy. Do Kunowa przybyło wówczas wielu kamieniarzy i rzeźbiarzy, głównie z zagranicy. Znaczną grupę wśród nich stanowili Niemcy, a także Włosi oraz Polacy.

W czerwcu 1787 r. Kunów odwiedził król Stanisława Augusta Poniatowskiego. Podczas wizyty oglądał kamieniołom.

W 1789 r. dobra kunowskie biskupów krakowskich jako tzw. dobra martwej ręki decyzją Sejmu Wielkiego przeszły na własność Skarbu Państwa. Kunów stał się miastem rządowym.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” w mieście Kunowie mieszkało: 749 katolików, w tym: 304 mężczyzn, 336 kobiet, 50 dzieci od 7 roku życia i 69 dzieci do 7 roku życia oraz 7 osób wyznania mojżeszowego, w tym 2 mężczyzn, 2 kobiety, 1 dziecko powyżej 7 roku życia i 2 dzieci do 7 lat. Tylko 4 osoby miały 80 lat i więcej⁴⁹.

Fatalną datą dla Kunowa okazał się rok 1795 i III rozbiór Rzeczypospolitej. Miasto znalazło się w granicach cesarstwa austriackiego i zostało oderwane od głównego rynku zbytu na wyroby kamieniarskie, jakim była Warszawa. Dla Kunowa oznaczało to zapaść gospodarczą.

W 1809 r. Kunów znalazł się w Księstwie Warszawskim, a od 1815 r. w Królestwie Polskim.

Wydarzenia historyczne I ćwierci XIX w.: wojny napoleońskie i związane z tym przemarsze wojsk, kontrybucji, mordy i rabunki, których dopuszczały się nie tylko wojska obce ale i oddziały polskie, a także dwa duże pożary w latach 1814 i 1818, powodzie, nie pozwalały podźwignąć się miastu. W 1822 r. w Kunowie było 752 mieszkańców, w tym 57 osób wyznania mojżeszowego, stało w nim 108 domów drewnianych i 7 murowanych. Handel i rzemiosło odgrywały marginalne znaczenie w życiu gospodarczym miasta. Głównym źródłem utrzymania kunowian stało się rolnictwo. W 1818 r. został rozebrany, z uwagi na zły stan, kościół szpitalny, a ok. 1824 r. kościół kaznodziejski.

Szansę na rozwój gospodarczy Kunowa przyniosła działalność księdza Stanisława Staszica, a potem księcia Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego – ministra przychodów i skarbu Królestwa Polskiego w latach 20. i 30. XIX w. zmierzająca do rozwoju na tym terenie przemysłu. Wzdłuż Kamiennej zaczęło rozwijać się górnictwo i hutnictwo. Miasto i cała okolica odnotowały pewne ożywienie. W związku ze wzmożonym budownictwem wynikającym z realizowanych inwestycji renesans przeżywało kamieniarstwo.

W latach 60. XIX w. Kunów i jego okolice były terenem działalności patriotycznej. Jej organizatorem był ks. Jan Chryzostom Dąbrowski, proboszcz kunowski. Mieszkańcy Kunowa dla upamiętnienia ofiar masakry dokonanej przez wojsko rosyjskie na uczestnikach wielkiej manifestacji patriotycznej 27 lutego 1861 r. w Warszawie, wystawili na kunowskim rynku pomnik. W okresie powstania styczniowego w Kunowie wielokrotnie gościli powstańcy. W samym Kunowie i jego okolicach doszło do kilku potyczek oddziałów powstańczych z wojskami rosyjskimi. Za udział w powstaniu kilkunastu mieszkańców Kunowa zostało zesłanych na Sybir. Wśród nich był ks. Jan Chryzostom Dąbrowski.

⁴⁹ Spis ludności Diecezji Krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 roku, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelna 1971, t. 38, s. 238 [132].

W związku z ukazem cara Aleksandra II z 1 czerwca 1869 r., na mocy postanowienia z 24 października (5 listopada) 1869 r., ogłoszonego 1 (13) stycznia 1870 r. Kunów został pozbawiony praw miejskich i zdegradowany do osady. (1) 13 stycznia 1870 r. włączono go do gminy Nietulisko, po czym gmina Nietulisko została zniesiona poprzez przemianowanie jej na gminę Kunów.

Pod koniec XIX w. liczba ludności wynosiła 1592 osoby, w tym 500 Żydów. Stało tu 41 domów murowanych i 139 drewnianych. W dalszym ciągu dobrze rozwijało się kamieniarstwo. Tutejszy kamień znajdował odbiorców nawet w głębi Rosji, gdzie był transportowany koleją. Od 1888 r. w co drugi wtorek odbywały się targi „wielkie”, a w pozostałe dni targi żywnościowo – nabiałowe.

W Kunowie znajdował się urząd gminy, sąd gminny, szkoła, apteka. Osiedlił się lekarz. Na początku XX w. nastąpiło ożywienie życia społecznego. W 1907 r. w Kunowie powstała straż ogniowa, w 1911 r. zostały założone: Stowarzyszenie Spożywcze „Nadzieja”, które prowadziło sklep oraz Towarzystwo Oszczędnościowo-Pożyczkowe, a w 1913 r. – kółko rolnicze. Rozwój Kunowa przerwała I wojna światowa.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. osada miejska Kunów posiadała 293 budynki mieszkalne. Ogółem zamieszkiwało ją 2145 osób, w tym 977 mężczyzn i 1168 kobiet. 1633 osoby zadeklarowało wyznanie rzymskokatolickie, 2 ewangelickie, a 510 mojżeszowe. 2041 osób podało narodowość polską, 103 żydowską, 1 – inną. Folwark Kunów miał 4 domy mieszkalne, 66 mieszkańców, w tym 27 mężczyzn i 39 kobiet; wszyscy zadeklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską. Stacja kolejowa Kunów miała 6 budynków mieszkalnych, 38 mieszkańców, w tym 18 mężczyzn i 20 kobiet; wszyscy podali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską⁵⁰.

W okresie międzywojennym w Kunowie funkcjonowały: kamieniołomy F. Majchrowskiego, St. Malowańskiego, St. Piwnika, młyny – M. Rajsmana, Rozenwajg B-cia i Spółka, olejarnie – Ch. Chilfa, tartak – M. Rajsmana, wiatraki – W. Adamskiego, J. Mazura, F. Sypuły. Handlem trudnili się: H. Brykman, S. Dębiński, Z. Pruski (bławaty), D. Lederman (drzewo), S. Bolesławska, J. Glatt, S. Gutman, J. Leśkiewicz (galanteria), J. Rozenberg (skóry), J. Leśkiewicz, G. Rozenberg (wyroby tytoniowe), S. Adler, A. Brykman, Ch. Rozenbergart (zboże), N. Brykman, J. Glat, Ch. Goldberg, L. Walersztajn, Ch. Zajwel, M. Żaczek (art. spożywcze). Wyszynkiem trunków zajmował się M. Szwed. Piwiarnie prowadzili J. Cichosz i G. Glatt. Wśród rzemieślników byli: bednarz, blacharz, cieśla, kowale, krawcy, murarze, piekarze, rzeźnicy, szewcy, ślusarz, zegarmistrz. Ponadto była apteka H. Boruszewskiej, działała Kasa Stefczyka i Stowarzyszenie Spożywcze „Nadzieja” oraz mleczarnia. W co drugi wtorek odbywały się targi, na których handlowano inwentarzem żywym⁵¹.

Pod koniec lat 30. XX w. powstała Fabryka Maszyn i Narzędzi Rolniczych „Kunów”, która wkrótce zmieniła nazwę na „Unia. Fabryka Maszyn i Narzędzi Rolniczych. Spółka Akcyjna” w Grudziądzu. Uruchomienie zakładu wpłynęło pozytywnie na życie gospodarcze Kunowa. Ożywiły się handel i rzemiosło. Korzystną koniunkturę dla dawnego miasta przerwał wybuch II wojny światowej.

Okres wojny i okupacji niemieckiej zapisał się czynnym udziałem mieszkańców Kunowa i całej gminy w ruchu oporu.

W okresie powojennym Kunów odbudował się ze zniszczeń. Dzięki licznym inwestycjom, pomimo iż był wsią miał charakter miasteczka. W 1953 r. z inicjatywy Eugeniusza Dzewulskiego, lekarza i społecznika, zostały wybudowane wodociągi. Postępujący proces urbanizacji Kunowa przyniósł m.in. wybudowanie nowej szkoły w 1967 r., środka zdrowia w 1973 r., biblioteki publicznej w 1988 r., urzędu gminy oraz

⁵⁰ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, t. 3 (województwo kieleckie), Warszawa 1925, s. 83.

⁵¹ Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa, Warszawa 1930, s. 235.

poczty w 1991 r. W 1990 r. Kunów odzyskał prawa miejskie.

Większość miejscowości gminy Kunów ma starą metrykę i wspólną historię z Kuno-wem. Część miejscowości bowiem od XI w. aż po schyłek XVIII w. stanowiła własność bi-skupów krakowskich.

CHOCIMÓW⁵²

Nazwa Chocimów, która w przeszłości pisana była także jako Chocimirow, Koczimow, Chocymow, ma charakter osobowy. Pochodzi od imienia Chocim, Chociemir, Chocimir czy Chociemysł.

Pierwszymi właścicielami wsi byli Chocimowscy herbu Oksza. Ok. 1415 r. niektóre działki szlacheckie nabył bp krakowski Wojciech Jastrzębiec, dając w zamian Chocimowskim sołectwo Janik, potem jeszcze w XV w. inne działki kupił kardynał Zbigniew Oleśnicki.

W połowie XV w. najwięcej działów szlacheckich było w posiadaniu Grzegorza Cho-cimowskiego. Pod koniec XV w. ich właścicielem został Andrzej Chocimowski. Kolejnym dziedzicem szlacheckiej części Chocimowa był Paweł Chocimowski, podsędek sandomierski. W 1578 r. właścicielem powyższej części został Krzysztof Miękicki.

W latach 1603-1629 Chocimów był w rękach Mikołaja Oleśnickiego, kasztelana mało-goskiego, potem radomskiego, starosty opoczyńskiego, wojewody lubelskiego, fundatora ka-plicy rodowej na Świętym Krzyżu. W latach 1629-1699 należał on do Dembińskich. Następnie jako majątek posagowy Katarzyny Dembińskiej znalazł się w posiadaniu Stanisława Po-piela herbu Sulima, miecznika żydaczewskiego i podwojewódzkiego sandomierskiego. Po jego śmierci majątek odziedziczył syn Konstanty, miecznik żydaczewski i stolnik wiślicki, a następnie w 1756 r. jego wnuk Stanisław, adiutant i szambelan królewski. W kilka lat potem Chocimów stał się własnością Pawła Popiela (zm. w 1809 r.), brata Stanisława, ożenionego z Konstancją hrabianką Komorowską.

W czerwcu 1787 r. do Chocimowa zajechał król Stanisław August Poniatowski.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” we wsi mieszkało: 87 katolików, w tym: 39 mężczyzn, 32 kobiet, 11 dzieci od 7 roku życia i 5 dzieci do 7 roku życia⁵³.

W 1807 r. majątek Chocimów trafił w ręce Konstantego Popiela, syna Konstancji i Pawła. W 1839 r. jego dziedzicem został Wacław Popiel, ożeniony z Ewelina Łubieńską. W latach 1850-1856 majątek był własnością Ludwika Popiela, brata Wacława, ożenionego z Apolonią Aleksandrowicz. Po jego śmierci dobra Chocimów z folwarkami Śnieżkowice, Biechów, Oczkowice i Gaj z przyległościami i przynależnościami prawem spadku odziedzi-czyły w 1863 r. dzieci: Antoni, Maria, Józef, Stanisław, Seweryn, Emilia, Michał. Stanisław i Seweryn zmarli bezpotomnie; majątek przeszedł na własność pozostałej piątki. W 1874 r. Chocimów wraz z folwarkami Śnieżkowice, Biechów, Oczkowice, Gaj trafił w ręce Antonie-go, najstarszego syna Ludwika Popiela, ożenionego z Marią Jędrzejewicz. W 1902 r. sprzedał on Chocimów Mieczysławowi Cichowskiemu h. Wąż. Ten, w 1906 r. przekazał majątek wraz z należącymi do niego folwarkami zięciowi, Gustawowi Antoniemu Władysławowi Ośnia-łowskiemu h. Trąby, w zamian za majątek Sobótka.

Wg Pierwszego Powszechnego Spisu Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r. we wsi Cho-cimów (gm. Waśniów) było 22 budynki mieszkalne, 148 mieszkańców, w tym 71 mężczyzn i 77 kobiet; 145 osób zadeklarowało wyznanie rzymskokatolickie, a 3 mojżeszowe; wszyscy podali narodowość polską. Z kolei w folwarku Chocimów było 8 domów mieszkalnych, 190

⁵² ks. A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 398-405; Archiwum Państwowe w Kielcach, Hipoteka Ostrowiecka, sygn. 60.

⁵³ Spis ludności Diecezji Krakowskiej, s. 238 [132].

mieszkańców, w tym 89 mężczyzn i 101 kobiet; wszyscy wyznania rzymskokatolickiego i narodowości polskiej⁵⁴.

Po śmierci Gustawa Ośniałowskiego w 1933 r., ¼ dóbr chocimowskich przypadła jego żonie Marii z Cichowskich, a pozostałe ¾ w równych częściach jego dzieciom. Właścicielami folwarku w Chocimowie i Snieżkowicach zostali Maria Ośniałowska oraz Róża i Marian Ośniałowscy, folwarku w Biechowie – Ludmiła Zalewska i Marianna Jasińska, folwarku w Strupicach – Róża i Marian Ośniałowscy, Marianna Jasińska i Ludmiła Zalewska⁵⁵.

Rodzina Ośniałowskich rezydowała w Chocimowie do 1942 r., do momentu usunięcia przez Niemców. Po wojnie w dawnym dworze została ulokowana szkoła.

PRAWĘCIN⁵⁶

Nazwa Prawęcín została ukuta od nazwy osobowej Prawęta lub Prawota. Pierwotnie wieś stanowiła osadę leśną. 25 października 1340 r. w Krakowie król Kazimierz III Wielki zezwolił Jadwidze, wdowie po Brożku i jej synom Falisławowi, Tomisławowi i Wojciechowi założyć na obszarze dąbrowy wieś Prawęcín, powiększyć ją o 24 łany i osadzić na prawie magdeburskim średzkiem, uwalniając kmieci tej wsi od władzy kasztelanów, wojewodów, sędziów podsędków i innych urzędów. Odtąd sprawy mniejsze i większe miały być sądzone przez sołtysa wybranego przez dziedziczkę Jadwigę lub jej synów; sołtys w razie jakichkolwiek skarg wnoszonych na niego miał odpowiadać przed królem wg prawa magdeburskiego, wezwany na sąd przez pismo królewskie opatrzone pieczęcią. W tymże przywileju król dał władzę sołtysowi Prawęcína sądenia spraw kryminalnych: kradzieży, przelania krwi, zabójstwa i innych. Kmiecie wsi zostali zwolnieni od różnych ciężarów na okres 12 lat.

W kolejnych latach wieś była podzielona na kilka działów, które skupił Tomasz Kalski. Tenże Tomasz Kalski pomógł Gniewoszowi z Dalewic w porwaniu Elżbiety Warszówny z zamku w Mychowie, z domu jej stryja Rafała; miało to miejsce ok. 1412 r.

W XV w. Prawęcín wszedł w posiadanie opatów świętokrzyskich i pozostał w ich rękach do 1819 r.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” we wsi mieszkało: 134 katolików, w tym: 42 mężczyzn, 44 kobiety, 20 dzieci od 7 roku życia i 28 dzieci do 7 roku życia oraz 7 osób wyznania mojżeszowego, w tym 1 mężczyzna, 1 kobieta, 3 dzieci powyżej 7 roku życia i 2 dzieci do 7 lat. Tylko 1 osoba miała 80 lat i więcej⁵⁷.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. wieś posiadała 69 budynków mieszkalnych. Ogółem zamieszkiwało ją 506 osób, w tym 231 mężczyzn i 275 kobiet; wszyscy zadeklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską⁵⁸.

JANIK⁵⁹

Pisany pierwotnie jako Jamnik, Ianic, Jamnyk, zawdzięcza są nazwę zróżnicowanemu ukształtowaniu terenu obfitującemu w jamy.

Wieś stanowiła część klucza kunowskiego biskupów krakowskich. W 1789 r. stała się własnością rządową.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” w Janiku mieszkało: 131 katolików, w tym: 61 mężczyzn, 51 kobiet, 7 dzieci od

⁵⁴ Skorowidz, s. 88.

⁵⁵ Archiwum Państwowe w Kielcach, Hipoteka Ostrowiecka, sygn. 60.

⁵⁶ ks. A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 405-411.

⁵⁷ Spis ludności Diecezji Krakowskiej, s. 238 [132].

⁵⁸ Skorowidz, s. 83.

⁵⁹ ks. A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 415-419.

7 roku życia i 12 dzieci do 7 roku życia oraz 6 osób wyznania mojżeszowego, w tym 1 mężczyzna, 1 kobieta, 1 dziecko powyżej 7 roku życia i 3 dzieci do 7 lat⁶⁰.

W 1870 r. wieś znalazła się w posiadaniu Antoniego Edwarda Fraenkla. W 1875 r. Janik nabyło Towarzystwo Akcyjne Zakładów Górniczych Starachowickich. W 1908 r. właścicielem majątku Janik został Karol Wilhelm Wickenhagen, a po nim jego córka i zięć: Maria i Waław Szczygielscy.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. wieś Janik posiadała 116 budynków mieszkalnych. Ogółem zamieszkiwało ją 679 osób, w tym 318 mężczyzn i 361 kobiet; wszyscy podali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską. Leśniczówka Janik miała 9 domów, 41 mieszkańców, w tym 21 mężczyzn i 20 kobiet; wszyscy wskazali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską⁶¹.

NIETULISKO MAŁE⁶²

Nazwa wsi może pochodzić od nazwy osobowej Nietolic, Nietoń, Nietoła, albo też mieć związek ze słowem „tulić”, które oznaczało miejsce nieprzytulne, nieprzyjemne.

W średniowieczu wieś była własnością biskupów lubuskich. W 1514 r. wraz z innymi miejscowościami dóbr opatowskich znalazła się w rękach Krzysztofa Szydłowieckiego. Po jego śmierci część pozostałej po nim schedy z Nietuliskiem Małym odziedziczyła jedna z jego trzech córek, Elżbieta zamężna z Mikołajem Radziwiłłem „Czarnym”. Po Radziwiłłach Nietulisko Małe należało do Tworowskich, Ostrojskich, Zasławskich, Lubomirskich, Sanguszków.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” we wsi mieszkało: 126 katolików, w tym: 74 mężczyzn, 72 kobiety, 9 dzieci od 7 roku życia i 11 dzieci do 7 roku życia oraz 11 osób wyznania mojżeszowego, w tym 2 mężczyzn, 2 kobiety, 6 dzieci powyżej 7 roku życia i 1 dziecko do 7 lat⁶³.

Od 1752 r. Nietulisko Małe stanowiło własność Konstancji z Denhoffów 1° voto Sanguszkowej 2° voto Rogalińskiej. Kolejnymi właścicielami wsi byli: ks. Józef Klemens Czartoryski, ks. Henryk Lubomirski, Jerzy Dobrzański, a potem jego sukcesorzy. W latach 30. XIX w. stała się ona własnością hr. Henryka Łubieńskiego. Od 1845 r. należała do Banku Polskiego. W 1867 r. w Warszawie Nietulisko Małe nabyli hr. Julian Łubieński i Dom Handlowy S.A. Fraenkel w równych częściach. W 1869 r. hr. Julian Łubieński sprzedał swój dział Fraenklowi. W 1880 r. od Fraenkla Nietulisko Małe zakupił Władysław Laski. Ten podarował je wraz z innymi majątkami wchodzącymi w skład dóbr ostrowieckich jako wiano córce Marii zamężnej z hr. Zygmuntem Wielopolskim. W 1889 r. Nietulisko Małe zostało oddzielone od dóbr ostrowieckich i otrzymało oddzielną księgę wieczystą. W 1909 r. od hr. Marii Wielopolskiej majątek nabył Stefan Jabłkowski.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. wieś Nietulisko Małe wraz z kolonią Góry posiadały 58 budynków z przeznaczeniem mieszkalnym i 1 (inny) budynek zamieszkały. Ogółem zamieszkiwało je 385 osób, w tym 198 mężczyzn i 187 kobiet; wszyscy wyznania rzymskokatolickiego i narodowości polskiej. Folwark Nietulisko Małe miał 4 budynki mieszkalne, 82 mieszkańców, w tym 36 mężczyzn i 46 kobiet; wszyscy zadeklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską⁶⁴.

W 1917 r. właścicielem majątku Nietulisko Małe został Henryk Cichowski herbu Wąż, który zakupił go od dzieci i jednocześnie spadkobierców Antoniego Rakowskiego: Stanisława, Bogdana, Jadwigi Miketty oraz Heleny 1° voto Święcickiej, 2° voto Łubieńskiej. On to zbudował drewniany dwór. Zdaniem prof. Zbigniewa Doliwy-Klepackiego nowa rezydencja

⁶⁰ Spis ludności Diecezji Krakowskiej, s. 238 [132].

⁶¹ Skorowidz, s. 83.

⁶² ks. A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 420-427.

⁶³ Spis ludności Diecezji Krakowskiej, s. 238 [132].

⁶⁴ Skorowidz, s. 83.

stanęła na miejscu dawnego dworu, pochodzącego z II połowy XIX w., przebudowanego ok. 1900 r. W 1920 r. właścicielem majątku w Nietulisku Małym został Jakub Grobicki. W latach 20. XX w. rozbudował on nieco dwór. Postawił werandę, zagospodarował poddasze urządza-
jąc na nim pokój, a przed rezydencją usypał taras ziemny. Po jego śmierci właścicielami
posiadłości i dworu zostały dzieci: Antoni Grobicki i Anna Mikułowska Pomorska. W 1944 r.
dobra zostały zajęte przez Skarb Państwa⁶⁵.

Majątek SADŁOWIZNA wydzielony z Nietuliska Małego

Nazwa została ukuta od nazwy osobowej Sadło, Sadłos. Majątek Sadłowizna został wy-
dzielony z obszaru Nietuliska Małego, z dóbr ostrowieckich, które należały do Marii z La-
skich i Zygmunta małżonków hrabiów Wielopolskich. Jego właścicielem był ich syn, Alek-
sander.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. leśniczówka Sadłowizna miała 2 bu-
dynki mieszkalne, 8 mieszkańców, w tym 4 mężczyzn i 4 kobiety; 6 osób wyznania rzymsko-
katolickiego i 2 prawosławnego⁶⁶.

KOLONIA INWALIDZKA⁶⁷

Kolonia Inwalidzka powstała w latach 20. XX w. Pierwszymi osadnikami i jednocze-
śnie jej założycielami byli żołnierze – inwalidzi wojenni, uczestnicy I wojny światowej i woj-
ny polsko-bolszewickiej. Otrzymali oni na osiedlenie od hr. Marii Wielopolskiej za pośred-
nictwem Towarzystwa dla Zagród Polskich Inwalidów im. Tadeusza Kościuszki we Lwowie
ok. 150 ha gruntów leżących w granicach Nietuliska Małego. Obszar ten został podzielony na
działki o powierzchni ok. 9 ha i przekazany siedemnastu inwalidom za zasługi wojenne oraz
jako rekompensata za utracone zdrowie.

NIETULISKO DUŻE⁶⁸

Od XI w. do 1789 r. wieś stanowiła własność biskupów krakowskich, potem własność
rządową.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego
z 1787 r.” w miejscowości mieszkało: 174 katolików, w tym: 74 mężczyzn, 72 kobiety, 14
dzieci od 7 roku życia i 14 dzieci do 7 roku życia oraz 5 osób wyznania mojżeszowego,
w tym 1 mężczyzna, 1 kobieta, 2 dzieci powyżej 7 roku życia i 1 dziecko do 7 lat⁶⁹.

W I połowie XIX w. na terenie wsi został wzniesiony przez Karola Knake zakład wal-
cowniczy wraz z osiedlem przyfabrycznym (osada fabryczna Nietulisko, Nietulisko Fabrycz-
ne). W ruchu był do 1903 r.

1 (13) stycznia 1867 r. w związku z reformą administracyjną Królestwa Polskiego zo-
stała ustanowiona gmina zbiorowa Nietulisko Duże z siedzibą w Nietulisku Dużym, będąca
częścią powiatu opatowskiego. Zamieszkiwało ją 2531 osób. Swym zasięgiem obejmowała
ona wsie: Bór Kunowski, Doły Biskupie, Doły Opacie, Krynki, Folwark Kunów, Małachów,
Nietulisko Duże, Nietulisko Małe, Prawęcín, Rudka, Udziów i Janik. Została zniesiona
1 (13) stycznia 1870 r. przez przemianowanie na gminę Kunów.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. wieś Nietulisko Duże (wówczas Wiel-
kie) posiadała 103 budynki mieszkalne. Ogółem zamieszkiwało ją 629 osób, w tym 306 męż-

⁶⁵ Z. Doliwa-Klepaczki, Dwory i dworki oraz ich właściciele w województwie świętokrzyskim, t. 1, Ostrowiec Świętokrzyski 2013, s. 375-378.

⁶⁶ Skorowidz, s. 83.

⁶⁷ J. Banasik, To oni 100 lat temu wywalczyli dla nas niepodległość, „Kurier Gminy Kunów” 2019, nr 16, s. 6-9.

⁶⁸ ks. A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 429-430.

⁶⁹ Spis ludności Diecezji Krakowskiej, s. 238 [132].

czyzn i 323 kobiety; wszyscy podali narodowość polską, 626 osób zadeklarowało wyznanie rzymskokatolickie, 3 – mojżeszowe. Osada fabryczna Nietulisko Fabryczne miała 61 budynków mieszkalnych, 504 mieszkańców, w tym 244 mężczyzn i 260 kobiet; 500 osób stanowili katolicy, 4 osoby podały wyznanie mojżeszowe, wszyscy zadeklarowali narodowość polską⁷⁰.

DOŁY BISKUPIE⁷¹

Pierwsze pisemne wzmianki o wsi w zachowanych materiałach źródłowych pochodzą z końca XIV w. i początku XV w. Miejscowość, która wówczas nosiła nazwę Doły bądź Tworków, posiadała dwóch właścicieli. Część wsi należała do biskupa krakowskiego, druga część, granicząca z Prawęcinem – do dziedzica tej wsi.

W 1407 r. część Dołów granicząca z Prawęcinem należała do Tomka, dziedzica Prawęcina, a potem do jego córki Hanki, wdowy po Sieciechu z Konar. Kolejnym znanym z imienia i nazwiska dziedzicem tej części Dołów był Rafał Michowski. Uzyskawszy zgodę króla Kazimierza IV Jagiellończyka, w 1485 r. sprzedał on należącą do niego część Dołów opatowi Janowi i braciom klasztoru świętokrzyskiego. Odtąd nabytą przez benedyktynów świętokrzyskich część Dołów zaczęto zwać Dołami Opacimi (Doły Abbatialia).

Ta część Dołów, która była w posiadaniu biskupów krakowskich zwana była odtąd dla odróżnienia Dołami Biskupimi.

Doły Biskupie stanowiły część klucza kunowskiego dóbr biskupów krakowskich. Z kolei Doły Opacie wchodziły w skład klucza boleszyńskiego dóbr opatów świętokrzyskich.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” w Dołach Biskupich mieszkało: 114 katolików, w tym: 39 mężczyzn, 40 kobiet, 19 dzieci od 7 roku życia i 16 dzieci do 7 roku życia oraz 3 osoby wyznania mojżeszowego, w tym mężczyzna, kobieta i dziecko do 7 roku życia. W Dołach Opacich mieszkało 27 osób, w tym 10 mężczyzn, 11 kobiet, 3 dzieci do 7 lat, 3 dzieci od 7 lat; wszyscy byli katolikami⁷².

Pod koniec XVIII w. i na początku XIX w. Doły przeszły na własność Skarbu Państwa. Najpierw na mocy uchwały Sejmu Czteroletniego z 1789 r. kieleckie dobra biskupów krakowskich, w tym klucz kunowski, jako tzw. dobra martwej ręki zostały upaństwowione. 30 lat później, w 1819 r. Doły Opacie, na skutek kasaty klasztoru benedyktynów świętokrzyskich, również przeszły na własność Skarbu Państwa.

W 1827 r. Doły Biskupie miały 20 domów i 136 mieszkańców, zaś Doły Opacie: 7 domów i 43 mieszkańców. W latach 80. XIX w. Doły Biskupie liczyły 34 domy, 258 mieszkańców, 241 mórg ziemi włościańskiej, zaś Doły Opacie 18 domów, 114 mieszkańców, 121 mórg ziemi włościańskiej i 116 mórg ziemi dworskiej⁷³.

Złotym okresem w historii Dołów Biskupich był przełom XIX i XX w., za sprawą Ignacego Leonarda Kotkowskiego, który wystawił tu zespół młynów przemysłowych i uruchomił przedsiębiorstwo kamieniarskie oraz wybudował przy nich osiedle przyfabryczne.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. wieś Doły Biskupie posiadała 74 budynki mieszkalne. Ogółem zamieszkiwało ją 484 osoby, w tym 245 mężczyzn i 240 kobiet. 470 osób zadeklarowało wyznanie rzymskokatolickie, a 15 mojżeszowe. 470 osób podało narodowość polską, a 15 żydowską. Osada fabryczna Doły Biskupie miała 9 budynków z przeznaczeniem mieszkalnym, 102 mieszkańców, w tym 44 mężczyzn i 58 kobiet; wszyscy wyznania rzymskokatolickiego i narodowości polskiej. Wieś Doły Opacie liczyła 23 domy, 145 mieszkańców (70 mężczyzn i 75 kobiet), w tym 134 osoby wyznania rzymskokatolickiego i 11 mojżeszowego; wszyscy narodowości polskiej⁷⁴.

⁷⁰ Skorowidz, s. 83.

⁷¹ ks. A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 438-441.

⁷² Spis ludności Diecezji Krakowskiej, s. 238 [132].

⁷³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. 2, s. 109.

⁷⁴ Skorowidz, s. 83.

BUKOWIE⁷⁵

Wieś stanowiła od XI w. do 1789 r. część składową klucza kunowskiego biskupów krakowskich.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” w Bukowiu mieszkało: 75 katolików, w tym: 26 mężczyzn, 26 kobiet, 16 dzieci od 7 roku życia i 7 dzieci do 7 roku życia⁷⁶.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. wieś Bukowie w gminie Waśniów posiadała 65 budynków z przeznaczeniem mieszkalnym i 1 inny budynek zamieszkały. Ogółem zamieszkiwało ją 429 osób, w tym 212 mężczyzn i 217 kobiet; wszyscy zadeklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską.⁷⁷

UDZICÓW

Należał do klucza kunowskiego.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” w Udzicowie mieszkało: 45 katolików, w tym: 17 mężczyzn, 22 kobiety, 12 dzieci od 7 roku życia i 14 dzieci do 7 roku życia. Jedna osoba miała 80 lat lub więcej.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. kolonia Udziców posiadała 15 budynków mieszkalnych. Ogółem zamieszkiwało ją 104 osoby, w tym 55 mężczyzn i 49 kobiet; wszyscy podali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską⁷⁸.

MAŁE JODŁO⁷⁹

Małe Jodło, występujące w dokumentach jako Międzygórze, Niemsta, Małojędliny lub Niemsciny, stanowiło w przeszłości wójtostwo należące do klasztoru świętokrzyskiego, w kluczu boleszyńskim, które było wydzierżawiane na długie lata lub dożywotnio.

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” we wsi zwanej wówczas Małe Jodło mieszkało: 12 katolików, w tym: 4 mężczyzn, 4 kobiety i 4 dzieci do 7 roku życia.

W 1839 r. wójtostwo zostało zabrane na Skarb Państwa. Otrzymał je na własność gen. rosyjski Włodzimierz Szwarz na mocy ukazu z 1868 r.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. kolonia Małe Jodło w gminie Waśniów posiadała 8 budynków mieszkalnych. Ogółem zamieszkiwało ją 57 osób, w tym 28 mężczyzn i 29 kobiet; wszyscy zadeklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską⁸⁰.

BOKSYCKA

Wieś powstała zapewne na początku XX w. W przeszłości występowała pod nazwami: Wymysłów – Bokszycka, Boksicka Karczma – Wymysłów, Bokszycka. Jej częścią jest Serwitut Sławęcki, niegdyś będący samodzielną wsią.

KURZACZE

Nazwa wsi ma związek z górnictwem i hutnictwem, pochodzi od słowa „kurzenie”, czyli wypalania węgla drzewnego. Pierwotnie stanowiła osadę leśną. U schyłku XIX w. była to

⁷⁵ ks. A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 441-442.

⁷⁶ Spis ludności Diecezji Krakowskiej, s. 238 [132].

⁷⁷ Skorowidz, s. 88.

⁷⁸ Tamże, s. 83.

⁷⁹ ks. A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 448-449.

⁸⁰ Skorowidz, s. 88.

wieś i folwark w gminie Częstocice. W Kurzaczach stało wówczas 23 domy, mieszkało w nich 138 osób. Wg Pierwszego Powszechnego Spis Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r. we wsi Kurzacze i leśniczówce Sylwan gm. Częstocice stało 47 domów mieszkalnych. Mieszkało w nich 284 osoby, w tym 125 mężczyzn i 159 kobiet; wszyscy zadeklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską. Z kolei leśniczówka Kurzacze miała 2 budynki mieszkalne, 32 mieszkańców, w tym 14 mężczyzn i 18 kobiet; wszyscy byli katolikami narodowości polskiej⁸¹.

RUDKA

W XIV w. Rudka, w przeszłości zwana Rudą lub Rudnikiem, należała do dziedziców Treśczyzna. Ci, w 1390 r. nadali ją Jakubowi, plebanowi Gierczyc. Wkrótce pleban Jan wraz z biskupem krakowskim Janem Radlicą dokonali zamiany wsi na dziesięciny ze wsi Łukawice i Gierczyce. Odtąd Rudka należała do biskupów krakowskich⁸².

Wg „Spisu ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.” we wsi mieszkało: 26 katolików, w tym: 9 mężczyzn, 9 kobiet, 5 dzieci od 7 roku życia i 3 dzieci do 7 roku życia⁸³.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. wieś Rudka posiadała 7 budynków mieszkalnych. Ogółem zamieszkiwało ją 53 osoby, w tym 26 mężczyzn i 27 kobiet. Wszyscy podali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską.

MILKOWSKA KARCZMA

Nazwa wsi motywowana jest działalnością gospodarczą. Powstała ona zapewne w połowie XIX w. Nie jest wymieniona w „Tabelli miast, wsi i osad Królestwa Polskiego” z roku 1827. Krótka notatka o wsi znajduje się za to w „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego”. W latach 80. XIX w. liczyła 18 domów, 72 mieszkańców, 764 mórg ziemi dworskiej i 84 mórg ziemi włościańskiej.

Wg Pierwszego Spisu Powszechnego w 1921 r. Miłkowska Karczma w gm. Częstocice posiadała 41 budynków mieszkalnych. Ogółem zamieszkiwało ją 296 osób, w tym 131 mężczyzn i 165 kobiet; wszyscy zadeklarowali wyznanie rzymskokatolickie i narodowość polską⁸⁴.

W czasie II wojny światowej wieś została dwukrotnie spacyfikowana.

WYMYŚLÓW

Nazwa miejscowości ma charakter żartobliwo-przezwickowy. Takie nazwy nadawano miejscowościom oddalonym od siedzib ludzkich, o niedogodnych warunkach osadniczych, którą należy interpretować jako zarzut, że nic gorszego nie można było wymyśleć. Miejscowość występowała w dokumentach pod nazwami: Wymysłów-Boksice (1914), Wymysłów (1927), Wymysłów-Długa Wieś, Wymysłów-Poprzeczna Wieś (1964).

⁸¹ Skorowidz, s. 79-80.

⁸² ks. A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 446-447.

⁸³ Spis ludności Diecezji Krakowskiej, s. 238 [132].

⁸⁴ Skorowidz, s. 79.

5.2.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY

1. Dziedzictwo przyrodnicze

Gmina Kunów jest niezwykle ciekawym pod względem przyrodniczym obszarem województwa świętokrzyskiego. Cechuje ją bogate urzeźbienie terenu, duże zalesienie, zasobność w wodę. Zgodnie z podziałem geograficzno-fizycznym Polski gmina Kunów położona jest w obrębie krain geograficznych: Przedgórze Iłżeckiego i Wyżyny Sandomierskiej, co sprawia, że jest krajobrazowo zróżnicowana. Granicą pomiędzy owymi krainami jest rzeka Kamienna. Północna część gminy, zbudowana z utworów plejstoceniowych ukształtowanych na skutek zlodowacenia środkowopolskiego charakteryzuje się glebami piaszczysto-ilastymi w większości porośniętymi lasami. Południowa część zbudowana jest z gleb lessowych, żyznych i urodzajnych, sprzyjających rozwojowi rolnictwa; stąd pokryta jest w dużej części polami uprawnymi i sadami. Niewątpliwego uroku dodają jej liczne głębokie wąwozy, jary, strome skarpy i dolinki. Obszar gminy porożcinany jest doliną rzeki Kamiennej i Świśliny, a także wieloma małymi potokami. Urozmaicona rzeźba terenu, różnorodność gleb i sieć rzeczna przekładają się na bogactwo fauny i flory, o które należy się troszczyć i chronić.

W gminie Kunów występują następujące formy ochrony przyrody:

1) Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej (OCKDK)

Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej, jeden z 21 obszarów chronionego krajobrazu województwa świętokrzyskiego, o łącznej powierzchni 72 634 ha, rozpościera się na terenie województw: świętokrzyskiego i mazowieckiego. Obejmuje obszary gmin: Bałtów, Bodzechów, Brody, Kunów (11 356 ha), Mirzec oraz część obszarów gmin: Pawłów, Skarżysko-Kościelne, Suchedniów, Waśniów, Wąchock.

Tereny OCKDK rozpościerają się wzdłuż doliny rzeki Kamiennej i jej dopływu – Kamionki (Szewnianki). Ze względu na bogactwa naturalne tereny te były obszarem intensywnego osadnictwa od czasów najdawniejszych, a co za tym idzie zagospodarowania rolniczego, a potem przemysłowego. Pomimo dużej aktywności człowieka na jego obszarze zachowało się wiele wartości przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych. Szczególnie atrakcyjna jest szata roślinna, zróżnicowana i bogata, co jest wynikiem podłoża, rzeźby terenu, stosunków wodnych, a także wpływu działalności człowieka.

OCKDK pełni funkcje: ekologiczną (ochrona zbiorników wód podziemnych i wód powierzchniowych, ochrona doliny Kamiennej jako istotnego korytarza ekologicznego), klimatotwórczą, a także wpływa na jakość powietrza.

OCKDK został utworzony 29 września 1995 r. na mocy Rozporządzenia Nr 12/95 Wojewody Kieleckiego w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie kieleckim⁸⁵. 23 września 2013 r. Sejmik Województwa Świętokrzyskiego przyjął Uchwałę Nr XXXV/617/13 dotyczącą wyznaczenia Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej⁸⁶.

2) Obszar Natura 2000 Wzgórza Kunowskie

Obszar Natura 2000 określony jako PLH260039 Wzgórza Kunowskie został zatwierdzony przez Komisję Europejską w 2011 r. (Decyzja Komisji z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie przyjęcia na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG czwartego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region

⁸⁵ Rozporządzenie Nr 12/95 Wojewody Kieleckiego z 29 września 1995 r. w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie kieleckim. Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z 1995 r. Nr 21 poz. 145.

⁸⁶ Uchwała Nr XXXV/617/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 23 września 2013 r. dotycząca wyznaczenia Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej. Dz. Urz. Woj. Święt. z 2013 r. poz. 3309.

biogeograficzny (notyfikowana jako dokument nr C(2010) 9669) (2011/64/UE)⁸⁷. Liczy on 2114,24 ha. Rozpościera się na terenie województwa świętokrzyskiego i swoim zasięgiem obejmuje powiaty: starachowicki, ostrowiecki i kielecki, w tym gminy: Kunów, Waśniów, Bodzentyn, Pawłów, Bodzechów i Brody. Zlokalizowany jest w obrębie Wyżyny Kieleckiej (dawniej zwanej Wyżyną Kielecko-Sandomierską) na granicy czterech mezoregionów: Płaskowyżu Suchedniowskiego, Gór Świętokrzyskich, Wyżyny Sandomierskiej (Wyżyny Opатовskiej) oraz Przedgórze Iłżeckiego. Rzeźba terenu charakteryzuje się łagodnymi, szerokimi garbami i wierzchowinami oraz płaskodennymi dolinami rzeczny. Występują tu liczne odsłonięcia skalne, np. na terenie gminy Kunów znajduje się nieczynny kamieniołom dolomitu w Dołach Opacich i piaskowca w Dołach Biskupich. Zbocza dolin rzecznych są często poprzecinane wąwozami lessowymi i jarami.

Na obszarze dwóch najatrakcyjniejszych wąwozów koło Kunowa zaprojektowano rezerwy przyrody „Bukowska Góra” i „Udziców”. System rzeczny tworzą: Kamienna i Świślina z dopływami: Pokrzywianką i Psarką oraz z szeregiem bezimiennych cieków. Naturalnych zbiorników wodnych jest niewiele. Tworzą się one głównie w dolinach rzecznych i nie posiadają dużej powierzchni. W miejscowości Wióry koło Dołów Biskupich utworzono rozległy zbiornik retencyjny.

Dolina Kamiennej wraz z dopływami, a zwłaszcza rzeką Świśliną stanowi ważny korytarz ekologiczny o randze ogólnokrajowej.

Ogółem stwierdzono tu występowanie 11 typów siedlisk przyrodniczych z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, zajmujących łącznie ponad 34% obszaru. Do najcenniejszych należą murawy kserotermiczne położone na zboczach dolin rzecznych, na ścianach wąwozów i skarpach śródpolnych, łąki o różnym stopniu wilgotności oraz starorzecza.

Na różnego typu murawach kserotermicznych występuje wiele rzadkich i zagrożonych w skali kraju gatunków, np. wisienka stepowa, a także pięciornik skalny, goryczka krzyżowa, powojnik prosty, zaraza wielka. Stwierdzono występowanie tu jednego gatunku z II załącznika Dyrektywy Siedliskowej – dzwoniecznika wonnego.

Na terenie ostoi Wzgórza Kunowskie są zlokalizowane cenne ze względów przyrodniczych: grądy, łągi, głównie wierzbowe, wierzbowo-topolowe i olszowe, murawy napiaskowe. Występują tu gatunki motyli z Załącznika II Dyrektywy Rady 92/43/EWG, związane ze środowiskiem wilgotnych łąk: czerwonończyk fioletek i modraszek telejus. Żyją: bóbr europejski, wydra, traszka grzebieniasta, kumak nizinny, minóg strumieniowy, minóg ukraiński, brzanka, trzepla zielona, czerwonończyk nieparek i pachnica dębowa⁸⁸.

3) Pomniki przyrody⁸⁹

Na terenie gminy Kunów indywidualną ochroną objęto w formie pomników przyrody ożywionej: 3 drzewa oraz w formie pomników przyrody nieożywionej: 5 gładów narzutowych, odsłonięcia skalne i profile geologiczne. Są to:

Lipa drobnolistna (nr rej. 753) – drzewo o obwodzie pierśnicy 5,60 m, wysokości ok. 20 m, wysokości do pierwszego konaru 2 m, szerokości korony 16 m. Rośnie w Nietulisku Dużym (w części wsi zwanej Nietuliskiem Górnym) na skraju działki rolnej, naprzeciw posesji nr 224. Lipa została uznana za pomnik przyrody uchwałą Rady Miejskiej w Kunowie nr XXII/162/04 z dn. 26.03.2004 r.

Lipa drobnolistna w Nietulisku Dużym – tzw. Nietulisku Górnym

⁸⁷ Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 33/146 opublikowany: 08.02.2011 r.

⁸⁸ <http://www.natura2000.tbop.org.pl/>

⁸⁹ <https://www.ostrowiecki.eu/pomniki-przyrody-gmina-kunow/>

Lipa szerokolistna (nr rej. 752) – drzewo wielopienne o obwodach pierśnic: 5,24 cm, 3,38 cm i 3,81 cm, wysokości 19 m i szerokości korony 22 m. Rośnie na skraju działki rolnej obok budynku nr 88 we wsi Prawęcín, po przeciwnej stronie drogi prowadzącej do części wsi zwanej Komorniki. Za pomnik przyrody drzewo zostało uznane uchwałą Rady Miejskiej w Kunowie nr XXII/162/04 z dn. 26.03.2004 r.

Odsłonięcie geologiczne (nr rej. 160) – odsłonięcie stanowi południowy fragment ściany kamieniołomu, długości ok. 50 m i wysokości 15 m. Występują tu szare dolomity środkowego dewonu w ławicach do 1 m, które budują formę zrębowo-łuskową. Pomnik znajduje się w południowej części nieczynnego kamieniołomu dolomitów, na zachodnim zboczu doliny rzeki Świśliny poniżej osiedla Doły Biskupie, na działce nr 442 w Dołach Biskupich. Pomnik przyrody został ustanowiony Zarządzeniem Wojewody Kieleckiego nr 23/87 z dnia 02.10.1987 r.

Profil geologiczny (nr rej. 161) – odsłonięcie profilu dolnego i środkowego triasu, długości ok. 100 m i wysokości 15-20 m starego kamieniołomu. Odsłonięcia skalne mają naturalną formę urwisk o dużych walorach krajobrazowych. Odsłonięcie zlokalizowane jest w północnej i północno-zachodniej ścianie kamieniołomu na wschodnim zboczu doliny Świśliny na działce nr 555 w Dołach Biskupich. Pomnik przyrody została ustanowiony Zarządzeniem Wojewody Kieleckiego Nr 23/87 z dnia 02.10.1987 r.

Głaz narzutowy (nr rej. 755) – głaz w kształcie zbliżonym do prostopadłościanu, o wymiarach: obwód – 7,85 m, długość – 2,55 m, szerokość – 1,90 m, wysokość – 2,05 m. Znajduje się nieopodal budynku szkoły podstawowej w Nietulisku Dużym, w sąsiedztwie zabytkowych ruin walcowni, na działce nr 686/6. Pomnik został ustanowiony uchwałą Rady Miejskiej w Kunowie Nr XXII/162/04 z dn. 26.03.2004 r.

Głaz narzutowy w Nietulisku Dużym

Głaz narzutowy i wąwóz skalny (nr rej. 163) – głaz narzutowy o owalnym kształcie, o wymiarach: długość – 2,2 m, szerokość – 1,5 m, wysokość – 1,5 m, obwód – ok. 7 m. Zbudowany jest z szarozółtego, średnioziarnistego granitu. Znajduje się na dnie wąwozu, w jego górnej części i nie jest zagłębiony w grunt. Wąwóz osiąga głębokość do 20 m. Na długości ok. 150 m występują liczne formy urwisk i ścianek skalnych w skalnych zboczach wąwozów. Piaskowce budują kilka stopni skalnych w dnie wąwozu o wysokości 1-3 m. Nad piaskowcami w zboczach wąwozu widoczne są urwiska lessowe. W lessach miejscami można dostrzec szczątki kopalnej fauny (skorupiaki, ślimaki). Ujście wąwozu znajduje się obok najdalej na wschód wysuniętych zabudowań Udzicowa Dolnego na działkach nr 219/1, 219/2, 219/3, 217, obręb Udziców. Pomnikiem przyrody stał się z mocy Zarządzenia Wojewody Kieleckiego Nr 23/87 z dnia 02.10.1987 r.

Głaz narzutowy (nr rej. 164) – olbrzymi głaz narzutowy, o kształcie owalnym, dyskoidalnym, ostrych krawędziach i wymiarach: obwód – 7,5 m, średnica – 2,4 m, wysokość nad powierzchnią terenu – 1,2 m. Zbudowany jest z czerwonego granitu. Miejscami pokrywają go porosty. Znajduje się na działce nr 1078 w Janiku. Głaz narzutowy za pomnik przyrody został uznany Zarządzeniem Wojewody Kieleckiego Nr 23/87 z dn. 02.10.1987 r.

Głaz narzutowy (nr rej. 165) – głaz narzutowy o wymiarach: obwód – 4,6 m, długość – 1,7 m, szerokość – 0,8 m, wysokość – 1,0 m, wysokość nad powierzchnią ziemi – 0,4 m. Głaz ma podłużny kształt i gładką, pozbawioną kanałów i ostrych krawędzi powierzchnię. Zbudowany jest z szarawego granitu. Znajduje się na działce nr 234 w Wymysłowie. Za pomnik przyrody został uznany Zarządzeniem Wojewody Kieleckiego Nr 23/87 z dn. 02.10.1987 r.

Głaz narzutowy (nr rej. 166) – głaz narzutowy o wymiarach: obwód – 4,3 m, długość – 1,3 m, szerokość – 1,0 m, wysokość nad powierzchnią ziemi – 0,4 m. Znajduje się na niewielkim wzniesieniu rozdzielającym suche dolinki, na działce nr 226 w Wymysłowie. Za pomnik przyrody uznany Zarządzeniem Wojewody Kieleckiego Nr 23/87 z dn. 02.10.1987 r.

Profil geologiczny – wąwóz (nr rej. 162) – w stromym zalesionym wąwozie na zboczu doliny liczne odsłonięcia skalne, prezentujące profil najwyższego triasu dolnego oraz prawie kompletny profil triasu środkowego – tzw. wapienia muszlowego. Piaskowce tworzą próg skalny o wys. 1,5 m, wyżej budują próg skalny wys. ok. 2 m w dnie wąwozu i urwiska do 3 m w ścianach wąwozu. Znajduje się na terenie działki rolnej, w pobliżu budynku nr 152 w Nietulisko Dużym, na działce nr 345 w Nietulisku Dużym. Został uznany za pomnik przyrody Zarządzeniem Wojewody Kieleckiego nr 23/87 z dn. 02.10.1987 r.

Sosna zwyczajna – drzewo o szerokości 18 m, długości korony 19 m, wysokości do pierwszego konara 5 m. Rośnie około 150 m za ostatnimi zabudowaniami wsi Kurzacze, przy drodze gminnej biegnącej skrajem lasu. Za pomnik przyrody została uznana 26 marca 2004 r.

4) Parki podworskie

Parki podworskie stanowią ważny element krajobrazu, a ponadto są skupiskiem wielu interesujących gatunków roślin.

Park w Chocimowie

Okala dwór ziemiański wybudowany w II poł. XIX w., stanowiący kolejno własność: Popielów, Cichowskich, Ośniałowskich. Jest to park w typie krajobrazowym. Został założony zapewne w połowie XIX w. równoległe z budową nowego dworu przez ówczesnych właścicieli majątku Chocimów – Popielów. Przy jego urządzeniu wykorzystano nasadzenia z końca

Park w Chocimowie, przed fasadą

Park w Chocimowie – widok od strony tarasu ogrodowego

XVIII w. i I poł. XIX w., które zdobiły poprzednią rezydencję. W dużej części park został obsadzony lipami. Ponadto posadzono w nim kasztanowce, klony i jawory. Układ parku porządkowały aleje spacerowe.

Obecnie park liczy ponad 2 ha. Ma kształt zbliżony do owalu. Prowadzi do niego szerokim łukiem aleja dojazdowa. W centralnym miejscu parku stoi dwór (wybudowany na miejscu starego). Przed rezydencją rozpościera się przestrzeń zajezdna. Pierwotnie znajdował się tu gazon obsadzony kwiatami. Układ parku porządkują aleje spacerowe obsadzone drzewami. Drzewostan charakteryzuje się przewagą liściastych nasadzeń (lipa, dąb, jawor, wiąz, buk). Całość założenia jest w dobrym stanie pielęgnacyjnym wraz z trawiastym prześwitem polanowym. Wiek drzew szacuje się na 150 do 80 lat. Założenie dopełniają: Figura MB Niepokalanej w parku i kamienny krzyż na postumencie stojący przy wjeździe.

Park podworski w Nietulisku Małym

Datowany jest na XIX w. Ma nieregularny wieloboczny kształt i liczy 9,5 ha. Jest zlokalizowany po lewej stronie drogi łączącej Kunów z Kolonią Piaski. Graniczy: od strony zachodniej i częściowo północnej z rzeką Kamienną, od południa z drogą relacji Kunów – Kolonia Piaski, a od wschodu i północno-wschodu z lokalnymi drogami. Od strony południowej posiada mocno zniszczone kamienne ogrodzenie.

W centralnym punkcie parku wznosi się wzgórze zw. Kamienną Górą. Na nim we wczesnym średniowieczu było zlokalizowane grodzisko – siedziba rycerska. Do dziś zachowało się charakterystyczne ukształtowanie terenu; szczyt wzniesienia jest płaski, a w jego północno-wschodniej części jest kopiec.

U podstawy południowego stoku owego wzgórza wznosi się dwór drewniany zorientowany na południowy-zachód. Przed nim rozpościera się taras ziemny ujęty po bokach dwoma świerkami. Na osi tarasu znajduje się aleja grabowa prowadząca do bramy umieszczonej w kamiennym ogrodzeniu. Za dworem jest mocno porośnięty stok. Fragment parku, położony na północnym i zachodnim stoku, ma charakter górski. Cechują go: strome zbocza, olbrzymie głazy piaskowca, wąskie ścieżki nad urwiskami, z których roztacza się widok na okoliczne łąki i rzekę Kamienną. U podnóża grodziska i w zachodniej części parku są wyprofilowane w stoku dwa tarasy widokowe. Zachodnią część parku stanowią łąki, ograniczone od strony Kamiennej ciągiem drzew.

We wschodniej części założenia był zlokalizowany folwark, po którym pozostały pojedyncze budynki. Wjazd na jego teren prowadzi od południowo-wschodniego narożnika. Tuż obok niego znajduje się Pieta z 1701 r.

Park jest mocno zaniedbany, gęsto porośnięty samosiewami, dzikimi krzewami, chwastami. Pomimo to jego układ przestrzenny jest czytelny. Zachowało się w niezmiętej formie ukształtowanie terenu, widoczny jest układ alejek spacerowych (grabowej, kasztanowej) i platform widokowych. Starodrzewie składa się z kasztanowców, lip drobnolistnych, grabów pospolitych, robini akacjowych oraz pojedynczych drzew: sosen, świerków, jesionów. Ponadto rosną w nim krzewy lilaka i czarnego bzu. Drzewostan liściasty wiekowo jest szacowany na 100-70 lat⁹⁰. Park wymaga intensywnej pielęgnacji.

Park w Nietulisku Małym – widok od drogi Brama wjazdowa od strony drogi Kunów – Kolonia Piaski

⁹⁰ Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, D. Pape, S. Olecki, Ewidencja założenia dworsko-parkowego w Nietulisku Małym, gm. Kunów, Warszawa 2009.

Park dworski w pozostałościach zespołu dworskiego biskupów krakowskich

Dawny dwór biskupów krakowskich otaczał park. W XIX w. liczył on ponad 3 morgi. Obok niego rozpościerał się ogród warzywny o powierzchni ponad morgę. Po II wojnie światowej drzewa w parku były stopniowo wycinane, jego teren przekształcony i na nowo zagospodarowany. Aktualnie trudno ustalić nawet jego zarys⁹¹.

Park wokół dawnego dworu (ob. leśniczówki) w Sadłowiznie

Park został utworzony na bazie drzew leśnych i uzupełniony drzewami szlachetnymi oraz krzewami ozdobnymi. Był otoczony ogrodzeniem z kamiennymi słupkami. Droga prowadząca do dworu była obsadzona dębami; część z nich dotrwało do naszych czasów. Aktualnie park jest zaniedbany. Z dawnego ogrodzenia ostały się kamienne słupy bramy wjazdowej i ogrodzenia; brak przęseł, bram i furtek.

5) Park przyfabryczny

U schyłku XIX w. Ignacy Leonard Kotkowski na terenie osady młynarskiej „Doły”, głównie z myślą o mieszkańcach osiedla przyfabrycznego, założył park. Nazywano go „ogrodem przy fabryce”. Był on zlokalizowany pomiędzy Świśliną, a drogą prowadzącą do Dołów Opacich. W jego obrębie posadzono szlachetne odmiany drzew. Wyposażono go w elementy małej architektury. Usypano kopiec widokowy, który flankował jego teren od południa.

W 1921 r. w związku z budową kolejki prowadzącej do kamieniołomów doszło do degradacji parku. Wycięto część drzew, wykonano nasyp pod tory.

Obecnie teren parku jest zarośnięty, zatarciu uległy aleje spacerowe. Nic nie zachowało się z dawnej małej architektury. Ocalała jedynie część starodrzewia i kopiec widokowy, który gęsto porastają samosiewy i krzaki.

Kopiec widokowy w Dołach Biskupich

⁹¹ Z. Doliwa-Klepacki, dz. cyt., t. 1, s. 303.

2. Przestrzenne założenia miejskie i wiejskie

1) Układ urbanistyczny Kunowa

Ma dobrze zachowane walory małomiasteczkowej zabudowy dzięki współczesnemu dosyć rygorystycznemu przestrzeganiu zasad planowania przestrzennego. Podstawowymi atutami są:

- historyczny układ działek,
- zachowana zasada pierzejowej zabudowy działek oraz gabaryty rewaloryzowanych lub adaptowanych budynków,
- ekspozycja rynku jako centralnego punktu miasta,
- zachowany układ ulic ukształtowanych w procesie historycznym,
- nowe budownictwo nie naruszające przestrzennej kompozycji miejscowości.

Do naszych czasów przetrwał kunowski rynek w historycznych granicach oraz rozciągająca się wokół niego siatka ulic przecinających się pod kątem prostym. Nie zachował się ratusz ani dawna drewniana zabudowa miasta, która co jakiś czas padała ofiarą pożarów. Nie dotrwały do naszych czasów dwa kościoły: szpitalny oraz kaznodziejski. Pamiątką po pierwszym z nich jest krzyż stojący przy zbiegu ulic Warszawskiej i Szkolnej. Po drugim pozostały jedynie fragmenty piwnicy, znajdujące się na terenie prywatnym; stąd są niedostępne do zwiedzania, oraz nazwa ulicy – Kaznodziejska.

Najstarszym budynkiem w mieście jest kościół parafialny pw. św. Władysława zbudowany w latach 1625-1637, a wykończony i urządzony do 1642 r., który nieznacznie zmienił swą sylwetkę w stosunku do pierwotnej (uzupełniony o dobudówkę, z niższym dachem, zwieńczony inną wieżą). Usytuowany jest on w znacznej odległości od rynku, po stronie północno-zachodniej, na wzniesieniu. W sąsiedztwie zespołu kościoła parafialnego znajduje się dawny zespół dworski.

Rynek noszący nazwę placu Wolności jest prostokątny, wokół niego stoją murowane domy, przeważnie nakryte dachami dwuspadowymi. Rynek stanowi skwer z fontanną pośrodku i pomnikami: Matki Bożej Niepokalane Poczęcie z 1862 r., Krucyfiksem z 1861 r. wzniesionym w okresie manifestacji patriotycznych poprzedzających wybuch powstania styczniowego oraz współczesnym pomnikiem poświęconym ofiarom II wojny światowej.

W 2008 r. rynek został zrewitalizowany.

2) Układy ruralistyczne

Większość wsi leżących na terenie gminy Kunów ma charakter ulicówek; historycznie wykształcone parcele – wąskie, długie, prostopadłe do drogi. Niektóre z nich mają przysiółki, np. Bukowie.

W części miejscowości (głównie położonych w południowej części gminy) zachowała się dawna zabudowa wiejska. Na terenie gminy Kunów zasadniczo istniały trzy typy wiejskiej zabudowy: z kamienia piaskowcowego, drewnianej i kamiennieo-drewnianej.

Istnienie zabudowy z kamienia piaskowcowego wynika oczywiście z dostępności tego materiału budowlanego. Przy stawianiu budynków kamiennieo-drewnianych zastosowanie miejscowego piaskowca sprowadzało się na ogół do stawiania ścian szczytowych, tzw. ogniowych bądź filarów konstrukcyjnych do zamocowania drewnianej więźby dachowej.

Dawne drewniane domy mieszkalne charakteryzowały się konstrukcją zrębową, na węglach, wiązaną na „jaskółczy ogon”, rzadziej ryglową. Z reguły były szalowane deskami, stawiane na kamiennych podmurówkach, pokrywane dachami szczytowymi dwuspadowymi. Te, które się zachowały mają dachy posyite dachówką ceramiczną lub współczesnymi materiałami poszyciowymi (papa, eternit, blachodachówka). Od frontu nierzadko posiadają ganeczki.

Układ przestrzenny zachowanych reliktowych domów jest charakterystyczny dla regionu. Są to budowle jednoraktowe o niesymetrycznym układzie: w jednym trakcie w kolejno-

ści: izba (pokój), sień poprzeczna do osi budynku, kuchnia i „izba biała” (pokój). Drugi typ, także jednotraktowy w układzie: sień ze spiżarką, kuchnia i izba biała (pokój). Budynki te mają na ogół okna dwukwaterowe z podziałami poziomymi, często zabezpieczone okiennicami. Wewnątrz posiadają trzony kuchenne kaflowe, które wyparły dawne trzony kuchenne i kominowe murowane z cegły ceramicznej, z zewnątrz tynkowane. W niektórych z nich zachowały się piece kaflowe. W izbach mieszkalnych występują także belki powałowe, układane poprzecznie do kierunku traktów, część z nich z ozdobnie zakończonymi ostatkami wystającymi pod okapami.

W szczątkowej formie zachowała się także dawna zabudowa gospodarcza domostw. Kompozycja przestrzenna ocalonych zagród polega na luźnym zestawieniu w czworobok: domu mieszkalnego ustawionego szerokofrontowo (fasadą do drogi), w głębi obejścia stodoły (z reguły drewnianej), i najczęściej murowanych budynków gospodarczych (stajni, obory, chlewni itp.) po bokach, ale nie związanych bezpośrednio z wymienionymi obiektami.

Przykładem takiego obiektu jest zagroda w Prawęcinnie pod numerem 49. Dom usytuowany jest przy drodze wiejskiej, frontem na południe. Stanowi go obiekt drewniany, o konstrukcji zrębowej, oszalowany deskami, założony na planie prostokąta, posadowiony na podmurówce z kamienia łamanego, wyrównującej spadek terenu ku zachodowi. Ma stropy belkowe z ostatkami wystającymi pod okapem, więźbę dachową płatwiowo-kleszczową i dach pokryty płytami eternitowymi. Wnętrze jest jednotraktowe, od wschodu ulokowana jest: sień z przejściem na podwórze, izba czarna (kuchnia), izba biała (pokój). Elewacja frontowa liczy 3 osie. Za domem rozpościera się gospodarcze podwórze, przy którym stoją obiekty gospodarcze. Przy wschodnim narożu domu znajduje się brama z daszkiem połączona z zabudowaniami gospodarczymi. Budynek ten w czasie II wojny światowej stanowił kwaterę Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej Ponury – Nurt.

Dom mieszkalny – Prawęcinnie 49

W zaniku są tzw. okólniki, czyli domostwa połączone z zabudową gospodarczą w jedną całość w formie zamkniętego czworoboku z wewnętrznym podwórkim.

Z powodu naturalnej modernizacji zabudowy wiejskiej, drewniane domy i zabudowania gospodarcze są zazwyczaj rozbierane, aby ustąpić miejsca nowoczesnemu budownictwu willowemu. Proces ten jest widoczny zwłaszcza w północnej części gminy Kunów. Wiele tutajszych miejscowości ma charakter willowy (Janik, Wymysłów).

Z pejzażu gminy Kunów znika nie tylko dawna wiejska zabudowa mieszkalna, ale także obiekty bardzo charakterystyczne dla wiejskiego krajobrazu, tj. wiatraki. Ostatnie stały w Małym Jodle i Janiku; ten ostatni na szczęście ocalał.

Utracone – ocalone

Wiatrak (młyn wietrzny) typu koźlak z Janika aktualnie znajduje się w Muzeum Wsi Kieleckiej w Tokarni i jest obecnie najstarszym obiektem tego typu zachowanym na ziemi świętokrzyskiej.

Został on zbudowany w 1861 r. (data wyryta na jednym z „zastrzałów”) przez cieślę Szymona Mroczkowskiego dla Karola Rokity, włościanina z Mirca. W 1954 r. obiekt został zakupiony przez Władysława Mroczkowskiego, zdemontowany, przewieziony i ponownie zestawiony w Janiku, gdzie pracował przez kolejne 10 lat. Stanowi go obiekt dwukondygnacyjny, o konstrukcji słupowo-ryglowej, nakryty dwuspadowym daszkiem gontowym ze ściętym „naczółkiem”.

3. Założenia dworskie. Dwory.

1) Chocimów

Dwór został wybudowany przez rodzinę Popielów, w posiadaniu której majątek Chocimów był od XVII w. Stanął w miejscu starego, rozebranego dworu. Jako rok jego budowy podaje się – 1868 r., choć dużo bardziej prawdopodobna wydaje się data 1874 (objęcie majątku Chocimów na wyłączną własność przez Antoniego Popiela).

Stanowi go obiekt murowany z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta, z przybudówką od strony północnej, podpiwniczony, fasadą zwrócony na zachód. Część północna dworu jest parterowa, 5-osiowa, pod dachem 3-spadowym. Część południowa jest 2-kondygnacyjna, pod dachem namiotowym.

28 września 1920 r. w dworze urodził się Marian Ośniałowski – poeta, aktor, dziennikarz, tłumacz.

Dwór w Chocimowie – widok na elewację tylną – ogrodową i szczytową północną

2) Nietulisko Małe

Dwór w Nietulisku Małym został wzniesiony w 1917 r. przez Henryka Cichowskiego na miejscu dworu z II poł. XIX w. Zdaniem prof. Zbigniewa Doliwy-Klepackiego nowa rezydencja stanęła na miejscu dawnego dworu, pochodzącego z II połowy XIX w., przebudowanego ok. 1900 r.⁹². W latach 20. XX w. Jakub Grobicki rozbudował nieco dwór, w wyniku czego została przesunięta jego oś. Zbudował też werandę, a przed dworem usypał taras ziemny.

Po II wojnie światowej w dworze urządzono dom starców. Od 1947 r. do 1999 r. było w nim biuro lokalnej kopalni kamienia oraz mieszkania jej dyrektora i dwóch rodzin pracowników. W kwietniu 2022 r. budynek ucierpiał na skutek pożaru. Obecnie znajduje się w stanie ruiny.

Dwór stanowi obiekt drewniany, wzniesiony na planie prostokąta, z dobudówką od strony zachodniej, nakryty dwuspadowym dachem. Prowadziły do niego szerokie kilkustopniowe schody.

Dwór w Nietulisku Małym – elewacja frontowa

Dwór w Nietulisku Małym – elewacja tylna

⁹² Z. Doliwa-Klepacki, dz. cyt., t. 1, s. 376.

3) Kunów

Historia dworu w Kunowie sięga głębokiego średniowiecza i jest związana z biskupami krakowskimi. Ci, u schyłku XI w. otrzymali z nadania księcia Władysława I Hermana rozległe dobra w ziemi sandomierskiej. W celu sprawniejszego zarządzania nimi podzielili swoje obszerne włości na cztery klucze. Jednym z nich był klucz kunowski z siedzibą w Kunowie. W głównej miejscowości klucza wybudowali dwór przeznaczony na siedzibę administratora dóbr. W nim rezydowali podczas swoich pobytów w tych stronach, w nim mieszkał zarządca ich posiadłości.

Wiadomo, że dwór był kilkakrotnie przebudowywany lub zgoła wznoszony od nowa. Brak jest informacji, kiedy był zbudowany pierwszy dwór. Z monografii ks. A. Bastrykowskiego wynika, że taki obiekt istniał już pod koniec XIII w. Stwierdza on mianowicie, że w styczniu 1271 r. Otto i Żegota z rodu Toporeczyków, z polecenia księcia Bolesława Wstydliwego napadli na dwór biskupi w Kunowie i uprowadzili z niego bpa Pawła z Przemankowa. Wiadomo również, że w połowie XV w. bp Zbigniew Oleśnicki zbudował zabudowania dworskiej, a Piotr Tomicki, bp krakowski w latach 1524-1535, zbudował nowy dwór.

W 1411 r. w dworze zatrzymał się powracający z pola bitwy pod Grunwaldem król Władysław II Jagiełło, zmierzający do Opatowa, gdzie czekała na niego królowa Anna. Przebywał w nim Zygmunt II August i car Piotr I.

Najprawdopodobniej pierwsze rezydencje biskupie były drewniane.

Trudno ustalić jednoznacznie lokalizację pierwszego dworu czy też pierwszych dworów. Wiele wskazuje na to, że zostały one wzniesione w obrębie lub w pobliżu wzgórza kościelnego. Pierwszy kościół parafialny, drewniany, stanął bowiem w sąsiedztwie ich rezydencji, dominując na wzgórzu swą bryłą. W oparciu o dwór biskupi i kościół parafialny rozwijały się funkcje gospodarcze Kunowa. Tereny dworskie zaznaczone na XIX-wiecznych planach miasta pokrywają się najpewniej z sytuacją z XIII w. Na wzgórzu, w miejscu gdzie w XIX w. stała austeria, a potem wikarówka, miejscowa ludność natrafiła na sklezione, murowane piwnice. Choć nie były tam prowadzone żadne prace archeologiczne, wysnuto przypuszczenie, że tam stał pierwotny XIII-wieczny dwór.

W II poł. XVIII w. zbudowano nowy murowany dwór. Było to zapewne w 1775 r. (obiekt jest zaznaczony na planie Kunowa z 1821 r.). Opis miasta z 1789 r. wspomina bowiem o zabudowaniach dworskich, drewnianych oraz o stosunkowo niedawno wzniesionym dworze z 1775 r., „ekonomii” z 1782 r., gorzelni z 1778 r. i austerii z 1799 r.

Po II wojnie światowej mieściła się w nim szkoła podstawowa, a następnie siedziba Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska. W II połowie XX w. obiekt uległ dewastacji, doszło nawet do częściowego zawalenia się dachu. W 1998 r. zakupił go Andrzej Marek Pawlikiewicz. W 2000 r. dwór całkowicie spłonął.

W latach 2001-2005 obiekt został odbudowany. Odtworzono jego bryłę, zmieniono natomiast całkowicie układ pomieszczeń dostosowując do nowej funkcji. Po odbudowie budynek pełnił funkcję ośrodka noclegowego i organizacji imprez okolicznościowych. Na parterze mieściła się sala bankietowo-konferencyjna, zaplecze gastronomiczne, bar, pomieszczenia biurowe i do użytku właściciela, a na poddaszu pokoje gościnne.

Dwór jest usytuowany na dość wysokiej skarpie, ostro spadającej ku wschodowi. Stąd jego wschodnia część zbudowana jest na wysokiej podmurówce. Frontem skierowany jest ku południowi. Stanowi go obiekt murowany, postawiony z cegły, na rzucie prostokąta o wymiarach 40 x 10,5 m, zwieńczony czterosпадowym dachem pokrytym ciemnobrązową blachodachówką. Na poddaszu znajdują się facjaty. Do południowej elewacji przylega szeroki taras. Przed dworem znajdują się piwnice (lochy). Aktualnie wejścia do nich jest zamurowane.

4) Sadłowizna (sołectwo Kolonia Inwalidzka)

Dwór w Sadłowiznie został zbudowany przez rodzinę Wielopolskich najprawdopodobniej pod koniec XIX w. lub na początku XX; być może został przerobiony z leśniczówki. W okresie powojennym pełnił rolę leśniczówki. Od 2012 r. dzierżawi go od nadleśnictwa osoba prywatna.

Stanowi go obiekt murowano-drewniany, wzniesiony z kamienia, cegły i drewna, otynkowany, parterowy, podpiwniczony, asymetrycznie założony na planie dwóch zestawionych ze sobą prostokątnych korpusów o nierównych gabarytach. W części wyższej znajduje się wystawka z balkonem wpartym na półkolistym portyku, pod dachem trójspadowym. Od północy dostawiona jest parterowa przybudówka pod dachem półnaczółkowym. Obiekt nakrywa dach posyty blachą arkusową. Do dworu od frontu prowadzi czterokolumnowy portyk, nad którym jest wspomniany balkon.

Leśniczówka Sadłowizna – dawny dwór Aleksandra Wielopolskiego

Bezpowrotnie utracone

Nie dotrwały do naszych czasów dwory w Janiku i na Jeleńcu (sołectwo Kurzacze). Dwór w Janiku został rozebrany w okresie powojennym. Na jego miejscu wybudowano szkołę. Dwór w Jeleńcu spłonął po II wojnie światowej.

4. Obiekty sakralne – Kościoły

Na terenie gminy wznoszą się trzy kościoły:

- kościół pw. św. Władysława w Kunowie,
- kościół pw. św. Franciszka z Asyżu w Nietulisku Dużym,
- kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Janiku.

Spośród tych obiektów na uwagę zasługuje XVII-wieczny kościół w Kunowie z pięknie rzeźbionymi przez miejscowych kamieniarzy ołtarzami, otoczony w dużej części kamiennym murem ze stacjami drogi krzyżowej i licznymi tablicami epitafijnymi, z sąsiadującą murowaną dzwonnica wzniesioną w 1896 r. wg projektu Wojciecha Gersona.

Kościół w Nietulisku Dużym był budowany w latach 1991-1996. Zaprojektował go inż. Zdzisław Sabatowski. Nad pracami czuwał ks. Wiesław Skrzypczyk.

Kościół w Janiku stawiano w latach 1997-2000.

Bezpowrotne utracone:

W przeszłości w Kunowie stały jeszcze: kościół szpitalny i kaznodziejski. Oba zostały rozebrane w I ćw. XIX w. Pamiątką po kościele szpitalnym św. Leonarda i okalającym go cmentarzu przykościelnym jest kamienny krzyż na postumencie zlokalizowany przy skrzyżowaniu ulic: Warszawskiej i Szkolnej. Po dawnym kościele kaznodziejskim śś. Szymona i Judy pozostała kamienna piwnica przy ul. Chocimowskiej.

5. Obiekty sakralne – kaplice

Kaplica św. Katarzyny, wznosząca się na terenie nieistniejącej wsi Kaplica, uchodzi za najstarszą w Polsce wolnostojącą kaplicę. Została wybudowana w 1430 r. w stylu gotyckim z fundacji biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego (od 1449 r. kardynał), jako słupek graniczny (granicznik) pomiędzy kluczami dóbr biskupów krakowskich: iłżeckim i kunowskim, przy trakcie iłżeckim.

6. Obiekty sakralne – cmentarze

1) Cmentarz grzebalny parafii pw. św. Władysława w Kunowie

Został założony około 1810 r., a potem dwukrotnie powiększony, w 1884 r. i 1930 r. Z licznych pomników zwraca uwagę: pomnik Józefa Łackiego – oficera wojsk polskich, potem nadleśnego lasów rządowych zmarłego 24 listopada 1842 r., pomnik w kształcie kolumny Franciszka Fornalskiego – wachmistrza pułku gwardii ułanów Księstwa Warszawskiego, kawalera orderów: Legii Honorowej, Krzyża Wojskowego Polskiego, francuskiego św. Heleny, zmarłego 23 grudnia 1862 r., pomnik w postaci trumny Józefa Fornalskiego, pomnik rodziny Patków, rodziny Popielów. Na cmentarzu grzebalnym pochowani są księża: Myszkowski, Jan Chryzostom Dąbrowski, Antoni Dąbrowski, Jan Jopowicz, Józef Marceлин Jopkiewicz. Znajduje się tu pomnik powstańców styczniowych.

2) Cmentarz grzebalny parafii pw. św. Franciszka z Asyżu w Nietulisku Dużym

Został założony w 1992 r. Góruje nad nim krzyż postawiony w grudniu 1992 r., odnowiony w listopadzie 2017 r. i poświęcony 9 marca 2018 r. przez ks. bpa Edwarda Frankowskiego.

Cmentarz parafialny w Nietulisku Dużym

7. Założenia przemysłowe

Świadectwem dobrze rozwijającego się przemysłu w I poł. XIX w. są pozostałości zakładu walcowniczego w Nietulisku Dużym. Zachowały się: monumentalne ruiny wzniesionych w stylu klasycystycznym hal i budynków pomocniczych – gospodarczych, ciekawie rozplanowane osiedle mieszkaniowe dla robotników fabrycznych, budynek zarządu (obecnie szkoła) oraz pozostałości dawnego układu wodnego.

W miejscowości Doły Biskupie znajduje się zespół przemysłowy dawnej fabryki tektury „Witulini”, związany z rodziną Gombrowiczów.

8. Obiekty gospodarcze

Z ciekawszych obiektów gospodarczych znajdujących się na terenie gminy Kunów warto wymienić: dawny spichlerz podworski w Kunowie czy pozostałości zabudowań folwarcznych w Chocimowie.

Dawny spichlerz podworski – młyn w Kunowie

9. Przydrożne krzyże, kapliczki, figury świętych

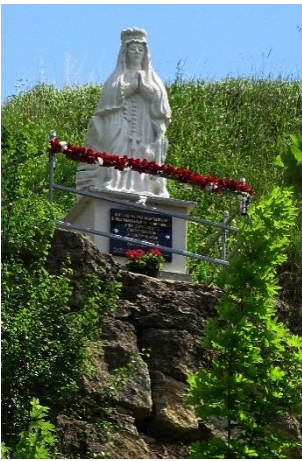

1	Biechów		<p>Figura Matki Bożej Niepokalanej kam. na postumencie z 1912 r.; fund.: Franciszek Misiewicz z żoną Katarzyną z Majewskich.</p>
2	Biechów		<p>Krucyfiks na kamiennym postumencie z 1860 r.; fund.: małżeństwo Marcin i Marianna ze Skórkich Dochowie.</p>
3	Biechów		<p>Figura MB Niepokalanej kam. z 1948 r.; fund.: małżeństwo Władysław i Magdalena (Radlacy – napis na pomniku) Radrakowie; pomnik sygnowany, wykonany w zakładzie kamieniarskim Malowańskiego z Kunowa.</p>

4	Boksycka		<p>Kapliczka w formie wysokiej oszkłonej szafy zwieńczonej metalowym krucyfiksem; wewnątrz obraz MB z Dzieciątkiem oraz figurki MB; lata 80. XX w.</p>
5	Chocimów		<p>Krucyfik na postumencie datowany na koniec XIX w. przy alei wjazdowej do dworu; inskrypcje nieczytelne.</p>
6	Chocimów		<p>Figura MB Niepokalanej w parku dworskim z 1890 r.</p>

7	Chocimów		<p>Figura św. Jana Nepomucena po prawej stronie drogi relacji: Chocimów – Śnieżkowice, tuż za skrzyżowaniem z drogą Biechów – Piotrów.</p>
8	Chocimów		<p>Kamienny krzyż na postumencie, po prawej stronie drogi z Kunowa do Chocimowa i odchodzącej w prawo drodze do Prawęcina; inskrypcja nieczytelna.</p>
9	Chocimów 77		<p>Współczesna drewniana kapliczka MB umieszczona na frontowej płaszczyźnie znacznie starszego postumentu z wytartymi płaskorzeźbionymi scenami z życia Chrystusa; całość zwieńczona żeliwnym krucyfiksem.</p>

10	Chocimów		Współczesna kapliczka pokryta dachem namiotowym zwieńczonym krzyżem, na ceglany postumencie; wewnątrz obraz MB z Dzieciątkiem.
11	Doły Biskupie		Figura św. Jana Nepomucena ufundowana w 1830 r. przez Feliksa i Franciszkę Arciszewskich ⁹³ , odnowiona przez miejscowego rzeźbiarza Władysława Gałkę; przy jazie spiętrzającym wody rzeki Świśliny.
12	Doły Biskupie		Krzyż kamienny na postumencie – pamiątka po zakładzie kamieniarskim założonym przez Ignacego Leonarda Kotkowskiego.

⁹³ Feliks Arciszewski poślubił Franciszkę z Dąbrowskich w 1821 r. www.geneteka.genealodzy.pl

13	Doły Biskupie		<p>Figura MB z 2017 r., wyk. przez Władysława Gałkę, ku pamięci dziadka, który zmarł w wieku 39 lat przygnieciony blokiem skalnym w kamieniołomach w Dołach Biskupich, a także pamięci tych wszystkich, którzy zginęli podczas pracy przy wydobywaniu kamienia; ustawiona na bloku skalnym w dawnych kamieniołomach.</p>
14	Doły Biskupie		<p>Kapliczka św. Barbary z 1900 r., fund.: F. Niepewny, odnowiona przez miejscowego rzeźbiarza Władysława Gałkę.</p>
15	Doły Biskupie		<p>Kamienny krzyż na postumencie z 1878 r. fund.: Jan Lubieniecki.</p>

16	Janik		<p>Krzyż kamienny na wysokim postumencie z 1801 r., fundatorzy: Marcin Stoiek z żoną Anną; przy ul. Szkolnej</p>
17	Janik		<p>Współczesna kapliczka szafkowa MB, w formie kolumny na murowanym postumencie z metalowym krucyfiksem na stożkowym szczycie; brak inskrypcji.</p>
18	Jeleniec (sołectwo Kurzacze)		<p>Kapliczka św. Huberta z 2010 r., fund. Koło Łowieckie „Ponowa” w Miłkowskiej Karczynie.</p>

19	Kolonia Inwalidzka 24a		Kapliczka murowana.
20	Kolonia Inwalidzka		Kapliczka metalowa z wizerunkiem Matki Bożej.
21	Kolonia Inwalidzka 6		Krucyfiks na kamiennym postumencie z 1934 r. ufundowany przez Franciszka Ciszka, w miejscu gdzie doszło do śmiertelnego wypadku przy kopaniu studni ⁹⁴ .

⁹⁴ Relacja ustna Jadwigi Banasik, zam. w Kolonii Inwalidzkiej.

22	Kolonia Inwalidzka		<p>Kapliczka z obrazem MB Częstochowskiej. Obok znajduje się tabliczka informująca, że w miejscu tym podczas I wojny światowej Austriacy powiesili wójta Waśniowa pod zarzutem dostarczenie niezdrowej żywności wojskom; fund.: Daniela Kozieł.</p>
23	Kolonia Piaski		<p>Krzyż kamienny na wysokim postumencie z symbolami męki Pańskiej z 1800 r., fund.: Jakub Cichosz i Julianna z Kopienskich.</p>
24	Kolonia Piaski		<p>Na wysokiej kolumnie figura św. Franciszka z 1805 r.</p>

25	Kolonia Piaski		<p>Kamienny krzyż na postumencie; fund.: Jadwiga z Kuterów i Tomasz małżonkowie Ryniowie, włościanie z Boru Kunowskiego⁹⁵; znajduje się na końcu wsi, w lesie, tuż obok nasypu kolejowego.</p>
26	Kunów		<p>Kapliczka kamienna z szafką, zwieńczona krzyżem; w oszklonej szafce – figura św. Barbary. Kapliczkę ufundowali „pracownicy łomów Nietulisko Małe i Doły 3” w 1954 r. Jest zlokalizowana przy wejściu głównym na cmentarz kościelny.</p>
27	Kunów		<p>Figura MB Niepokalanej na postumencie, z inskrypcją na północnej płaszczyźnie, pamięci Anastazji i Stanisława Kępińskich, fundacji Antoniego Kępińskiego – syna zmarłych, poświęcona 8 września 1873 r.; stoi na terenie cmentarza kościelnego.</p>

⁹⁵ Jadwiga z Kuterów i Tomasz małżonkowie Ryniowie, włościanie z Boru Kunowskiego, pobrali się 8 lutego 1847 r. w Krynkach. Doczekali się kilkoro dzieci. Wśród nich byli: Jan, Antonina, Marianna, Zofia, Florentyna, Szymon zmarły w 5. miesiącu życia. Mieszkali oni w Borze Kunowskim, Krynkach, Piaskach Kunowskich.
www.geneteka.genealodzy.pl

28	Kunów		<p>Figura św. Władysława, kamienna z 1835 r., na placu przed kościołem. Została ufundowana przez parafianina Władysława i jego kolejne żony: Agatę i Konstancję.</p> <p>Rejestr 57 B</p>
29	Kunów		<p>Figura św. Jana Nepomucena z 1755 r., obok mostu na Kamiennej, przy ul. Warszawskiej, na posesji pod numerem 59.</p> <p>Rejestr: 58 B</p>
30	Kunów		<p>Krucyfiks żeliwny na kamiennym postumencie ufundowany przez małżeństwo Bugajskich w 1880 r.; przy ul. Warszawskiej, nieopodal remizy strażackiej.</p>

31	Kunów	 A tall, stone crucifix monument standing on a circular base in a grassy area. The cross is made of stone and has a figure of the Virgin Mary on the left arm. The background shows a residential street with houses and trees under a blue sky.	Krucyfiks kamienny z 1861 r., na placu Wolności.
32	Kunów	 A stone statue of the Virgin Mary standing on a tall, ornate pedestal. The statue is white and depicts the Virgin Mary holding the Christ Child. The pedestal is made of dark stone and has a decorative top. The background shows a residential street with houses and trees under a blue sky.	Figura NMP, kamienna, z 1862 r., wyk. Szczurkiewicz, na placu Wolności.
33	Kunów	 A stone crucifix monument standing on a tall, narrow pedestal. The cross is made of stone and has a figure of the Virgin Mary on the left arm. The pedestal is made of dark stone and has a decorative top. The background shows a residential street with houses and trees under a blue sky.	Krucyfiks kamienny z 1903 r., fund.: Elżbieta z Kępińskich i Józef Wysocky ⁹⁶ ; przy ul. Kaznodziejskiej, przed posesją pod nr 2.

⁹⁶ Elżbieta z Kępińskich, c. Józefa, i Józef Wysocki zawarli małżeństwo w Kunowie w 1876 r. Elżbieta zmarła 17 czerwca 1914 r. Tamże.

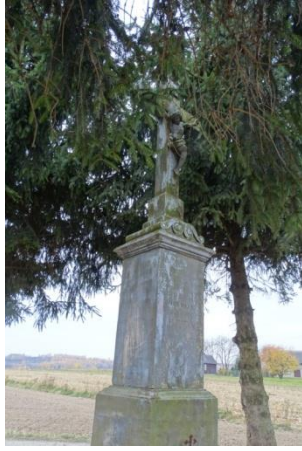

34	Kunów		<p>Krucyfiks kam. z 1910 r., fund.: Franciszka i Jan Chmielewscy; przy rozdrożu ulic: Ciasnej i Tadeusza Kościuszki.</p>
35	Kunów		<p>Krucyfiks kam. 1919 r., fund.: Bronisława i Antoni Baranowie⁹⁷; przy ul. Kościelnej obok schodów prowadzących do kościoła.</p>
36	Kunów		<p>Krucyfiks kam. z 1846 r., fund.: Łucja i Augustyn Rabanowie⁹⁸; przy skrzyżowaniu ul. Warszawskiej i Szkolnej, w miejscu dawnego kościółka pw. św. Leonarda</p>

⁹⁷ Antoni Baran, syn Józefa i Antoniny z Guzów, poślubił Bronisławę z Wykrotów, córkę Jana i Anny z Gajewskich, 15 maja 1918 r. w Kunowie. Tamże.

⁹⁸ Łucja z Byczków vel Byków i Augustyn Raban pobrali się w 1800 r. Augustyn Raban zmarł w 1846 r. w wieku 70 lat. Tamże.

37	Kunów		<p>Figura Pana Jezusa, kam. 1862 r. fund: Agnieszka i Kazimierz Wąsikowie⁹⁹; przy skrzyżowaniu ulic: Warszawskiej i Tadeusza Kościuszki.</p>
38	Kunów		<p>Krzyż kam. z 1917 r. poświęcony pamięci gen. Tadeusza Kościuszki w 100. rocznicę jego śmierci, przy ul. Kościelnej.</p>
39	Kunów		<p>Na kolumnie rzeźba Dzieciątka Jezus siedzącego na kuli ziemskiej z 1893 r., fund.: Ignacy i Anna Adamszy.</p>

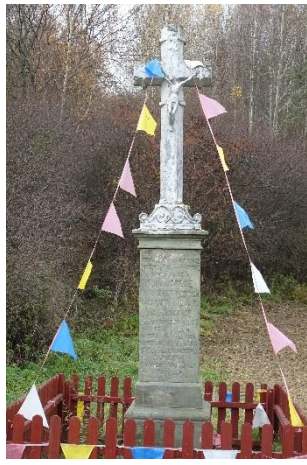
⁹⁹ Kazimierz Wąsik i Agnieszka z Ciecierskich pobrali się w 1842 r. Kazimierz Wąsik zm. w 1869 r. w wieku 50 lat. Tamże.

40	Kunów		Ecce Homo na kolumnie z 1776 r.; przy drodze relacji Kunów – Chocimów.
41	Kunów		Krucyfiks na kamiennym postumencie, przy ul. Kościelnej, obok drogi prowadzącej do Prawęcina; fund. Wojciech i NN Heroscy, 25 maja 1862 r.
42	Kunów		Krzyż z 1808 r., przy zbiegu ulic: Ogrodowej i Partyzantów.

43	Kunów		<p>Krzyż przy ul. Mariana Langiewicza, wg podań w tym miejscu w XVIII w. wykonywano karę śmierci przez powieszenie; inskrypcje zatarte.</p>
44	Kunów		<p>Figura kam. św. Jana Nepomucena na postumencie z 1812 r., przy ul. Małachowskiej.</p>
45	Kunów		<p>Figura św. Floriana przed OSP; fund. w 2008 r. w 100. rocznicę powstania straży ogniowej w Kunowie.</p>

46	Kunów		<p>Krucyfiks na postumencie, przy ul. Laski; fund.: Weronika z Wysockich z Józefem Brzeczowskim – pierwszym swym mężem zaczęła, a Antonim He- rowskim drugim mężem dokończyła 2 kwietnia 1859 r.¹⁰⁰, w 1879 r. krzyż ten odnowili Tomasz i Weronika Czeglińscy (o czym inf. inskrypcja na bocznej płaszczyźnie postumentu).</p>
47	Małe Jodło		<p>Figura MB z 1977 r., przy drodze do Prawęcina; fund.: Aurelia i Kazimierz Karbowniczkwowie dla ukojenia bólu po zmarłym przedwcześnie synu Wiesiu</p>
48	Milkowska Karczma		<p>Wysoki drewniany krzyż z drewnianą kapliczką z fig. MB Niepokalanej ustawiony na miejscu drewnianej kapliczki krytej gontem.</p>

¹⁰⁰ Weronika Wysocka poślubiła Józefa Brzeczowskiego w 1842 r. Tamże.

49	Milkowska Karczma		<p>Kamienny postument z 1883 r. fund. Józefa i Franciszki Klepaczów, zwieńczony współczesnym metalowym krzyżem, który zastąpił pierwotny kamienny krucyfiks</p>
50	Nietulisko Duże		<p>Krucyfiks żeliwny na kam. postumencie z 1863 r., przy drodze z Nietuliska Dużego do Dołów Biskupich; fund.: Jan Gos z drugą żoną Apolonią¹⁰¹</p>
51	Nietulisko Duże		<p>Krucyfiks kamienny na kamiennym postumencie z 1906 r.; fundacji małżeństwa Anny z Kowalskich i Jacentego Fudalejów, przy granicy z Nietuliskiem Małym</p>

¹⁰¹ Jan Gos poślubił Apolonię Majewską w 1861 r. Tamże.

52	Nietulisko Duże		Krzyż kam. z symbolami męki Pańskiej, po lewej stronie drogi do Dołów Biskupich; inskrypcja nieczytelna.
53	Nietulisko Duże		Figura św. Jana Pawła II; przy kościele.
54	Nietulisko Duże		Figura św. Franciszka; przy kościele.

55	Nietulisko Duże		<p>Figura św. Jana Nepomucena kam. z 1841 r., fund.: Wawrzyniec Byczek z Katarzyną ze Starzeńskich (Starzyńskich)¹⁰²; nieopodal kościoła.</p>
56	Nietulisko Duże		<p>Figura św. Floriana fund. w 2015 r. w 90. rocznicę powstania straży w Nietulisku Dużym; przed remizą strażacką.</p>
57	Nietulisko Duże (Fabryczne)		<p>Krucyfiks z 1864 r., w sąsiedztwie zabytkowego zespołu walcowni, przy drodze DK9; fundatorzy: Wilhelm Ryllman i Karolina z Sokołów¹⁰³</p>

¹⁰² Wawrzyniec Byczek poślubił Katarzynę ze Starzeńskich (Starzyńskich) w 1827 r. Tamże.

¹⁰³ Wilhelm Rylman (Ryllman), syn Augusta i Józefy (?), poślubił Karolinę Sokół, córkę Antoniego i Zofii Tuz, 6 lutego 1860 r. Akt ślubu został spisany w parafii Wierzbnik (ob. Starachowice). Tamże.

58	Nietulisko Duże (Fabryczne)		Krucyfiks kamienny na postumencie z 1853 r., fund.: Agnieszka i Andrzej Piwnikowie przy kanale dolnej wody z walcowni
59	Nietulisko Duże (Fabryczne)		Krucyfiks żeliwny na kamiennym postumencie z lat 60. XIX w.; tzw. pomnik „dziękczynny” na część cara Aleksandra II „za uwłaszczenie chłopów”; inskrpcja zniszczona.
60	Nietulisko Duże Górne		Krzyż metalowy na kamiennej podstawie z 1905 r., fund.: Stan. [Stanisław] Fulianty.

61	Nietulisko Duże Górne		Krzyż kamienny na kamiennym postumencie; inskrpcja nieczytelna.
62	Nietulisko Małe		Krucyfiks przy DK9 i odchodzącej drodze lokalnej, na wysokiej ceglanej podmurówce i kamiennym postumencie; z przełomu XIX i XX w. (?).
63	Nietulisko Małe		Pieta kamienna pod krzyżem na kamiennym postumencie z 1701 r.; w parku podworskim.

64	Nietulisko Małe 105		<p>Figura Matki Bożej Niepokalanej z 1872 r.; fund. małżonkowie Anna z Kowalskich i Jacenty Fudalej; odnowiona w 2020 r.</p>
65	Nietulisko Małe		<p>Kolumna z Dzieciątkiem Jezus siedzącym na kuli ziemskiej z 1807 r.; fund.: Krzysztof Dwojak z małżonką Katarzyną; translokowana; ob. w pobliżu siedziby OSP.</p>
66	Nietulisko Małe 83a		<p>Figura św. Floriana fund. w czynie w 1984 r., „na pamiątkę dla Nietuliska M. rodzina Z. Z. Skwirowskich”.</p>

67	Nietulisko Małe		Figura św. Heleny na kolumnie z 1862 r., przy posesji nr 15.
68	Nietulisko Małe		Krucyfiks na postumencie, przy posesji nr 41; II poł. XIX w. fund. Augustyn i Marianna z Chmielowskich Dwojakowie ¹⁰⁴ .
69	Nietulisko Małe 77		Figura MB kamienna na kamiennym postumencie z 1953 r.; fund. Jan Fudalej starszy.

¹⁰⁴ Augustyn Dwojak poślubił Mariannę Chmielowską w 1843 r. Tamże.

70	Prawęcın Dolny		<p>Krucyfiks kamienny Fund.: Ignacy Jary i Elżbieta z Baranów małżonkowie¹⁰⁵, 19 października 1836 r.</p>
71	Prawęcın Górny		<p>Kapliczka postawiona na miejscu zniszczonej drewnianej kapliczki z obrazem MB. Pomysłodawcą kapliczki jest Zbigniew Karbowniczek, wykonawcą – Władysław Gałka. Kapliczka składa się z dwóch części: prośby-modlitwy mieszkańców oraz części z drewnianym obrazem MB (po- chodzącym z dawnej kapliczki) i wize- runkiem płaskorzeźby, przedstawiającej zamyśloną kobietę w modlitewnej pozie z bukietem kwiatów w dłoni. Owa ko- bieta ma rysy młodo zmarłej żony Z. Karbowniczka¹⁰⁶.</p>
72	Prawęcın Górny		<p>Krucyfiks kamienny z 1901 r. wystawiony przez gospodarzy wsi Prawęcın na pamiątkę roku jubileuszowego.</p>

¹⁰⁵ Ignacy Jary poślubił Elżbietę Baran w 1829 r. Tamże.

¹⁰⁶ <https://naostro.info/niech-nasze-serca-bija-jak-najdluzej-na-tej-pieknej-ziemi-prawecina-zniszczona-kapliczka-odzyskala-dawny-blask/>.

73	Prawęcín		Figura Jezusa na postumencie z 1868 r., fund.: małżonkowie Karbowniczowie.
74	Udziców		Kamienny krzyż na postumencie; XIX w.
75	Udziców 11		Kamienny krzyż z symbolami Męki Pańskiej na postumencie; XIX w.

76	Wymysłów		Murowana kapliczka MB Fatimskiej w grotcie, zwieńczona krzyżem. Na postumencie wmurowana tablica z datą „2005”.
----	----------	---	---

W powyższej tabeli nie zostały uwzględnione kapliczki szafkowe, mające formę płytkich, prostych szafek, przykrytych dwuspadowym daszkiem, z oszklonymi drzwiczkami od frontu, wykonane na ogół z drewna, zawieszane na drzewach, słupach, ścianach domów. Wewnątrz nich znajdują się wizerunki (obrazki, figurki): Matki Bożej, Jezusa, rzadziej świętych. Na terenie gminy Kunów bardzo często są w nich umieszczone obrazy Matki Bożej Licheńskiej – Bolesnej Królowej Polski, z uwagi na bliskość sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Królowej Polski – Pani Ziemi Świętokrzyskiej.

Liczba kapliczek szafkowych w Kunowie i okolicznych wsiach jest bardzo duża. Zdarza się, że w jednej miejscowości jest ich po kilka.

10. Miejsca pamięci narodowej

Historia gminy Kunów naznaczona jest wieloma wydarzeniami historycznymi świadczącymi o czynnym udziale jej mieszkańców w walkach o wolność i niepodległość. Świadectwem tego są miejsca pamięci narodowej.

Miejsca pamięci narodowej – to zgodnie z art. 2 projektu Ustawy o miejscach pamięci narodowej przygotowanej przez grupę posłów w grudniu 2007 r.– „grób lub cmentarz wojenny, nieruchomość lub obiekt budowlany albo jego pozostałości, upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności pomnik, krzyż przydrożny, kapliczka, kopiec, a także inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności tablica pamiątkowa”¹⁰⁷. Do miejsc pamięci narodowej gminy Kunów należą:

<p>Kunów – Pomnik na rynku wzniesiony w 1861 r. z inicjatywy ks. Jana Chryzostoma Dąbrowskiego – proboszcza kunowskiego, dla uczczenia pamięci 5. uczestników manifestacji patriotycznej poległych w Warszawie 27 lutego 1861 r.</p>	
<p>Kunów – Skwer Powstańców Styczniowych na rynku. Dla uczczenia 150. rocznicy wybuchu powstania styczniowego radni Rady Miejskiej w Kunowie podczas nadzwyczajnej sesji 20 stycznia 2013 r. podjęli uchwałę o nazwaniu skweru w Kunowie, Skwerem Powstańców Styczniowych.</p>	

¹⁰⁷ Druk sejmowy nr 745 z 13 grudnia 2007 r.

Kunów – pomnik na rynku,
w formie bloku z czerwonego piaskowca, zwieńczo-
nego krzyżem, na podwyższeniu z kamieni.

Na frontowej stronie
tablica z napisem:

„POLEGŁYM W WALCE /
Z NIEMIECKIM FASZYZMEM /
O /
WOLNOŚĆ POLSKI /
1939 – 1945 /
MIESZKAŃCY GMINY /
KUNÓW /
1982 R.”

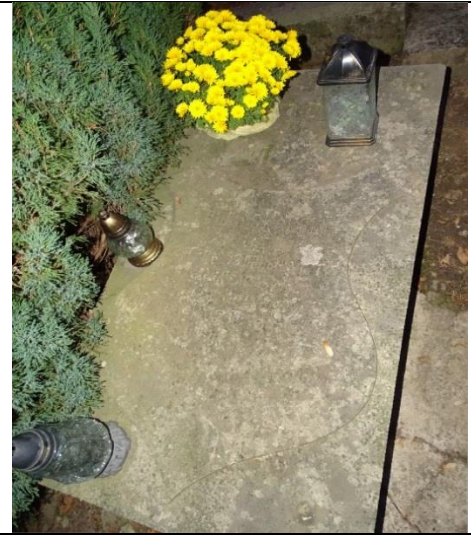
Kunów – cmentarz parafialny
pomniki: ks. Antoniego Dąbrowskiego
– proboszcza szpitalnego w Kunowie
(płyta leżąca poniżej pomnika)
i ks. Jana Chryzostoma Dąbrowskiego
– proboszcza parafii Kunów (krzyż na postumencie),
uczestników powstania styczniowego.

Kunów – cmentarz parafialny
płyta nagrobna Michała Szumlińskiego
– uczestnika powstania styczniowego
zesłanego na Sybir.

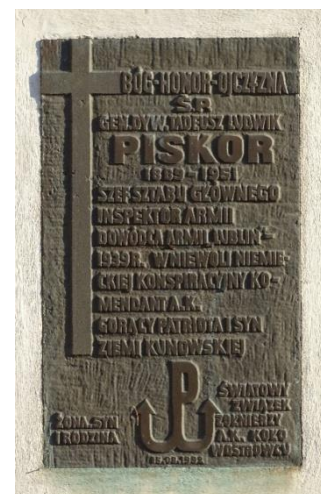
Kunów – cmentarz parafialny
 płyta nagrobna Rocha Skalskiego
 – uczestnika powstania styczniowego
 zesłanego na Sybir.

Kunów – cmentarz parafialny
 pomnik na grobie
 Franciszka Fornalskiego,
 żołnierza napoleońskiego,
 kawalera francuskiej Legii Honorowej
 i orderu Virtuti Militari.

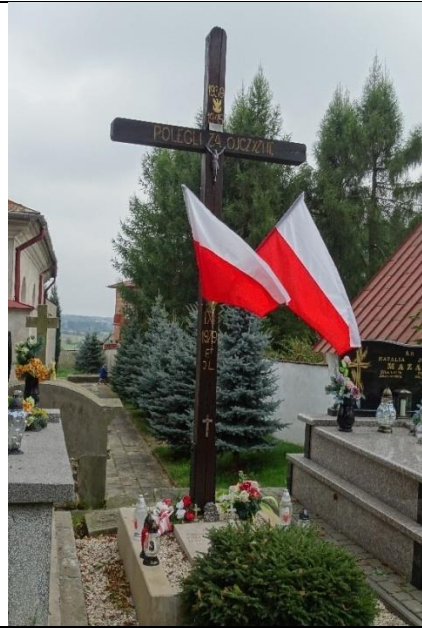

Kunów
 elewacja zachodnia kościoła parafialnego
 pw. św. Władysława;
 tablica pamięci gen. Tadeusza Piskora.

Kunów – cmentarz parafialny
pomnik ofiar
II wojny światowej;
na kamiennej płycie widnieje napis:

„PAMIĘCI /
POLSKICH ŻOŁNIERZY /
POLEGLYCH PODCZAS /
II WOJNY ŚWIATOWEJ /
MIESZKAŃCY I WŁADZE /
GMINY KUNÓW /
KUNÓW /
2013 r.”

Kunów, ul. Kościelna
– pomnik gen. Tadeusza Kościuszki
wystawiony w 1917 r.
w 100. rocznicę
Jego śmierci.

Janik (Kaplica)
Na kaplicy św. Katarzyny
tablica z napisem:

„MIEJSCE WALK
POWSTAŃCÓW
1863 r.”

Kolonia Inwalidzka

pomnik ku czci założycieli i pierwszych osadników wsi Kolonia Inwalidzka, którymi byli inwalidzi wojenni: uczestnicy I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej.

Kolonia Inwalidzka

tablica upamiętniająca miejsce rozstrzelania przez Niemców Władysława Skowrona lat 19, 17 października 1943 r. w Kolonii Inwalidzkiej.

Kolonia Inwalidzka

Zielony krzyż

miejsce potyczki powstańców styczniowych oddziału majora Łady z siłami rosyjskimi; ok. pół kilometra od skraju lasu wsi Kolonia Inwalidzka w kierunku północno-zachodnim. 38 powstańców poległych w tej bitwie zostało pochowanych na cmentarzu w Kunowie. Na metalowym wysokim krzyżu umieszczona jest metalowa tablica z napisem:
 „BÓG † HONOR † OJCZYZNA //
 ŻOŁNIERZOM /
 ODDZIAŁU POWSTAŃCZEGO /
 POLEGŁYM W TYM MIEJSCU /
 16 XII 1863 /
 W WALCE Z WOJSKAMI ROSYJSKIMI //
 38 POLEGŁYCH POWSTAŃCÓW /
 ZOSTAŁO POCHOWANYCH /
 NA CMENARZU PARAFIALNYM /
 W KUNOWIE //
 BRYGADA POLSKICH DRUŻYN
 STRZELECKICH /
 NADLEŚNICTWO OSTROWIEC ŚWIĘ-
 TOKRZYSKI” / 2021”

Kurzacze (Jeleniec)

Na kamieniu granitowa płyta z napisem:
 „Matko Boska Akowska, /
 prowadź swych żołnierzy /
 przed tron Boży ! /
 ŻOŁNIERZOM A.K. / ODDZIAŁU
 PARTYZANCKIEGO /
 KOMENDANTA POR. / PŁK. „SZA-
 REGO” /
 ANTONIEGO HEDY, /
 KTÓRZY POLEGLI
 W ZWYCIĘSKIEJ BITWIE /
 Z ŻANDARMERIĄ NIEMIECKĄ
 W JELEŃCU /
 DNIA 1 KWIETNIA 1944 r. /
 KOLEDZY z A.K. /
 I „SZARACY” A.D. 1996”

Milkowska Karczma
 pomnik upamiętniający dwie pa-
 cyfikacje wsi dokonane przez
 Niemców
 23.06.1943 r. i 19.10.1943 r.

Milkowska Karczma
 pomnik upamiętniający egzekucję
 mieszkańców wsi dokonaną przez
 Niemców
 23.06.1943 r.

Nietulisko Duże

Monumentalny pomnik
z ułożonych bloków kamiennych
postawiony
na wyspie dawnego stawu.
Na pomniku umieszczona jest tablica z napisem:

„POLEGLYM
i ZAMORDOWANYM / PRZEZ OKUPANTA /
W LATACH 1939-1945 / MIESZKAŃCOM /
NIETULISKA I OKOLICY /
NIETULISKO 1969 r.”

Nietulisko Małe 122
(zachodni stok grodziska)

Wykuty w skale napis upamiętnia
zamordowanych przez Niemców:
Czesława Skowrona ps. Kuna lat 16
i Stefana Zarębę ps. Sosna lat 18;
wyk. Zygmunt Skwirowski

Prawęcín 49

Kwatera Świętokrzyskich
Zgrupowań Partyzanckich
Armii Krajowej Ponury –
Nurt 1942-1945

11. Niektóre postacie historyczne związane z gminą Kunów

Dziedzictwo kulturowe stanowią dobra kultury, nauki i sztuki pozostawione przez poprzednie pokolenia. Stąd nie sposób nie wymienić postaci związanych z terenem obecnej gminy, którzy na trwałe zapisałi się w jej historii, pozostawili nam ślady swego życia, pracy, działalności.

1. Poczest biskupów krakowskich – właścicieli Kunowa i okolicznych wsi wchodzących w skład klucza kunowskiego:

Lambert III, Czasław, Baldwin, Murus, Radost, Robert, Mateusz, Gedko, Pełka, Wincenty Kadłubek, Iwo Odrowąż, Wisław z Kościelca, Jan Prandota, Paweł z Przemankowa, Prokop, Jan Muskata, Nanker, Jan Grot, Piotr z Falkowa, Bodzeta, Florian Mokrski, Zawisza Kurozwęcki, Jan Radlica, Piotr Wysz, Wojciech Jastrzębiec, Zbigniew Oleśnicki, Tomasz Strzępiński, Jakub z Sienna, Jan Gruszczyński, Jan Lutkowic z Brzezia, Jan Rzeszowski, Fryderyk Jagiellończyk, Jan Konarski, Piotr Tomicki, Jan Latałski, Jan Chojeński, Piotr Gamrat, Samuel Maciejowski, Andrzej Zebrzydowski, Filip Padniewski, Franciszek Krasieński, Piotr Myszkowski, Jerzy Radziwiłł, Bernard Maciejowski, Piotr Tylicki, Marcin Szyszkowski, Andrzej Lipski, Jan Albert Waza, Jakub Zadzik, Piotr Gembicki, Andrzej Trzebicki, Jan Małachowski, Stanisław Kazimierz Dąbski, Jerzy Albrecht Denhoff, Kazimierz Łubieński, Konstanty Felician Szaniawski, Jan Aleksander Lipski, Andrzej Stanisław Załuski, Kajetan Ignacy Sołtyk, Feliks Paweł Turski;

2. Poczest opatów świętokrzyskich – właścicieli Dolów Opacich (od 1401 r.):

Maciej Bol, Jan Katarzynka, Mikołaj Drozdek, Marcin, Wojciech Łysy, Maciej, Michał z Lipia, Jan, Maciej z Pyzdr, Jan z Łomży, Piotr ze Strzygomi, Jan z Szydłowa, Klemens z Oliszowy, Jakub z Krakowa, Andrzej Kuczowski, Tomasz Polanowski, Wojciech Kilanowski, Maciej Lisiecki, Mikołaj Koczowski, Michał Maliszewski, Bogusław Radoszowski, Piotr Gembicki, Stanisław Sierakowski, Mikołaj Goski, Michał Komornicki, Aleksander Wychowski, Stanisław Krystyn Mirecki, Józef Proszyński, Antoni Teodor Karski, Józef Jan Niegolewski;

3. Poczest właścicieli klucza ostrowieckiego, do którego należało Nietulisko Małe:

książę Janusz Ostrogski, Teofila Tarłówna z Czekarzewic księżna Ostrogska, książę Władysław Dominik Zasławski, książę Aleksander Janusz Zasławski, księżna Teofila Ludwika z Zasławskich 1° voto Wiśniowiecka 2° voto Lubomirska, książę Aleksander Dominik Lubomirski, księżna Maria Anna z Lubomirskich Sanguszko – żona księcia Pawła Sanguszki, książę Janusz Aleksander Sanguszko, od 1752 r. księżna Konstancja z Denhoffów 1° voto Sanguszko 2° voto Rogalińska, książę Józef Klemens Czartoryski, hr. Henryk Lubomirski, Józef Dobrzański, spadkobiercy Józefa Dobrzańskiego: Salomea z Moszyńskich oraz Łukasz, Roman i Roch Dobrzańscy, Abraham Simon Cohen, hr. Henryk Łubieński, Bank Polski, Julian Łubieński, Samuel Antoni Fraenkel, Antoni Edward Fraenkel, Władysław Laski, Maria z Laskich żona z hr. Zygmuntem Wielopolskim;

4. Właściciele majątku Nietulisko Małe w latach 1909-1944:

Stefan Jabłkowski, Antoni Rakowski, spadkobiercy Antoniego: Stanisław, Bogdan, Jadwiga Miketta oraz Helena 1° voto Święcicka, 2° voto Łubieńska, Henryk Cichowski, Jakub Grobicki, Antoni Grobicki i Anna Mikułowska-Pomorska;

5. Poczest właścicieli Chocimowa (z wyłączeniem biskupów krakowskich):

Chocimowscy herbu Oksza, Grzegorz Chocimowski, Andrzej Chocimowski, Paweł Chocimowski, Krzysztof Miękicki, Mikołaj Oleśnicki, Dembińscy, Katarzyna Dembińska, Stanisław Popiel, Konstanty Popiel, Stanisław Popiel, Paweł Popiel żonaty z Konstancją hr. Komo-

rowską, Konstanty Popiel, Waclaw Popiel, Ludwik Popiel, Antoni Popiel, Mieczysław Cichowski, Gustaw Ośniałowski, Maria z Cichowskich Ośniałowska wraz z Marianem i Różą Ośniałowskimi;

6. Właściciele majątku Janik w latach 1908-1944:

Karol Wilhelm Wickenhagen, Maria Irena i Waclaw Szczygielscy;

7. Właściciele majątku Sadłowizna:

hr. Aleksander Wielopolski żonaty z Heleną Chrzanowską;

8. Właściciele majątku Jeleniec:

Maria Stefania z Wielopolskich zamężna z Tadeuszem Halpertem;

9. Poczet proboszczów kunowskich (niepełny):

ks. Dobrzesław wzm. 1327 r., ks. Filip wzm. 1384 r., ks. Jan Goworzyński (XV w.), Gallus z Opatowa 1540 r., ks. Wojciech Zajączkowski, ks. Marcin Wróblewski 1592 r., ks. Jan Kaniowski 1619 r., ks. Szymon Koch, ks. Mikołaj Stawieński, ks. Wawrzyniec Staniowski 1657 r., ks. Piotr Karwosiecki 1659 r., ks. Stanisław Kazimierz Sadowski 1681 r., ks. Walenty Myszkowicz 1699 r., ks. Jan Siwert 1712 r., Józef Rogalli 1720 r., ks. Wawrzyniec Pietraszewski 1727 r., ks. Jakub Kubicki 1740 r., ks. Antoni Józef Baliński 1767 r., ks. Wojciech Sierakowski 1782 r., ks. Grzegorz Włodarski 1795 r., ks. Jan Łempicki 1806 r., ks. Antoni Uryniecki 1834 r., ks. Jan Chryzostom Dąbrowski, ks. Jan Jopowicz, ks. Józef Jopkiewicz, ks. Władysław Fudalewski, Lucjan ks. Muszalski, ks. Aleksander Bastrzykowski, ks. Władysław Godzwon, ks. Marian Nowakowski, ks. Stefan Szary, ks. Eugeniusz Orzanowski, ks. Krzysztof Szlęzak, ks. Marian Włodzimierz Czerwiński;

10. Założyciele Kolonii Inwalidzkiej:

Stanisław Bilewski, Antoni Bujnowski, Walerian Cebula, Franciszek Ciszek, Wincenty Fifagrowicz, Franciszek Karkowski, Józef Kozłowski, Ludwik Krzemiński, Franciszek Martin, Piotr Mikita, Ignacy Mikołajczyk, Jan Misiuda, Teofil Skowron, Stefan Starczewski Wincenty Szwagierczak, Edmund Witakowski, Edward Żebrowski;

11. Słynni mistrzowie kamieniarstwa:

Władysław Stefan Czerwiński, Wawrzyniec Hagen, Józef Seweryn Mikołaj Duchnowski, Edmund Fornalski, Kajetan Giezyer, Antoni Kłosiński, Maciej Najnobel, Stanisław Piwnik, Wilhelm Schott, Stanisław Szumliński, Ignacy Wysocki, Szczurkiewicz;

12. Osoby zasłużone dla rozwoju przemysłu:

ksiądz Stanisław Staszic, książę Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki, Maciej Bayer, Karol Knake, Fryderyk Wilhelm Lempe, Ignacy Leonard Kotkowski, inż. Jan Gombrowicz;

13. Wojskowi:

Franciszek Fornalski – żołnierz napoleoński, gen Tadeusz Piskor, mjr Jan Różycki (cichociemny i inż. budownictwa, prof. Politechniki Wrocławskiej), mjr Kazimierz Różycki, mjr Stanisław Gepner (malarz, rysownik, znawca historycznego umundurowania i uzbrojenia), płk Jan Pasternak;

14. Malarze:

Antoni Piotrowski, Wojciech Gerson;

15. Lekarze:

Waclaw Mayzel, Eugeniusz Dziewulski, Adam Bugajski (także polityk);

16. Literaci:

Marian Ośniałowski, Witold Gombrowicz ;

17. Bankowcy:

prof. Władysław Baka;

18. Duchowni:

ks. Jan Stanisław Bojarczak, ks. Marian Bojarczak;

19. Inni:

Feliks Bykowski – właściciel księgarni i czytelnicy w Karolinowie – Ostrowcu, krajoznawca, fotograf, wydawca widokówek, społecznik, radny Rady Miejskiej Ostrowca,
Marianna Jaworska zm. 1976 r. – odznaczona pośmiertnie medalem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” za uratowanie dziewczynki o imieniu Batia.

Chocimów – tablica upamiętniająca Mariana Ośniałowskiego

12. Symbolika gminy Kunów

Do najważniejszych atrybutów (symboli) gminy Kunów należą: herb i flaga gminy.

Herbem gminy jest podkowa na tarczy zwrócona ocelami ku górze, w podkowie młot górniczy. Tło tarczy jest niebieskie, podkowa żółta (złota), młot czerwony o żółtym (złotym) członku. Barwy gminy określa flaga koloru niebiesko-żółto-czerwona¹⁰⁸.

Zgodnie z Uchwałą Nr L/346/14 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 27 lutego 2014 r. w sprawie wprowadzenia zmian w Statucie Miasta i Gminy Kunów (§ 7 ust. 3) „zarówno herb jak i flaga mogą być używane w miejscach publicznych na terenie całego kraju, w sytuacjach wymagających uroczystej oprawy, podczas świąt państwowych i lokalnych, rocznic, w okolicznościach podkreślających ich niepowszechny, szczególny charakter. Stowarzyszenia mające siedzibę na terenie Gminy Kunów, Komendant Powiatowy Policji w Ostrowcu Św., Komendant Komisariatu Policji w Kunowie, jednostki organizacyjne gminy mogą używać herbu i flagi w zakresie promocji Gminy z uwzględnieniem niepowszechnego i szczególnego ich charakteru”¹⁰⁹.

Herb gminy Kunów

Flaga gminy Kunów

¹⁰⁸ Uchwała Nr VII/55/2003 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 21 lutego 2003 r. w sprawie: uchwalenia Statutu Miasta i Gminy Kunów (§ 7, ust. 1 i 2).

¹⁰⁹ Uchwała Nr L/346/14 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 27 lutego 2014 r. w sprawie wprowadzenia zmian w Statucie Miasta i Gminy Kunów.

13. Instytucje kultury

Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Kunowie

Wiodącą instytucją kultury w gminie Kunów jest Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Kunowie z filiami w Bukowiu i na Janiku. Przy instytucji działają zespoły ludowe: „Bukowianie”, „Chocimowianie”, „Kunowianie”, „Nietuliszczanie” oraz Strażacka Orkiestra Dęta. Biblioteka współpracuje z parafią św. Władysława w Kunowie, jednostkami OSP, przedszkolami i szkołami z terenu gminy. Jest miejscem spotkań środowiskowych czy organizacji pozarządowych. W budynku biblioteki mieści się Gminne Centrum Informacji.

Placówki oświatowe

Bardzo ważnymi ośrodkami kultury pielęgnującymi dziedzictwo kulturowe są placówki oświatowe i opiekuńczo-wychowawcze. Ich rola jest nie do przecenienia zwłaszcza w środowiskach wiejskich.

Na terenie gminy działają:

- 1) Publiczna Szkoła Podstawowa im. Antoniego Hedy „Szarego” w Kunowie,
- 2) Zespół Szkolno-Przedszkolny w Janiku,
- 3) Publiczna Szkoła Podstawowa w Wymysłowie,
- 4) Publiczne Przedszkole w Kunowie,
- 5) Publiczna Szkoła Podstawowa im. Stanisława Staszica w Nietulisku Dużym.

Sektor NGO

Koła gospodyń wiejskich (KGW)

W gminie Kunów prężnie działają koła gospodyń wiejskich. Niegdyś niosły pomoc kobietom wiejskim i ich rodzinom, przede wszystkim w zakresie prowadzenia gospodarstw wiejskich. Dziś głównie podtrzymują i kultywują tradycje i zwyczaje lokalne, regionalne i polskie.

Na terenie gminy Kunów funkcjonują:

- 1) KGW w Dołach Biskupich,
- 2) KGW „Kalina” w Nietulisku Dużym,
- 3) KGW w Kolonii Piaski,
- 4) KGW Bukowianie w Bukowiu,
- 5) KGW Chocimowianki w Chocimowie,
- 6) KGW w Janiku,
- 7) KGW w Prawęcinnie,
- 8) KGW w Nietulisku Małym,
- 9) KGW w Kolonii Inwalidzkiej,
- 10) KGW w Karczmie Miłkowskiej „Karczmarki”.

Ochotnicze straże pożarne (OSP)

Głównym zadaniem jednostek OSP jest walka z pożarami, klęskami żywiołowymi i innymi zagrożeniami. Poza swą najważniejszą misją strażacy zrzeszeni w OSP prowadzą także działalność kulturalną w lokalnym środowisku mającą na celu m.in. podtrzymywanie lokalnych tradycji i zwyczajów, same zaś remizy strażackie stanowią lokalne centra kultury.

Na terenie gminy Kunów działają OSP: w Kunowie, Dołach Biskupich, Bukowiu, Prawęcinnie, Janiku, Nietulisku Małym, Nietulisku Dużym.

Stowarzyszenia i fundacje

Na terenie gminy Kunów sektor NGO jest licznie reprezentowany przez stowarzyszenia rejestrowe, nierejestrowe i fundacje. Większość z nich w swych celach statutowym na działania związane z dziedzictwem kulturowym. Swoją siedzibę mają tu:

- 1) Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Kunowskiej, zarejestrowane 30 sierpnia 2001 r.,
- 2) Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Bukowie i Okolic, zarejestrowane 29 czerwca 2004 r.,
- 3) Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju wsi Chocimów, zarejestrowane 29 czerwca 2004 r.,
- 4) Stowarzyszenie „Nietulisko nad Świśliną”, zarejestrowane 10 maja 2004 r.,
- 5) Stowarzyszenie Ziemi Janickiej „Zgoda”, zarejestrowane 12 lutego 2007 r.,
- 6) Stowarzyszenie Janików, zarejestrowane 31 marca 2014 r.,
- 7) Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wsi Boksycki, zarejestrowane 25 czerwca 2015 r.
- 8) Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Miłkowska Karczma i Kurzacze, zarejestrowane 25 marca 2004 r.,
- 9) Stowarzyszenie „Witulin nad Świśliną”, zarejestrowane 13 stycznia 2020 r.,
- 10) Stowarzyszenie „Prawęcín nad Węgierką”, zarejestrowane 16 września 2015 r.,
- 11) Stowarzyszenie na rzecz renowacji kościoła i zabytków w Kunowie, zarejestrowane 6 marca 2020 r.,
- 12) Fundacja im. Witolda Gombrowicza „Witulin”, zarejestrowana 8 maja 2002 r.,
- 13) Fundacja „Z serca” Marty Kłonicy, zarejestrowana 23 maja 2016 r.,
- 14) Stowarzyszenie Oświatowe „Przyjazna Szkoła” w Wymysłowie, zarejestrowane 25 marca 2004 r.,
- 15) Stowarzyszenie Oświatowe Nowa Szkoła w Dołach Biskupich, zarejestrowane 1 kwietnia 2004 r.,
- 16) Brygada Polskich Drużyn Strzeleckich, zarejestrowana 28 grudnia 2011 r.,
- 17) Stowarzyszenie Pomocy Zwierzętom „Podaj łapę”, zarejestrowane 20 lipca 2017 r.,
- 18) Oddział Ludowego Uczniowskiego Katolickiego Klubu Sportowego LUKKS Nietulisko Duże (stowarzyszenie nie wpisane do KRS),
- 19) Ludowy Klub Sportowy „STAL” w Kunowie – działający 17 kwietnia 1985 r.,
- 20) Uczniowski Klub Sportowy przy Publicznej Szkole Podstawowej w Kunowie.

Na terenie gminy Kunów prężnie działa także Ostrowieckie Stowarzyszenie Tenisowe Winner, mające swoją siedzibę w Ostrowcu Św., a dzierżawiące korty tenisowe w Nietulisku Dużym, zarejestrowane 7 marca 2014 r.

Kościoły i parafie rzymskokatolickie

W polskiej historii Kościół rzymskokatolicki zawsze pełnił niezwykle istotną rolę. Poza swoją zasadniczą misją, którą jest głoszenie słowa Bożego, prowadzenie człowieka ku zbawieniu, dawanie świadectwa tego, co dobre i złe, wartościowe i bezwartościowe, przez wieki prowadził nas w świat wysokiej kultury i nauki, był miejscem manifestacji uczuć patriotycznych, pomagał przetrwać czas zaborów, okupacji niemieckiej i komunistycznych opresji. Do dnia dzisiejszego żadna ważna uroczystość patriotyczna czy też związana z pielęgnowaniem dziedzictwa kulturowego nie może obejść się bez mszy świętej.

Na terenie gminy Kunów znajdują się:

- 1) kościół i parafia pw. św. Władysława w Kunowie,
- 2) kościół i parafia pw. św. Franciszka z Asyżu w Nietulisku Dużym,
- 3) kościół i parafia pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Janiku.

Inne

Spośród innych wspólnot wyznaniowych z terenu gminy Kunów należy wymienić Świadków Jehowych.

14. Szlaki turystyczne

Szlaki turystyczne to trasy oznaczone specjalnymi symbolami wyznaczające ich przebieg i ułatwiające poruszanie się w terenie. Pomagają i ułatwiają turystom w dotarciu do ciekawych miejsc, atrakcyjnych pod względem krajoznawczym.

Przez teren gminy Kunów przechodzą szlaki rowerowe, pieszy, samochodowe. Są to:

I. Turystyczny szlak rowerowy im. Witolda Gombrowicza koloru zielonego.

Został on zaprojektowany w 2004 r. w związku z Rokiem Witolda Gombrowicza. Jego znakowanie w terenie przebiegało w dwóch etapach. W latach 2004-2005 wyznakowano południowy odcinek szlaku o dł. ok. 80 km, a w roku 2006 – północny o dł. ok. 82 km. Szlak liczy 162 km i stanowi rodzaj pętli. Łączy on miejsca związane z Witoldem Gombrowiczem i jego rodziną w regionie świętokrzyskim. Przybliża miejscowości utrwalone na kartach twórczości pisarza, a także prezentuje obiekty, które go upamiętniają. Na terenie gminy Kunów trasa tego szlaku prowadzi przez: Doły Biskupie – „Witulin” – Prawęcín – Małe Jodło – Chocimów – Biechów (odcinek południowy) – Kaplicę – Jeleniec.

II. Turystyczny szlak rowerowy koloru żółtego

Został zaprojektowany w 2005 r., a w 2006 r. wyznaczony w terenie. Szlak liczy 64 km. Na terenie gminy przechodzi przez: Biechów – Bukowie – Kunów – Nietulisko Małe – Kolonię Inwalidzką – Kurzacze.

III. Turystyczny szlak rowerowy „Śladami Zabytków Techniki Doliny Kamiennej” koloru niebieskiego

Stanowi fragment transwojewódzkiego szlaku rowerowego Żarnów – Sandomierz, który łączy kilka szlaków rowerowych, o łącznej długości 296,6 km. Na odcinku od Żarnowa do Iwanisk jest oznaczony kolorem niebieskim, a od Iwanisk do Sandomierza – zielonym. Przez teren gminy Kunów wiedzie odcinek oznakowany kolorem niebieskim, prowadzący przez: Doły Opacie – Doły Biskupie – Nietulisko Duże – Nietulisko Małe – Kunów – Udziarów.

IV. Turystyczny szlak pieszy im. Stanisława Jeżewskiego koloru niebieskiego

Prowadzi z Tarłowa na Święty Krzyż; liczy 95 km. Przebiega przez Przedgórze Ilżeczkie, Wyżynę Sandomierską i wprowadza wprost na Łysą Górę. Przez teren gminy Kunów biegnie przez: Jeleniec – Kaplicę – Janik – Kunów – Nietulisko Małe – Doły Biskupie.

V. Szlak rowerowy sołecki zw. także szlakiem „Sołtysa” koloru pomarańczowego, zaprojektowany, ale nie wyznaczony w terenie.

VI. Turystyczny szlak samochodowy „Świętokrzyski Szlak Samochodowy”

Powstał w 2007 r. i obejmuje teren całego województwa. Składa się z kilku pętli. Szlak eksponuje miejsca związane z życiem i twórczością literatów, pisarzy, poetów, dramatopisarzy. Prezentuje miejsca utrwalone na kartach utworów literackich. Przez teren gminy Kunów przechodzi pętla sandomiersko-opatowska, która wiedzie z Dołów Biskupich do Klimontowa. Na jej trasie znajdują się: Doły Biskupie – „Witulin”, co ma związek z osobą Witolda Gombrowicza oraz Chocimów, gdzie urodził się i mieszkał przez wiele lat Marian Ośniałowski.

VII. Turystyczny szlak samochodowy „Świętokrzyski Szlak Zabytków Techniki”

Stanowi go 200-kilometrowy szlak łączący obiekty turystyki industrialnej. Jego trasa prowadzi od doliny rzeki Kamiennej do centralnej części regionu świętokrzyskiego. Znajdują się przy niej zabytki techniki i przemysłu związane z tradycjami: hutniczymi, górniczymi, zbrojeniowymi, metalurgicznymi, kolejowymi, ceramicznymi czy przetwórstwa rolno-spożywczego ziemi świętokrzyskiej. Trasa szlaku podprowadza pod ruiny walcowni w Nietulisku Dużym.

VIII. Szlak Przygody

Jest to znakowana samochodowa trasa turystyczna będąca elementem składowym opartego na programie lojalnościowym sieciowego produktu turystycznego obejmującego swym zasięgiem obszar działania siedmiu Lokalnych Grup Działania; teren każdego LGD to odrębna kraina (Kraina Sacrum i Profanum, Kraina Natury, Kraina Talentów, Kraina Czterech Żywiołów, Kraina Legend, Kraina Kultur oraz Kraina Trzech Rzek) prezentująca różnorodne atrakcje regionu (obiekty przyrodnicze, muzea, izby regionalne, obiekty sakralne, itp.). Przez teren gminy Kunów przechodzi Szlak Przygody – Kraina Czterech Żywiołów. Na jej trasie znajdują się: dawna fabryka tektury „Witulin” i kamieniołom piaskowca w Dołach Biskupich.

IX. Szlak Krzemienny koloru czerwonego

Jest to szlak powstawały z inicjatywy 10 gmin położonych w północnej części województwa świętokrzyskiego i południowej części województwa mazowieckiego. Obejmuje ponad 1000 kilometrów tras rowerowych przebiegających przez najciekawsze miejsca w regionie. Z terenu gminy Kunów na trasie szlaku znajdują się: dwór w Chocimowie, kaplica św. Katarzyny w Kaplicy, dawna fabryka tektury „Witulin”, zabytkowy zespół walcowni i pozostałości unikalnego układu wodnego w Nietulisku Dużym.

X. Szlak frontu wschodniego I wojny światowej woj. świętokrzyskiego

Szlak biegnie przez następujące miejscowości: Sędziszów, Małogoszcz, Włoszczowa, Kazimierza Wielka, Skalbmierz, Pińczów, Jędrzejów, Morawica, Busko-Zdrój, Chmielnik, Kielce, Wąchock, Szydłów, Bodzentyn, Suchedniów, Skarżysko-Kamienna, Działoszyce, Chęciny, Stąporków, Końskie, Raków, Połaniec, Staszów, Nowa Słupia, **Kunów**, Ćmielów, Osiek, Zawichost, Ożarów, Koprzywnica, Sandomierz, Opatów, Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice¹¹⁰.

¹¹⁰ https://www.swietokrzyskie.pro/file/2013/11/att464731_szlak_frontu_30_05_2014_czi.pdf

15. Ścieżki edukacyjne

I. Ścieżka geoedukacyjna „Dolina Świśliny” w Dołach Biskupich

Została wyznaczona przez Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badań. Jest ona dostępna zarówno dla turystów pieszych jak i zmotoryzowanych. Jej długość wynosi 3,5 km. Przez większą część ścieżki prowadzi szlak pieszy im. St. Jeżewskiego koloru niebieskiego oraz szlak rowerowy „Krzemienny” koloru czerwonego. Wariant podstawowy ścieżki obejmuje 5 przystanków z tablicami informacyjnymi. Pozwala zapoznać się ze skałami budującymi dolinę Świśliny. Daje także możliwość poznania jej historii rozwoju gospodarczego widzianej przez pryzmat wydobycia i przeróbki kopalin. Wariant rozszerzony ścieżki, długości 1,4 km, obejmuje dwa stanowiska geologiczne, w tym jedno z tablicą informacyjną, pozwalające poznać gady wczesno triasowe. Jest jeszcze wyznaczone trzecie stanowisko, ale ono jest trudnodostępne. Dojście do niego prowadzi na zachód od zabudowań w Nietulisku Górnym.

W 2021 r. Stowarzyszenie Witulin nad Świśliną wydało przewodnik po ścieżce geoedukacyjnej¹¹¹.

¹¹¹ Przewodnik po ścieżce geoedukacyjnej „Dolina Świśliny”, red. A. Fijałkowska-Mader, K. Szadkowska, Kielce 2021.

16. Baza noclegowa

Gmina Kunów ma szereg warunków do rozwoju turystyki i agroturystyki. Niewątpliwie czynnikiem, który sprzyja rozwojowi tych branż jest baza noclegowa (hotele, pensjonaty, pokoje do wynajęcia, agroturystyki itp.). Na terenie gminy miejsca noclegowe oferują:

1. Restauracja –Motel „Przystań” – Rudka 4,
2. Pokoje u Cezarego – Kunów, ul. Laski 6a,
3. Dom Gościnny Umilanka – Miłkowska Karczma 65a,
4. Gospodarstwo agroturystyczne Gościniec „Baba Jaga” – Chocimów 37,
5. Gospodarstwo agroturystyczne „Wieża na Górcze” – Nietulisko Duże 255a,
6. Gospodarstwo agroturystyczne Zofii i Lecha Farysów – Miłkowska Karczma 86a,
7. Gospodarstwo agroturystyczne Elżbiety Gałęzia – Udziców 28,
8. Gospodarstwo agroturystyczne Tadeusza Wachowicza – Miłkowska Karczma 79,
9. Agroturystyka Camp4x4 – Małe Jodło 29.

Baza noclegowa nie jest zadawalająca, ale może ją uzupełniać stosunkowo dobrze rozbudowana baza hotelowa w pobliskim mieście powiatowym.

5.2.3. ZABYTKI NIERUCHOME

Zabytek nieruchomy – zgodnie z definicją zawartą w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – to nieruchomość, jej części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną i naukową (art. 3 pkt. 1 i 2).

Do zabytków nieruchomych – zgodnie z art. 6, ust. 1, pkt. 1 ww. Ustawy należą:

- a) krajobrazy kulturowe,
- b) układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowli,
- c) dzieła architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe,
- f) cmentarze,
- g) parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni,
- h) miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- i) otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Kunów zabytkami nieruchomymi są przede wszystkim obiekty architektury i budownictwa, działalności przemysłowej, układ urbanistyczny miasta Kunowa, parki podworskie, kunowski cmentarz parafialny. Do najciekawszych i najcenniejszych zabytków nieruchomych należą:

- obiekty wchodzące w skład zespołu urbanistyczno-przemysłowego w Nietulisku Dużym,
- obiekty wchodzące w skład założenia przestrzenno-poprzemysłowego w Dołach Biskupich,
- zespół kościoła parafialnego pw. św. Władysława w Kunowie,
- kaplica św. Katarzyny na terenie nieistniejącej osady Kaplica.

Dziedzictwo kulturowe gminy Kunów i wchodzące w jego skład zabytki nieruchome pozostają w ścisłym związku z działalnością człowieka na tym terenie: rolniczą i przemysłową. Jedna i druga wynikała z bogactw naturalnych. Na terenie gminy, w jej północnej części, znajdują się pokłady rudy żelaza, które przyczyniły się do powstania tu kopalni rudy i zakładów przetwórstwa żelaza. Świadectwem i pamiątką po nich jest gajówka Sadłowizna, będąca siedzibą zarządu kopalni rudy żelaza. Niezaprzeczalnym symbolem tradycji górniczo-hutniczych są ruiny zakładu walcowniczego w Nietulisku Dużym, na terenie dawnej osady fabrycznej – Nietulisko Fabryczne. Południowa część gminy odznacza się urodzajnymi lasami, co wpłynęło na rozwój rolnictwa. Stąd na tym terenie mamy ciekawe przykłady zabudowy wiejskiej powiązanej z gospodarstwami rolnymi czy pozostałości dawnego przemysłu związanego z przetwórstwem rolno-spożywczym, w postaci ocalałych dawnych młynów.

Dużą wartością odznaczają się zespoły dworskie ziemiańskie obejmujące dwory (rezydencje ziemiańskie) wraz z otaczającymi je parkami i pozostałościami zabudowań podworskich w Chocimowie i Nietulisku Małym. Stanowią one dziś pamiątkę i materialny ślad kultury ziemiańskiej. Z kolei świadectwem dawnego życia w mieście jest układ urbanistyczny Kunowa.

Dla mieszkańców gminy olbrzymią wartość ma cmentarz parafialny w Kunowie, miejsce spoczynku kilku pokoleń mieszkańców Kunowa i okolicznych wsi, przynależnych do parafii kunowskiej.

Dwór w Nietulisku Małym

Młyny i śrutownia (rechlownia) w Dołach Biskupich

Rynek w Kunowie – plac Wolności – pierzeja północna (widok od zachodu)

Gajówka Sadłowizna

5.2.4. ZABYTKI RUCHOME

Zabytek ruchomy – to zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – „rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 6 ust. 1, pkt 2 ww. ustawy mówi, że ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są także nie wymienione w ustawie obiekty, których „ruchomość” jest problematyczna. Są to mające wartość artystyczną detale architektoniczne czy dekoracje architektoniczne (polichromie, sztukaterie), stale połączone z podłożem elementy wyposażenia wnętrz (różnego rodzaju struktury ołtarzowe, epitafia, kominki, piece) oraz elementy tzw. małej architektury (rzeźby ogrodowe, wodotryski, niekubaturowe kapliczki, krzyże przydrożne czy nagrobki cmentarne).

Do rejestru zabytków ruchomych nie wpisuje się obiektów chronionych na podstawie odrębnych przepisów: Ustawy o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 5, ze zm.), Ustawy o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r. (Dz. U. nr 85, poz. 539, ze zm.), Ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z dnia 14 listopada 1983 r. (Dz. U. z 2002 r. nr 171, poz. 1396 i nr 241, poz. 2074), a także Rozporządzenia Ministra Kultury w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę z dnia 19 kwietnia 2004 r. (Dz. U. nr 84, poz. 789).

Kiedy mówimy o zabytkach ruchomych, to w pierwszej kolejności przychodzą nam na myśl obiekty wchodzące w skład wyposażenia i wystroju wnętrz budowli posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych, tj. rzeźby, płaskorzeźby, różnego rodzaju detale architektoniczne.

Zespół kościoła parafialnego św. Władysława w Kunowie

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu gminy Kunów stanowią wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego pw. św. Władysława w Kunowie.

Wśród nich są znajdujące się :

I. w kościele :

1. Ołtarz główny, późnoklasycystyczny z 1851 r., w retabulum dwie rzeźby: św. Wojciech i św. Stanisław, wykonane w 1867 r. oraz obraz „Ukrzyżowanie”, barokowy z 1638 r.;

2. Ołtarz boczny Przemienienie Pańskie, klasycystyczny z poł. XIX w., w nastawie dwa obrazy: „Ecce Homo”, klasycystyczny z ok. poł. XIX w. oraz neorenesansowy: „Przemienienie Pańskie” z II poł. XIX w.;
3. Ołtarz boczny Matki Bożej Bolesnej, klasycystyczny z lat 1849-1852; w nastawie obraz: „Matka Boża Bolesna” neoklasycystyczny z 1891 r., pędzla Józefa Buchbindera;
4. Ołtarz boczny (w nawie pn.), późno klasycystyczny z 1849 r.; w nastawie obraz „Św. Sebastian” późnobarokowy, zapewne z XVIII w., przemalowany ok. 1850 r. przez Jana Misiewicza;
5. Ołtarz boczny Matki Bożej Różańcowej, (w nawie pd.), klasycystyczny z lat 1849-1852; w nastawie obraz „Matka Boża Różańcowa z Dzieciątkiem”, neobarokowy z II poł. XIX w.;
6. Ołtarz boczny św. Władysława, (w nawie pd.), neobarokowy z 1851 r., w nastawie obraz „Św. Władysław” z 1897 r.;
7. Ołtarz boczny św. Jana Nepomucena (w nawie pd.), klasycystyczny z 1856 r., w nastawie rzeźba „Św. Jan Nepomucen”, późno klasycystyczna, po poł. XIX w.;
8. Ambona w stylu regencji, z I poł. XVIII w.;
9. Chór muzyczny z końca XIX w.;
10. Organy z 1888 r.: instrument, szafa i neobarokowy prospekt;
11. Chrzcielnica barokowo-klasycystyczna z XVIII/XIX w.;
12. Kropielnica późnorenesansowa z II ćw. XVII w. (pn. filar nawy gł.);
13. Kropielnica późnorenesansowa z II ćw. XVII w. (w kruchcie gł.);
14. Kropielnica późnorenesansowa z II ćw. XVII w. (w kruchcie gł.);
15. Kropielnica barokowa, zapewne z ok. poł. XVII w. (w zakrystii);
16. Dwie kropielniczki późnobarokowe, z końca XVIII (w kruchcie pn.);
17. Skarbonka barokowa, z 1693 r.;
18. Fotel z I poł. XIX w. w stylu biedermeier;
19. Szafka na sprzęty liturgiczne, barokowa z ok. poł. XVII w. (w skarbczyku);
20. Rzeźba: krucyfiks ścienny barokowy z II poł. XVII w.;
21. Rzeźba: Chrystus u służy, neobarokowa z 1880 r.;
22. Rzeźba: Niepokalanie Poczęta Najświętsza Maryja Panna, neobarokowa z ok. 1898 r. (szczyt kruchty pn.);
23. Rzeźba: św. Paweł, neobarokowa z ok. 1898 r. (szczyt kruchty pn.);
24. Rzeźba: św. Piotr, neobarokowa z ok. 1898 r. (szczyt kruchty pn.);
25. Epitafium Zofii Sierakowskiej, barokowe z 1639 r.;
26. Epitafium z płaskorzeźbioną sceną Ukrzyżowania, późnorenesansowe z I poł. XVII w.;
27. Epitafium ks. Szymona Kocha, barokowe z 1656 r.;
28. Epitafium ks. Stanisława Sadowskiego, barokowe z 1697 r.;
29. Epitafium Jana Łempickiego, Antoniego Urynieckiego i Antoniego Dąbrowskiego, neoklasycystyczne z 1887 r.;
30. Epitafium Antoniego (Chościak) i Marii Popielów, neoklasycystyczne z 1905 r.;
31. Tablica poświęceniowa fundacji nawy głównej, prezbiterium i zakrystii, późnorenesansowa z 1625 r.;
32. Tablica poświęceniowa fundacji nawy pn., późnorenesansowa z 1635 r.;
33. Tablica poświęceniowa nawy pd., późnorenesansowa z 1637 r.;
34. Tablica wotywna ks. Szymona Kocha, barokowa z 1642 r.;
35. Tablica nagrobna Walentego Józefa Myszkowicza z 1712 r.;
36. Tablica nagrobna Pawła Chościak Popiela, klasycystyczna z 1809 r.;
37. Tablica nagrobna Agnieszki Zagurskiej, z ok. 1819 r.;
38. Tablica nagrobna Władysława Jasińskiego, neoklasycystyczna, z 1880 r.;
39. Tablica nagrobna Stanisława i Rozalii z Adamskich Szumlińskich, neoklasycystyczna z ok. 1881 r.;
40. Tablica nagrobna Ludwika Chościaka Popiela oraz Apolonii, Stanisława, Michała Seweryna i Józefa Popielów, neoklasycystyczna z 1881 r.;

41. Sztukaterie na sklepieniach naw i prezbiterium, późnorenesansowe, z II ćw. XVII w.;
42. Portal w fasadzie zach. kościoła, późnorenesansowy z I poł. XVII w.;
43. Portal w przejściu z prezbiterium do zakrystii, wczesnobarokowy z ok. poł. XVII w.;
44. Drzwi w przejściu zakrystii do skarbczyka, z I poł. XVII w.;
45. Drzwi w przejściu z kruchty pn. do nawy, zapewne barokowe z XVIII w.;
46. Sześć świeczników neobarokowych, z II poł. XIX w.;
47. Dwanaście świeczników neobarokowych z końca XIX w., z zakładów Norblina w Warszawie;
48. Żyrandol neobarokowy, z II poł. XIX w.;
49. Ornat biały, z tkaniny późnobarokowej, z XVIII w.; boki – XX w.;
50. Ornat biały, z tkaniny późnobarokowej, z XVIII w.; boki – XX w.;
51. Ornat biały, z tkaniny barokowej, z I poł. XVIII w.;
52. Ornat niebieski, z tkaniny barokowej, po poł. XVIII w.;
53. Ornat biały, z tkaniny rokokowej, z II poł. XVIII w.;
54. Ornat zielony, z tkaniny klasycystycznej, z III tercji XVIII w.;
55. Dalmatyka z tkaniny późnobarokowej, z 1767 r.;
56. Dwie dalmatyki, z tkaniny barokowej, z II poł. XVIII w.;

II. w dzwonnicy:

57. Dzwon z 1534 r.;

III. na plebanii:

58. Rzeźba: Chrystus Salvator, rokokowa z II poł. XVIII w.;
59. Obraz: „Zdjęcie z krzyża”, neoklasycystyczny z II poł. XIX w.;
60. Obraz: „Matka Boża z Dzieciątkiem”, neobarokowy z II poł. XIX w.;
61. Obraz: „Wniebowzięcie Najświętszej Panny Maryi”, neobarokowy z II poł. XIX w.;
62. Obraz: „Modlitwa Chrystusa w Ogrójcu”, neobarokowy z końca XIX w. – pocz. XX w.;

IV. na cmentarzu przykościelnym wraz z ogrodzeniem i terenem przyległym:

63. Dwie rzeźby na bramie ogrodzenia: św. Kajetan i św. Jan Nepomucen, późnobarokowe z 1775 r., dłuta Kajetana Gieyzera z Opola;
64. Cztery rzeźby ewangelistów na balustradzie schodów do bramy jw.: św. Łukasz, św. Jan, św. Mateusz i św. Marek, późnobarokowe z II poł. XVIII w.;
65. Dwa wazony na balustradzie schodów jw., w stylu empire, z I poł. XIX w.;
66. Epitafium Marcysi Swoboda, na murze ogrodzenia, późnobarokowe, po 1775 r.;
67. Epitafium z inskrypcją sentencjonalną, na murze ogrodzenia, klasycystyczne z 1789 r.;
68. Pomnik nagrobny Stanisława i Anastazji Kępińskich, klasycystyczny z ok. 1848 r.;
69. Portal w murze przykościelnym, z kartuszem herbu Nałęcz, barokowy z 1701 r.;
70. Figura św. Władysława, klasycystyczna z 1835 r.

Wszystkie te obiekty są wpisane do rejestru zabytków ruchomych województwa świętokrzyskiego – pod numerem 57 B mocą decyzji z 9 maja 2005 r.¹¹²

Kaplica św. Katarzyny (Janik, d. Kaplica)

We wnętrzu kaplicy św. Katarzyny znajduje się rzeźba św. Katarzyny Aleksandryjskiej wstawiona przez pustelnika Jakuba Nawojkiego z XVIII w.

¹¹² Materiały Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dot. zabytków ruchomych.

Dwory

W granicach gminy Kunów znajdują się założenia podworskie z dworami w Chocimowie, Nietulisku Małym, Kunowie i Sadłowiźnie (w Kolonii Inwalidzkiej; ob. leśniczówka). Jedynie w dworze w Chocimowie z dawnego wyposażenia zachowało się kilka pieców kaflowych ceramicznych, w tym piec z terakotowym zwieńczeniem, ponadto kominiek z czarnego marmuru z arkadowym otworem i geometryczną dekoracją stojący w dawnym salonie oraz 3 stiukowe okrągłe kartusze podlampowe. „Katalog zabytków sztuki w Polsce” wspomina, że w rezydencji znajdowało się marmurowe popiersie Aleksandra Wielopolskiego sygn. „G[uillau] me Geefs Statuaire du Roi Brux. 1853”, przeniesione z dworu w Sadłowiźnie ok. 1940 r.¹¹³; nie wiadomo co się z nim stało.

Zakłady przemysłowe

Niestety nie dotrwało do naszych czasów wyposażenie zakładów przemysłowych w Nietulisku Dużym i Dołach Biskupich. Wyposażenie zakładu walcowniczego po powodzi w 1903 r. zostało wywiezione do Rosji. Również park maszynowy z papierni „Witulin” w Dołach Biskupich został zdemontowany i wywieziony.

Prywatne kolekcje

Brak jest wiadomości o prywatnych kolekcjach

Krzyże, kapliczki, figury świętych

Na obszarze miasta i gminy Kunów znajduje się bardzo wiele obiektów kultu religijnego w postaci przydrożnych krzyży, kapliczek i figur świętych. Większość z nich ma co najmniej stuletnią metrykę. Są one wykonane z miejscowego kamienia piaskowego (szary piaskowiec kunowski) w oparciu o regionalny kanon (na dwustopniowej bazie, postument, na nim krzyż). Spotykamy też warianty na kolumnie z rzeźbą świętego, w formie drzewa zwieńczonego krzyżem lub pełnopostaciowe figury, głównie Matki Bożej. Bardzo popularnym świętym jest Jan Nepomucen – orędownik podczas powodzi czy św. Barbara – patronka górników.

Do najciekawszych obiektów tego typu należą:

- figura św. Jana Nepomucena z 1755 r. stojąca nad rzeką Kamienną w Kunowie,
- wspomniana powyżej figura św. Władysława z 1835 r. stojąca przed zespołem kościoła parafialnego św. Władysława w Kunowie,
- wymienione już figury świętych: Kajetana i Ignacego Loyoli (Jana Nepomucena ?), umieszczone na kamiennych słupach przy wejściu głównym na teren cmentarza kościelnego w Kunowie,
- figura NMP na rynku w Kunowie z 1862 r.
- figura Pana Jezusa z 1862 r. w Kunowie, przy zbiegu ulic Warszawskiej i Tadeusza Kościuszki,
- rzeźba Pieta z 1701 r. w Nietulisku Małym,
- kolumny z rzeźbami Dzieciątko Jezus siedzącego na globie w Kunowie i Nietulisku Małym.

Krzyże, kapliczki i figury świętych stawiane były zazwyczaj na rogatkach miejscowości albo w miejscach historycznych, ważnych z punktu widzenia miejscowej ludności. Często były one fundowane jako wotum.

¹¹³ Katalog zabytków sztuki w Polsce, red. J. Łoziński, B. Wolff, t. 3 (województwo kieleckie), zes. 7 (powiat opatowski), Warszawa 1951, s. 5.

Opiekę nad tymi obiektami sprawuje miejscowa ludność. Niestety często zdarza się, że „odnawia” je przez malowanie farbami olejnymi według własnego gustu. Zabiegi takie powodują proces niszczenia struktury kamienia. W związku z tym postuluje się, aby władze samorządowe przy okazji spotkań z mieszkańcami wyjaśniały, że „zabiegi” te są szkodliwe dla struktury kamiennych rzeźb, bo kamień piaskowy powinien „oddychać”.

Figura Jezusa na kuli ziemskiej na kolumnie w Nietulisku Małym

Figura MB Niepokalanej
w Nietulisku Małym

Figura św. Heleny
w Nietulisku Małym

Figura św. Jana Nepomucena
w Nietulisku Dużym

Nagrobki i pomniki cmentarne

Na terenie gminy Kunów są zlokalizowane dwa cmentarze grzebalne. Tym, który słynie z nagrobków i pomników cmentarnych o wartościach artystycznych i historycznych jest cmentarz w Kunowie założony w 1810 r.

Urszula Jedynak**5.2.5. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE**

Zabytek archeologiczny to każdy ślad działalności człowieka znajdujący się na powierzchni lub w ziemi. Zabytki dzielimy na ruchome i nieruchome. Zabytek ruchomy to wytwór pracy człowieka w postaci narzędzi, broni, naczyń, ozdób, natomiast zabytek nieruchomy to pozostałości po osadach (budowlach), cmentarzyskach, pracowniach krzemieniarskich i dymarskich, kopalniach, które ukryte są pod powierzchnią ziemi (nazywane są stanowiskami archeologicznymi). W przypadku odkrycia zabytków archeologicznych w trakcie np. robót budowlanych należy wstrzymać wszelkie działania, zabezpieczyć miejsce odkrycia i zawiadomić właściwy WKZ, a jeśli to niemożliwe właściwego wójta, burmistrza, prezydenta miasta.

Liczne ruchome zabytki archeologiczne z terenu gminy Kunów, w postaci narzędzi krzemiennych, ceramiki, polepy, żuźla dymarskiego, monet itp. znajdują się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie, Państwowym Muzeum Archeologicznym, Muzeum Narodowym w Kielcach, Muzeum Historyczno-Archeologicznym w Ostrowcu Św.

Teren gminy Kunów, szczególnie jej południowa część, obfituje w znaleziska archeologiczne. Już w połowie XIX wieku odbyły się pierwsze badania wykopaliskowe w **Nietulisku Dużym** wykonane przez F. M. Sobieszczańskiego w 1851 roku. Przebadano wówczas cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej. W 2014 roku w trakcie budowy kanalizacji sanitarnej odkryto i przebadano osadę kultury przeworskiej (stan. 8 w Nietulisku Dużym), skąd pozyskano prawie 2 tysiące zabytków ruchomych, z których większość stanowi ceramika. W tym zbiorze wydzielono zabytki typowe dla okresu przedrzymskiego oraz rzymskiego, a także pojedyncze dla wczesnego średniowiecza i starszych pradziejów, zarejestrowano warstwę kulturową o grubości 80-90 cm co świadczy o długotrwałym użytkowaniu stanowiska.

Znane są również dwa skarby denarów rzymskich, odkryte w **Nietulisku Małym** zawierające łącznie ponad 3 tysiące sztuk monet z okresu wpływów rzymskich i związanych z kulturą przeworską. W Nietulisku Małym znajduje się również grodzisko (gródek rycerski?) wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego datowane na okres wczesnego średniowiecza (XIII-XIV wiek). W 1989 roku przeprowadzono na stanowisku badania archeologiczne, które nie potwierdziły datowania obiektu (odkryto ceramikę datowaną na kulturę łużycką i czasy nowożytny. Z rejonu stanowiska potwierdzone w źródłach historycznych jest wydobycie rud żelaza, a przynajmniej od XVII w. kuźnica i fryszerka, od XVIII wieku do połowy XIX – fabryka porcelany.

Znane są również luźne znaleziska archeologiczne w postaci bransolet brązowych (pochodzących prawdopodobnie ze zniszczonych grobów ciałopalnych), a także siekier krzemiennych kultury pucharów lejkowatych odkryte w **Janiku**.

Pojedyncze monety z okresu wpływów rzymskich pochodzą z **Kunowa**. W okolicach Kunowa w latach 60. XX w. prowadzone były przez Z. Krzaka badania powierzchniowe. W 1962 roku, ok. 1,5 km na południe od tej miejscowości, odkrył on grobowiec megalityczny kultury pucharów lejkowatych. Stanowisko to zostało zweryfikowane w trakcie badań AZP i jest położone na obszarze wsi Prawęcín. Pod koniec lat 50. XX w. przeprowadzono również badania wykopaliskowe w Kunowie (K. Bielenin), gdzie odkryto 3 piecowiska nieuporządkowane – łącznie 40 pieców, 3 jamy gospodarczo-przemysłowe, skład rudy, glinianą figurkę wołu, ceramikę, żużel, fragmenty obudowy pieca. W roku 2010 w rejonie rynku prowadzono nadzór archeologiczny (U. Jedynak) przy pracach rewitalizacyjnych, gdzie odkryto liczne ślady moszczenia ulic (kilka faz nawarstwień związanych z użytkowaniem dróg) oraz pozostałość kamiennej piwnicy. W latach 50. XX w. Kazimierz Bielenin przeprowadził zakrojone na szeroką skalę badania ankietowe w miejscowościach położonych po północnej stronie Gór Świętokrzyskich i leżących na obszarze świętokrzyskiego centrum starożytnego hutnictwa żelaza.

Stanowiska archeologiczne są ewidencjonowane w WUOZ w postaci Kart Ewidencji Zabytku Archeologicznego Lądowego (KEZAL) wykonywanych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Całe terytorium Polski podzielone jest na prostokąty (obszary), w ramach których wykonywana jest inwentaryzacja i opracowanie stanowisk archeologicznych. Teren gminy Kunów leży na obszarze AZP o numerach 82-69, 82-70, 83-68, 83-69, 83-70, 84-68, 84-69, z których tylko cztery zostały przebadane zgodnie z metodyką badań powierzchniowych, są zaewidencjonowane w całości. To obszary AZP 83-68, 84-68, 84-69, 83-70.

Tabela 1. Wykaz zabytków archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	AZP	nr stanowiska na obszarze	miejsowość	nr stanowiska w miejscowości	funkcja	datowanie
1	84-69	162	Biechów	1	osada	pradzieje
2	84-69	163	Biechów	2	osada, ślad produkcji dymarskiej	pradzieje, okres wpływów rzymskich,
3	84-69	164	Biechów	3	punkt osadniczy	pradzieje
4	84-69	165	Biechów	4	osada	neolit
5	84-69	166	Biechów	5	punkt osadniczy	pradzieje
6	84-69	167	Biechów	6	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich?, kultura przeworska
7	84-69	168	Biechów	7	punkt osadniczy, osada	późne średniowiecze?, nowożytność
8	84-69	169	Biechów	8	punkt osadniczy	pradzieje
9	84-69	170	Biechów	9	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
10	84-69	171	Biechów	10	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
11	84-69	172	Biechów	11	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
12	84-69	173	Biechów	12	punkt osadniczy	pradzieje
13	84-69	174	Biechów	13	punkt osadniczy	pradzieje
14	84-69	175	Biechów	14	punkt osadniczy	pradzieje
15	84-69	176	Biechów	15	osada	pradzieje
16	84-69	177	Biechów	16	osada	pradzieje
17	84-69	206	Bukowie	1	punkt osadniczy	pradzieje
18	84-69	207	Bukowie	2	punkt osadniczy	nowożytność (XVII-XIX w.)
19	84-69	208	Bukowie	3	punkt osadniczy	pradzieje
20	84-69	209	Bukowie	4	osada	pradzieje
21	84-69	210	Bukowie	5	punkt osadniczy	pradzieje
22	84-69	211	Bukowie	6	punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
23	84-69	212	Bukowie	7	punkt osadniczy	pradzieje
24	84-69	213	Bukowie	8	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
25	84-69	214	Bukowie	9	osada	nowożytność (XVII-XVIII w.)
26	84-69	215	Bukowie	10	punkt osadniczy	pradzieje
27	84-69	216	Bukowie	11	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
28	84-69	217	Bukowie	12	punkt osadniczy	pradzieje

29	84-69	218	Bukowie	13	punkt osadniczy	pradzieje
30	84-69	219	Bukowie	14	punkt osadniczy	pradzieje
31	84-69	220	Bukowie	15	punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
32	84-68	123	Chocimów	1	osada, ślad produkcji dymarskiej, punkt osadniczy	młodszy okres przedrzymski (k. przeworska), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), pradzieje, późne średniowiecze
33	84-68	124	Chocimów	2	osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)
34	84-68	125	Chocimów	3	stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
35	84-68	126	Chocimów	4	stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
36	84-68	127	Chocimów	5	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
37	84-68	128	Chocimów	6	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
38	84-68	129	Chocimów	7	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
39	84-68	130	Chocimów	8	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
40	84-68	131	Chocimów	9	osada, miejsce produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), wczesny-późny okres wpływów rzymskich (k. przeworska), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), pradzieje, późne średniowiecze
41	84-68	132	Chocimów	10	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	k. łużycka, okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
42	84-68	133	Chocimów	11	punkt osadniczy	epoka kamienia, wczesne średniowiecze
43	84-68	134	Chocimów	12	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), wczesne średniowiecze (IX-XI w.)

44	84-68	135	Chocimów	13	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	epoka kamienia, pradzieje, okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
45	84-68	136	Chocimów	14	osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)
46	84-68	137	Chocimów	15	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej, osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), pradzieje
47	84-68	138	Chocimów	16	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	epoka kamienia, pradzieje, okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
48	84-68	139	Chocimów	17	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze
49	84-68	140	Chocimów	18	punkt osadniczy	późne średniowiecze
50	84-69	221	Chocimów	19	obozowisko	paleolit
51	84-69	222	Chocimów	20	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
52	84-69	223	Chocimów	21	osada	neolit, nowożytność
53	84-69	224	Chocimów	22	osada	pradzieje
54	84-69	225	Chocimów	23	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
55	84-69	226	Chocimów	24	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
56	84-69	227	Chocimów	25	punkt osadniczy	epoka kamienia
57	84-69	228	Chocimów	26	punkt osadniczy	pradzieje
58	84-69	229	Chocimów	27	punkt osadniczy	pradzieje
59	84-69	230	Chocimów	28	osada, punkt osadniczy	pradzieje, późne średniowiecze – nowożytność
60	84-69	231	Chocimów	29	osada, punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich, kultura przeworska, późne średniowiecze (XIV-XV w.), nowożytność
61	84-69	232	Chocimów	30	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze, pradzieje
62	83-68	107	Doły Biskupie	1	stanowisko produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
63	83-68	108	Doły Biskupie	2	stanowisko produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
64	83-68	109	Doły Biskupie	3	punkt osadniczy	epoka kamienia

65	83-68	110	Doły Biskupie	4	punkt osadniczy	neolit, wczesna epoka brązu
66	83-68	111	Doły Biskupie	5	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy (k. świderska?)
67	83-68	112	Doły Biskupie	6	punkt osadniczy	neolit
68	83-68	113	Doły Biskupie	7	punkt osadniczy, osada	epoka kamienia, pradzieje, (okres wpływów rzymskich?)
69	83-68	114	Doły Biskupie	8	stanowisko produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
70	83-68	115	Doły Biskupie	9	stanowisko produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
71	83-68	116	Doły Biskupie	10	osada	nowożytność (XVI-XVIII wiek)
72	83-68	117	Doły Biskupie	11	punkt osadniczy	neolit, wczesna epoka brązu, średniowiecze
73	83-68	118	Doły Biskupie	12	zakład przemysłowy – fabryka papieru „Witulin”	nowożytność (XIX-XX w.)
74	83-70	2	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	1	śląd obróbki krzemienia	pradzieje
75	83-70	3	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	2	miejsce produkcji dymarskiej, mielerze	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
76	83-70	4	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	3	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
77	83-70	5	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	4	osada, miejsce produkcji dymarskiej, punkt osadniczy	wczesnopolska (XI w.), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), pradzieje
78	83-70	24	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	5	śląd produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
79	83-70	25	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	6	śląd produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
80	83-69	brak	Kunów	brak	punkt osadniczy	neolit
81	84-69	243	Kunów	1	osada / cmentarzyko?, osada, stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	wczesna epoka żelaza, kultura pomorska, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
82	84-69	244	Kunów	2	obozowisko / osada	paleolit, neolit

83	84-69	245	Kunów	3	osada	neolit, wczesna epoka brązu, kultura pucharów lejkowatych, kultura ceramiki sznurowej
84	84-69	246	Kunów	4	cmentarzysko	kultura pomorska
85	84-69	247	Kunów	5	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich
86	84-69	248	Kunów	6	historyczny kościół pw. św. Szymona i Judy, tzw. kaznodziejski, skarb monet	1643/1646 – około 1824 r., XVIII w.
87	84-69	249	Kunów	7	osada, punkt osadniczy	pradzieje, średniowiecze – nowożytność
88	84-69	250	Kunów	8	osada	pradzieje
89	84-69	251	Kunów	9	punkt osadniczy	pradzieje
90	84-69	252	Kunów	10	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
91	84-68	121	Kunów – Prawęcín	2	punkt osadniczy	neolit?
92	84-68	122	Kunów – Prawęcín	3	punkt osadniczy	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)
93	83-68	132	Kunów – Prawęcín	4	punkt osadniczy	epoka kamienia
94	83-68	133	Kunów – Prawęcín	5	punkt osadniczy	neolit, pradzieje, późne średniowiecze (XIII-XV w.), nowożytność (XVI-XVIII w.)
95	83-68	134	Kunów – Prawęcín	6	osada, ślad produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
96	84-68	91	Małe Jodło	1	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
97	84-68	92	Małe Jodło	2	punkt osadniczy	epoka kamienia
98	84-68	93	Małe Jodło	3	osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)
99	84-68	94	Małe Jodło	4	punkt osadniczy	późne średniowiecze
100	84-68	95	Małe Jodło	5	punkt osadniczy, osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), pradzieje
101	84-68	96	Małe Jodło	6	punkt osadniczy	epoka kamienia
102	84-68	97	Małe Jodło	7	punkt osadniczy	epoka kamienia
103	84-68	98	Małe Jodło	8	punkt osadniczy, osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), pradzieje (k. łużycka?)

104	84-68	99	Małe Jodło	9	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
105	84-68	100	Małe Jodło	10	punkt osadniczy, miejsce produkcji dymarskiej	neolit, pradzieje (wczesne średniowiecze?), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
106	84-68	101	Małe Jodło	11	punkt osadniczy, osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), pradzieje
107	84-68	102	Małe Jodło	12	osada, ślad produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
108	84-68	103	Małe Jodło	13	osada, miejsce produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska), pradzieje (k. łużycka? k. przeworska?), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
109	84-68	104	Małe Jodło	14	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
110	84-68	105	Małe Jodło	15	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
111	84-68	106	Małe Jodło	16	punkt osadniczy	epoka kamienia
112	84-68	107	Małe Jodło	17	osada	neolit lub wczesna epoka brązu
113	84-68	108	Małe Jodło	18	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
114	84-68	109	Małe Jodło	19	punkt osadniczy	neolit
115	84-68	110	Małe Jodło	20	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
116	84-68	111	Małe Jodło	21	punkt osadniczy	pradzieje
117	84-68	112	Małe Jodło	22	osada, punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), pradzieje (czesna epoka brązu?), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
118	84-68	113	Małe Jodło	23	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
119	84-68	114	Małe Jodło	24	punkt osadniczy	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)

120	84-68	115	Małe Jodło	25	punkt osadniczy	epoka kamienia
121	84-68	116	Małe Jodło	26	punkt osadniczy, osada	neolit, k. łużycka
122	84-68	117	Małe Jodło	27	punkt osadniczy, osada	neolit, wczesne średniowiecze (X-XII w.)
123	83-69	brak	Nietulisko Duże	8	osada	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
124	83-68	120	Nietulisko Duże	3	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich (k. przeworska), nowożytność (XVII-XVIII w.)
125	83-68	121	Nietulisko Duże	4	punkt osadniczy	późne średniowiecze (XIII-XIV w.)
126	83-68	122	Nietulisko Duże	5	punkt osadniczy	nowożytność (XVI-XVII w.)
127	83-68	123	Nietulisko Duże	6	osada	epoka kamienia (neolit?)
128	83-68	124	Nietulisko Duże	7	punkt osadniczy, osada	neolit (k. ceramiki wstęgowej rytej),
129	83-68	136	Nietulisko Duże	1	cmentarzysko	IV okres epoki brązu (k. łużycka)
130	83-68	137	Nietulisko Duże	2	cmentarzysko	okres halsztacki (k. łużycka)
131	83-68	125	Nietulisko Małe	3	punkt osadniczy	neolit
132	83-69	brak	Nietulisko Małe	1	skarb	młodszy i późny okres wpływów rzymskich
133	83-69	brak	Nietulisko Małe	2	skarb	młodszy i późny okres wpływów rzymskich
134	83-69	brak	Nietulisko Małe	brak	grodzisko nr rej. 528A z dn. 05.02.1973 r.	wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
135	83-68	126	Prawęcín	5	punkt osadniczy	neolit (k. pucharów lejkowatych)
136	83-68	127	Prawęcín	6	punkt osadniczy	epoka kamienia
137	83-68	128	Prawęcín	7	punkt osadniczy,	epoka kamienia, nowożytność (XV-XVII w.)
138	83-68	129	Prawęcín	8	osada	nowożytność (XVII-XVIII w.)
139	83-68	130	Prawęcín	9	punkt osadniczy	epoka kamienia
140	83-68	131	Prawęcín	10	punkt osadniczy	epoka kamienia
141	84-68	118	Prawęcín	1	punkt osadniczy	późne średniowiecze (XIII-XIV wiek)
142	84-68	119	Prawęcín	2	punkt osadniczy	epoka kamienia
143	84-68	120	Prawęcín	3	osada	neolit (k. lendzielska)
144	84-69	233	Prawęcín	11	cmentarzysko, osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych

145	84-69	234	Prawęcín	12	punkt osadniczy	pradzieje, wczesne średniowiecze / średniowiecze
146	84-69	235	Prawęcín	13	punkt osadniczy	pradzieje
147	84-69	236	Prawęcín	14	punkt osadniczy	pradzieje
148	84-69	237	Prawęcín	15	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
149	84-69	238	Prawęcín	16	osada	pradzieje
150	84-69	239	Prawęcín	17	punkt osadniczy	pradzieje
151	84-69	240	Prawęcín	18	osada, punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
152	84-69	241	Prawęcín	19	punkt osadniczy	pradzieje
153	84-69	242	Prawęcín	20	punkt osadniczy	pradzieje
154	83-69	brak	Rudka	1	cmentarzysko	okres lateński
155	83-68	119	Rudnik	1	osada	II epoka brązu (k. trzciniecka)
156	84-69	253	Udziców	1	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich
157	84-69	254	Udziców	2	osada, miejsce pro- dukcji dymarskiej, punkt osadniczy	neolit, kultura pucharów lejkowatych, okres wpły- wów rzymskich, kultura przeworska, pradzieje
158	84-69	255	Udziców	3	punkt osadniczy	neolit
159	84-69	256	Udziców	4	punkt osadniczy	pradzieje
160	84-69	257	Udziców	5	osada	późne średniowiecze – nowożytność
161	84-69	258	Udziców	6	śląd produkcji dymar- skiej	okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
162	84-69	259	Udziców	7	punkt osadniczy	pradzieje
163	84-69	260	Udziców	8	punkt osadniczy	XIX/XX w.
164	84-69	261	Udziców	9	punkt osadniczy	pradzieje
165	84-69	262	Udziców	10	punkt osadniczy	pradzieje
166	84-69	263	Udziców	11	punkt osadniczy	pradzieje
167	84-69	264	Udziców	12	punkt osadniczy	wczesna epoka żelaza, grupa tarnobrzaska kultury łużyckiej?, pradzieje
168	84-69	265	Udziców	13	punkt osadniczy	pradzieje
169	84-69	266	Udziców	14	punkt osadniczy	pradzieje
170	84-69	267	Udziców	15	punkt osadniczy	pradzieje
171	84-69	268	Udziców	16	punkt osadniczy	pradzieje
172	84-69	269	Udziców	17	punkt osadniczy	mezolit – wczesny neolit
173	84-69	270	Udziców	18	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
174	84-69	271	Udziców	19	punkt osadniczy	pradzieje
175	84-69	272	Udziców	20	osada	pradzieje
176	84-69	273	Udziców	21	punkt osadniczy	nowożytność
177	84-69	274	Udziców	22	punkt osadniczy	pradzieje
178	84-69	275	Udziców	23	punkt osadniczy	pradzieje
179	84-69	276	Udziców	24	punkt osadniczy	nowożytność
180	83-70	8	Wymysłów	3	śląd obróbki krzemienia	pradzieje

5.2.6. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH

Aktualnie na terenie gminy Kunów nie ma placówki muzealnej. Działają za to izby pamięci lub izby regionalne, założone przez lokalną społeczność. Część z nich jest prowadzona przez stowarzyszenia. Są to:

1. Izba regionalna im. Mariana Ośniałowskiego w Chocimowie – otwarta w 2014 r.;
2. Izba pamięci im. Witolda Gombrowicza w Dołach Biskupich – otwarta w 2021 r.;
3. Mała izba pamięci w Kolonii Inwalidzkiej,
4. Mała izba tradycji w Miejsko-Gminnej Bibliotece Publicznej w Kunowie.

5.2.7. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Bardzo ważnym elementem dziedzictwa kulturowego są niematerialne przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Doceniając rolę i wagę niematerialnego dziedzictwa kulturowego 17 października 2003 r. w Paryżu, na swej trzydziestej drugiej sesji, UNESCO uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego¹¹⁴ sporządzoną w Paryżu 17 października 2003 r., formułując jednocześnie definicję terminu.

Zgodnie z art. 2 ust. 1 Konwencji niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności”. W myśl art. 2 ust. 2 niematerialne dziedzictwo kultury przejawia się m.in. w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- b) sztuki widowiskowe,
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne,
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Art. 2, pkt. 3 mówi, o ochronie dziedzictwa niematerialnego. Oznacza ono „środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa”.

W skład niematerialnego dziedzictwa gminy Kunów wchodzi:

1. Gwara świętokrzyska

Szczególnością wartości kulturową ma tradycyjna, świętokrzyska gwara ludowa. Charakterystycznymi jej elementami są: tzw. mazurzenie, czyli wymowa głosek „sz”, „ż”, „cz”, „dź” jako „s”, „z”, „c”, „dz” (np. szczęka – scęka, żur – zur, czapka – copka itp.), ścieśnienie samogłosek „a”, „e”, „o” i ich wymowa jako „o”, „i”, „u” (np. „chłopok”, „kobita”), brak rezonansu samogłosek nosowych „ą”, „ę” (np. „bede”), zastąpienie w bezokoliczniku końcówki „-eć” przez „-ić” lub „-yc” (np. „widzić”, „cierpić”, „leżyć”), poprzedzanie samogłosek „o” i „u” spółgłoską „ł” (np. „łosa”, „łodejdz”), używanie formy liczby mnogiej, jako wyraz szacunku do osoby starszej¹¹⁵.

Na skutek wykształcenia społeczeństwa, ale także za sprawą mediów (radio, telewizja) praktycznie gwara nie jest używana. Tylko nieliczni potrafią się nią posługiwać. Tradycyjną gwarę ludową należy chronić poprzez uprawianie „żywego słowa” przez zespoły ludowe. Opowieści, tych którzy potrafią posługiwać się gwarą powinny być nagrywane i utrwalane na nośnikach danych.

¹¹⁴ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. Dz. U. 2011 nr 172 poz. 1018.

¹¹⁵ S. Cygan, Gwara świętokrzyska – podstawowe cechy języka, w: <http://www.bieliny.pl/asp/gwara-swietokrzyjska---podstawowe-cechy-jezyka-ludowego> [podgląd na dzień 30.10.2021 r.]

2. Tradycje ludowe – prezentowane są głównie na imprezach lokalnych, tj. dożynki.

Dożynki czyli Święto Plonów w gminie Kunów są zawsze hucznie obchodzone. Barwny korowód z wieńcami dożynkowymi i bochnami chleba przechodzi ulicami do kościoła na mszę św. W uroczystości biorą udział władze gminy, zespoły śpiewacze, KGW, jednostki OSP, mieszkańcy. Podczas dożynek odbywa się tradycyjne ośpiewanie wieńców.

3. Obrzędy

Na terenie gminy Kunów kultywowana jest obrzędowość katolicka – przejawiająca się poprzez uczestnictwo w świętach roku liturgicznego (Wielkanoc, Boże Ciało, Boże Narodzenie i innych), dbałość o miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki na cmentarzach.

4. Pieśni, przyśpiewki – pielęgnowane przez zespoły ludowe.

5. Legendy

Z regionu pochodzi wiele legend, z których najbardziej znaną i popularną jest legenda o Świślinie¹¹⁶. Część legend związanych z gminą Kunów zostało zebranych i spisanych przez Wojciecha Gębusię. Złożyły się one na publikację „Legendy znane i nieznanne z gminą Kunów związane” wydaną w Kielcach 2008 r. Znalazły się w niej legendy o rzece Węgiec, o powstaniu Prawęcina czy o źródélku św. Heleny¹¹⁷.

6. Nazwy zwyczajowe¹¹⁸:

Kunów: Kunów-Kolonia, Piaski Kunowskie, Podgórze, Wiatraki, Poręby, Ciołek, Małachów, Gródek,

Biechów: Biechów Kolonie, Parcela, Stara Wieś,

Boksycka: Serwitut Sławęcki,

Bukowie: Kozia Ulica, Od Waśniowa, Średnia,

Chocimów: Chocimów-Dwór,

Doły Biskupie: Osada Fabryczna, Podlesie, Witulin, Doły Opacie, Doły Biskupie Górne,

Janik: Janik Długi, Kozianka, Rajki,

Kolonia Inwalidzka: Podlubienik, Posada, Sadłowizna, Zagroda Inwalidów,

Kolonia Piaski: przysiółek Grabówka,

Kurzacze: Barańszczyzna, Jelenic, Kaplica, Zwierzyniec,

Małe Jodło: Wojteczki, Działki Nosowskie,

Miłkowska Karczma: Miłkowska Kolonia,

Nietulisko Duże: Nietulisko Górne, Resztówka,

Nietulisko Małe: Dworaki,

Prawęcina: część wsi Komorniki, Prawęcina Dolny, Prawęcina Górny, osada Trzecia Wieś,

Rudka: Nowa Wieś, Rudka-Kolonia, Stara Rudka,

Udziców – część wsi Udziców Dolny, Udziców Górny,

Wymysłów: część wsi Długa Wieś, Poprzeczna Wieś

¹¹⁶ J. Stankiewicz, Legendy świętokrzyskie, Kraków 1988, s. 7-9.

¹¹⁷ W. Gębusia, Legendy znane i nieznanne z gminą Kunów związane, Kielce 2008.

¹¹⁸ D. Kopertowska, Nazwy miejscowe województwa kieleckiego. Nazwy miast i wsi, nazwy części miast i wsi oraz nazwy alei, placów, ulic i osiedli mieszkaniowych, Warszawa – Kraków 1984, passim.

6. Tradycje niepodległościowe i narodowowyzwoleńcze

Spośród dziedzictwa niematerialnego, szczególne znaczenie dla społeczności gminy Kunów mają tradycje niepodległościowe i narodowowyzwoleńcze związane z powstaniem styczniowym, I i II wojną światową, wojną polsko-bolszewicką. Ich pielęgnowanie to przede wszystkim dbałość o miejsca pamięci narodowej, uczestnictwo w uroczystościach patriotycznych, pielęgnowanie pamięci o bohaterach narodowych.

7. Tradycje kamieniarskie

Przez wieki kamieniołomy i kamieniarstwo miały dla ziemi kunowskiej olbrzymie znaczenie. Stanowiły siłę napędową rozwoju całej okolicy, dawały miejsca pracy i utrzymanie. Trwałą pamiątką po nich są liczne pomniki i obiekty zabytkowe znajdujące się nie tylko na terenie gminy, ale w całym regionie świętokrzyskim, a także poza jego granicami. Obecnie kamieniarstwo nie odgrywa tak doniosłej roli jak w przeszłości, niemniej jego tradycje są kultywowane i pielęgnowane.

Przez kilka lat z rzędu w Nietulisku Dużym odbywały się plenery rzeźbiarskie.

W Dołach Biskupich mieszka i tworzy w kamieniu (a także w drewnie) Władysław Gałka. Dzięki jego talentowi wiele rzeźb, figur i krzyży wykonanych z kamienia znajdujących się na terenie gminy odzyskało dawny wygląd. Ku pamięci dziadka, który zmarł w wieku 39 lat przygnieciony blokiem skalnym w kamieniołomach w Dołach Biskupich, a także pamięci tych wszystkich, którzy zginęli podczas pracy przy wydobywaniu kamienia, wyrzeźbił figurę Matki Bożej; jest ona ustawiona na bloku skalnym w dawnych kamieniołomach w Dołach. Władysław Gałka wykonał także płaskorzeźbę przedstawiającą fabrykę „Witulin”, która została uroczystie odsłonięta w Dołach Biskupich 29 września 2021 r.

Płaskorzeźba przedstawiająca fabrykę papieru „Witulin” dłuta Władysława Gałki

5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

W myśl art. 7 Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Rejestr zabytków jest podstawową, a jednocześnie najstarszą formą ochrony zabytków. Został on utworzony na podstawie rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 lipca 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków (Dz. U. z 1928 r. nr 76, poz. 675)¹¹⁹.

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się ów zabytek nieruchomy. Do rejestru można także wpisać otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Zabytek ruchomy stanowiący dobro kultury odzyskane wskutek restytucji prowadzonej przez Rzeczpospolitą Polską lub narodowe dobro kultury RP objęte przypadkiem na rzecz Skarbu Państwa, podlega z urzędu wpisowi do rejestru zabytków. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego informuje wojewódzkiego konserwatora zabytków o zaistnieniu podstaw do wpisu takiego zabytku do rejestru, przekazując dane zabytku i dokumenty niezbędne do dokonania wpisu.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Sprawy związane z prowadzeniem rejestru zabytków reguluje Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

¹¹⁹ Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 lipca 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków (Dz. U. z 1928 r. nr 76, poz. 675).

Do rejestru nie wpisuje się zabytku:

- 1) wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) wpisanego do inwentarza muzeum,
- 3) wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Lista Skarbów Dziedzictwa

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa jest najnowszą formą ochrony zabytków. Na listę tę wpisuje się – na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela – zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczane do jednej z następujących kategorii:

1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,

2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,

3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt. 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt. 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt. 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,

10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,

12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

13) innych kategorii, niewymienionych w pkt. 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro.

Lista Skarbów Dziedzictwa jest prowadzona przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w drodze rozporządzenia na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się

precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu. Na listę pomników historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Park kulturowy

Jest formą ochrony zabytków mającą szczególne znaczenie przy ochronie krajobrazu kulturowego, niezależnie od tego, czy na jego terenie znajdują się zabytki objęte formami ochrony. Zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”. W myśl art. 16 ust. 1a „Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia”.

Uchwała Rada Gminy określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mówi art. 17 ust. 1 (art. 16 ust. 2).

Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy (art. 16 ust. 3).

W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem (art. 16 ust. 4).

W przypadku, gdy park kulturowy przekracza granice gminy może być on utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony (art. 16 ust. 5).

Dla obszarów, na których został utworzony park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (art. 16 ust. 6).

Zgodnie z art. 17 ust. 1 „na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury,
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Kwestie związane z ochroną i opieką nad zabytkami a planami zagospodarowania przestrzennego regulują art. 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r.

W myśl art. 18 ust. 1 ww. ustawy ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu

zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Przy sporządzaniu i aktualizacji powyższych strategii, analiz, planów i studiów, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 „w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- 3) parków kulturowych.

W myśl art. 19 ust. 1a „w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków”.

Zgodnie z art. 19 ust. 1b „w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych”.

Art. 19 ust. 2 mówi, że „w przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Na mocy art. 20 „projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu”.

Zabytki z terenu gminy Kunów chronione są poprzez:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

I. Poprzez wpis do rejestru zabytków są chronione¹²⁰:**Chocimów**

1. Zespół dworsko-parkowy:
 - a) dwór, nr rej. A.606/2 z 28.09.2020 r.
 - b) park nr rej. A.606/1 z 12.12.1957 r.

Doły Biskupie

1. Założenie przestrzenno-przemysłowe, nr rej. A.607/1-6 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
 - a) pozostałości zakładu przemysłowego dawnej Fabryki Tektury „Witulin” – teren wraz z budynkami (hala odwadniania, turbinownia, dawna śrutownia, magazyn żelaza, magazyn wyrobów gotowych, magazyn techniczny) i pozostałościami wyposażenia, nr rej.607/1
 - b) układ wodny: kanał roboczy i jaz na rzece Świślinie, nr rej. 607/2
 - c) budynek administracyjno-mieszkalny, mur., po 1885 r., nr rej. 607/3
 - d) układ urbanistyczny zespołu budowlanego dawnego osiedla przyfabrycznego, nr rej. 607/4
 - e) pozostałość parku, po 1885 r., nr rej. 607/5
 - f) kamieniołom (relikt) wraz z budynkami dawnych warsztatów kamieniarskich: nr rej. 607/6
 - budynek dawnych warsztatów kamieniarskich I, mur., po 1885 r.
 - budynek dawnych warsztatów kamieniarskich II, mur, po 1885 r.

Janik (dawniej Kaplica)

1. Kaplica pw. św. Katarzyny wraz z otoczeniem, nr rej. A.608 z 27.04.1984 r. i 28.09.1989 r.

Kunów

1. Zespół kościoła parafialnego pw. św. Władysława, nr rej. A.609/1-5
 - a) kościół, nr rej. A.609/1 z 18.03.1957 r. i z 15.04.1967 r.
 - b) dzwonnica, nr rej. A.609/2 z 18.03.1957 r. i z 15.04.1967 r.
 - c) kostnica w południowo-zachodnim narożniku ogrodzenia, nr rej. A.609/3 z 31.03.2015 r.
 - d) murowane ogrodzenie (na odcinku zachodnim, wschodnim, południowym i w części północno-wschodniej, z wyłączeniem współczesnego ogrodzenia mur.-żel. na odcinku północno-zachodnim), z bramą główną (północną) ze schodami z balustradą oraz bramkami – wschodnią (na teren plebański) i zachodnią (na cmentarz parafialny), nr rej. A.609/4 z 31.03.2015 r.
 - e) teren dawnego cmentarza kościelnego w granicach całego ogrodzenia kościelnego, nr rej. A.609/5 z 31.03.2015 r.
2. Cmentarz parafialny rzymskokatolicki, nr rej. A.9 z 22.03.2007 r.
3. Figura św. Jana Nepomucena, nr rej. 58 B z 12.05.2005 r.
4. Figura św. Władysława, nr rej. 57 B z 9.05.2005 r.

Nietulisko Duże

1. Zespół urbanistyczno-przemysłowy, rejestr: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.
 - a) układ urbanistyczno-przemysłowy: zespół zabudowy przebudowy przemysłowej wraz z towarzyszącymi mu pozostałościami układu hydroenergetycznego i rozplanowania osiedla przyfabrycznego

¹²⁰ Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – stan na 30 września 2021 r., w: www.nid.pl

- b) walcownia (ruina)
- c) most w wylotem kanału (roboczego)
- d) budynek kontrolny I
- e) budynek kontrolny II (wartownia)
- f) przepust wody (śluzza wpustowa – jaz piętrzący, na górnym kanale roboczym, przy stawie)
- g) suszarnia (ruina)
- h) budynek dyrekcji
- i) magazyn (ruina)

Nietulisko Małe

1. Park w zespole dworsko-parkowym, nr rej. A.611 z 13.12.1957 r.

II. Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów, przyjętym Uchwałą Nr LVII/387/06 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 31 maja 2006 r., a następnie zmienionym Uchwałą Nr LX/364/10 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 25 czerwca 2010 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów, podkreślono, że „podstawowym celem objęcia ochroną konserwatorską jest utrzymanie i zachowanie najbardziej wartościowych elementów zabytkowych, kulturowych oraz krajobrazowych gminy”.

W dokumencie nakazano bezwzględną ochronę następujących obiektów i zespołów obiektów zabytkowych z terenu gminy:

Biechów

- dom nr 9, drewn., l. 20 XX w.,

Chocimów

- zespół dworski:
 - a) dwór, mur., XIX w.,
 - b) park,
 - zagroda nr 15,
 - a) dom, drewn., XIX, 1895 r.,
 - b) stodoła, drewn. XIX, ok. 1895 r.,
 - c) budynek gospodarczy, drewn. XIX, ok.1895 r.,

Doly Biskupie

- dom nr 36, drewn., 1930 r.,
- zespół fabryki tektury „Witulín” nr rej: A.607/1-6,
 - a) kotłownia + komin,
 - b) magazyn wyrobów gotowych,
 - c) magazyn techniczny,
 - d) hala odwadniania,
 - e) turbinownia,
 - f) budynek [nie doprecyzowano o jaki obiekt chodzi; być może o śrutownię zwaną rechłownią – dopisek MBM],
 - g) magazyn żelaza,
 - h) pozostałe elementy parku maszynowego: dwa gniotowniki oraz walec,
 - i) osiedle:
 - dom pracowników administracyjnych nr 85, drewn., 1929 r.,
 - 8 domków robotniczych nr 84, 89-94 i 96, mur., ok.1885 r.,

- 2 budynki gospodarcze obok domków nr 84 i 92, mur., ok. 1885 r.,
- j) budynek administracyjno-mieszkalny, mur., ok. 1885 r. wraz z ogrodzeniem,
- k) pozostałości parku oraz kamieniołom,
- l) garaż ,
- m) układ wodny: jaz na Świślinie, mur.-żel., II ćw. XIX w., przebud. 1912 r., kanał roboczy, beton, 1912 r., przepust drew. 1912 r., kładka nad kanałem roboczym, mur.-żel., ok. 1885 r., kładka turbinowa, mur., ok. 1885 r..
- dom nr 6, drewn.-mur., 1926 r..
- dom nr 15, drewn., ok. 1890 r..
- młyn wodny, mur., 1922 r..

Janik

- kaplica pw. św. Katarzyny, kaplica graniczna dóbr biskupstwa krakowskiego, 1430 r., remont. 1703 r. i l. 70 XX w., nr rej. A.608.

Kolonia Inwalidzka

- leśniczówka, drewn.-mur, wł. Nadleśnictwo Ostrowiec Świętokrzyski,
- gajówka, mur., wł. Nadleśnictwo Ostrowiec Świętokrzyski, ok. 1850 r., przebud. 1938 r.,
- dom nr 31, drewn., ok. 1907 r.,
- dom nr 39, drewn., ok. 1895 r.,
- stodoła w zagrodzie nr 54, drewn., ok. 1940 r.

Nietulisko Duże

- zespół walcowni, mur, 1834-1846, wg proj. Karola Knake:
- a) walcownia mur., ruina, nie użytkowany od 1905 r.,
- b) suszarnia mur., ruina, nie użytkowana od 1905 r.,
- c) ogrodzenie mur., pozostałości,
- d) magazyn materiałów walcowanych, mur., nie użytkowany od 1905 r.,
- e) magazyn, ruina, nie użytkowany od 1905 r.,
- f) budynek administracyjny, mur., ob. szkoła podstawowa,
- g) budynek wagi mur., ob. przedszkole [przedszkole mieści się w dawny budynku kontrolnym I – dopisek MBM],
- h) 2 portiernie mur., ruina, nie użytkowane od 1905 r. [zapewne chodzi o budynek kontrolny II (wartownię) – dopisek MBM],
- i) układ wodny:
 - kanał roboczy z przepustem i ujściem,
 - przewał boczny – nie wpisany do rejestru zabytków,
 - przepust na Świślinie,
 - most na Świślinie, 1932 r. [zapewne chodzi o most na kanale rzeki Kamiennej z 1932 r. – dopisek MBM],
- j) osiedle fabryczne:
 - 10 domów mur. nr 8, 10, 11, 13, 13a, 33, 34, 35, 36 i 60,
 - dom nr 40, drewn., 1924 r., przebud.,

Nietulisko Małe

- zespół dworski,
- a) dwór, drewn., II poł., XIX, przebud. ok. 1900 r. [dwór pochodzi z początku XX w., został wybudowany na miejscu poprzedniego dworu z XIX w. – dopisek MBM],
- b) obora, mur., ok. 1900 r.,
- c) budynek gospodarczy, mur., ok. 1900 r.,
- d) cieplarnia, mur., 1942 r.
- e) czworak, mur., ob. świetlica, ok. 1900 r.

- f) park, XIX, nr rej. A.611,
- dom nr 97, drewn., ok. 1880 r.

Prawęcín

- zagroda nr 49:
- a) dom drewn., ok. 1890 r.,
- b) budynek gospodarczy, drewn., 1942 r.,
- dom nr 31, drewn., ok. 1900 r.,
- dom nr 33, drewn., ok. 1930 r.,
- dom nr 35, drewn., 1930 r.,
- dom nr 36, drewn., 1914 r.,
- dom nr 38, drewn.-mur., 1929 r.,
- dom nr 43, drewn., 1932 r.,
- dom nr 46, drewn., ok. 1900 r.

Część wyszczególnionych powyżej obiektów obecnie nie istnieje. Niektóre z nich znajdują się na posesjach z inną numeracją!

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującym sołectwo Wymysłów, przyjętym Uchwałą Nr LXIII.396.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 28 października 2021 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Wymysłów, do objęcia ochroną zapisami ww. planu wskazano:

Wymysłów

- dom nr 52, drewn., ok. 1900 r.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującym Miasto Kunów przyjętym 9 czerwca 2022 r. przez Radę Miejską w Kunowie Uchwałą Nr LXXV.492.2022 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego Miasto Kunów, ochroną konserwatorską objęto następujące obiekty:

Kunów

- cmentarz parafialny rzymskokatolicki z 1810 r.
- zespół kościoła parafii rzymskokatolickiej pw. św. Władysława z lat 1625-1642 (kościół, dzwonnica, kostnica, mурowane ogrodzenie, teren dawnego cmentarza przykościelnego)
- studnia z połowy XIX w. ul. Kościelna 19,
- budynek podworski z przełomu XVIII/XIX w. obecnie przebudowany ul. T. Kościuszki 4,
- dawny spichlerz podworski później młyn początek XX w. ul. T. Kościuszki 10,
- figura św. Jana Nepomucena 1755 r. ul. Warszawska 59,
- figura św. Władysława 1835 r. ul. Kościelna 19,
- krzyż poświęcony pamięci T. Kościuszki 1917 r. ul. Kościelna 19,
- krucyfiks – pamiątka Powstania Styczniowego 1861 r. i 1920 r. Skwer Powstańców Styczniowych,
- figura Najświętszej Maryi Panny 1862 r.,
- krucyfiks wotywny 1903 r., ul. Kaznodziejska,
- krucyfiks wotywny, 1910 r. działka 1923 rozdroża ulic Ciasnej i T. Kościuszki,
- krucyfiks z figurą św. Barbary (?) 1919 r. działka 1922,
- krucyfiks po dawnym kościele św. Leonarda 1846 r. ul. Warszawska 48 – działka 1038,
- figura Pana Jezusa 1862 r., przy zbiegu ulic: Warszawskiej i T. Kościuszki,

-
- pozostałości parku podworskiego,
 - dom mieszkalny drewniany ul. Chocimowska 9,
 - dom mieszkalny drewniany (na wysokim podmurowaniu) Kaznodziejska 5,
 - dom mieszkalny drewniany ul. Głucha 1,
 - dom mieszkalny drewniany ul. Głucha 5,
 - oficyna murowana piętrowa (dawna grabarnia) ul. Kościelna 1,
 - układ urbanistyczny Kunowa.

5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Do obowiązków gminy należy ochrona zabytków, które znajdują się na jej terenie. Zadania te określa art. 4 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Mówi on, że organy administracji publicznej, a zatem i gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, „zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”, „udaremnić niszczenie i niewłaściwe korzystanie z zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy także: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”. Temu celowi służy gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków (w skrócie: GEZ) to spis (wykaz) zabytków gminy. Jej prowadzenie, przewidziane przez ww. ustawę, należy do obowiązków wójta (burmistrza, prezydenta miasta). GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Powinny być w niej ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

GEZ jest podstawą do sporządzania gminnych programów opieki na zabytkami. Instrukcję opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków określają Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie. Od 2019 r. obowiązuje nowy wzór karty adresowej, zgodnie z załącznikiem 4 ww. rozporządzenia.

GEZ jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Włączenie obiektów do GEZ wymaga porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków co do zasadności ujęcia tego zabytku w ewidencji oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich, a także wymaga zawiadomienia właściciela zabytku o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do GEZ. Zawiadamianie właścicieli zabytków o zamiarze włączenia do GEZ, o sporządzeniu nowej karty adresowej albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z GEZ wynika ze zmiany Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r., zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886). Do powyższych zawiadomień o włączeniu karty do GEZ lub o wykonaniu nowej, dołącza się odpowiednią kartę ewidencyjną.

GEZ gminy Kunów obejmuje bardzo zróżnicowane obiekty zabytkowe¹²¹. Są w niej ujęte zarówno obiekty sakralne, mieszkalne, administracyjne, rekreacyjno-wypoczynkowe, a także związane z działalnością przemysłową, a zatem z miejscami pracy. Większość z nich stanowią założenia, a wśród nich: założenia podworskie, poprzemysłowe czy kościelne.

Obiekty sakralne, czyli przeznaczone do sprawowania kultu religijnego i związane z czynnościami religijnymi są reprezentowane przez:

- 1) **zespół kościoła parafialnego pw. św. Władysława w Kunowie** obejmujący kilka obiektów.

¹²¹ Wykaz obiektów zabytkowych wyznaczonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do ujęcia w Gminnej Ewidencji Zabytków. Gmina Kunów I 2022 r.

Jego najważniejszym elementem jest kościół św. Władysława zbudowany w XVII w., niemniej otaczający go cmentarz kościelny datowany jest na co najmniej na XIV, a może i na XIII w. (wg ustaleń ks. Aleksandra Bastrzykowskiego parafia w Kunowie była erygowana w 1281 r.). Z czasów budowy kościoła pochodzi część ogrodzenia. Okazałe schody prowadzące na teren cmentarza kościelnego zostały wykonane z XVIII w., zaś dzwonnica stanęła w końcu XIX w.

2) cmentarz parafialny w Kunowie założony w 1810 r., powiększany w XIX i XX w.

W jego obrębie znajduje się wiele cennych zabytków sepulkralnych zarówno ze względów artystycznych jak i historycznych.

3) kaplicę pw. św. Katarzyny z 1430 r.

Przez kilka stuleci pełniła funkcję słupa granicznego (granicznika) pomiędzy kluczami dóbr biskupów krakowskich. To nie tylko ciekawy obiekt architektoniczny i miejsce kultu religijnego, ale także miejsce pamięci narodowej upamiętniające wydarzenia związane z powstaniem styczniowym.

4) krzyże i figury przydrożne z terenu miasta Kunowa oraz zlokalizowane na terenach zespołów podworskich.

Dwa obiekty tj. figura św. Władysława i figura św. Jana Nepomucena są chronione poprzez wpis do rejestru zabytków ruchomych województwa świętokrzyskiego. Wysokie walory artystyczne i historyczne ma figura Pieta z 1701 r. znajdująca się na terenie parku podworskiego w Nietulisku Małym.

Obiekty związane z działalnością przemysłową

Składają się na nie dwa zespoły poprzemysłowe w Nietulisku Dużym na terenie dawnej osady fabrycznej (Nietulisko Fabryczne) i Dołach Biskupich (Witulin). Oba, poza budynkami fabrycznymi (halami fabrycznymi, produkcyjnymi), obejmują także zabudowę mieszkaniową, obiekty administracyjne, a także układy wodne.

Obiekty rezydencjonalne

Stanowią je zespoły podworskie: w Chocimowie i Nietulisku Małym, dawny dwór (potem leśniczówka) na Sadłowiźnie, w przeszłości należące do rodów ziemiańskich, a także pozostałości zespołu dworskiego biskupów krakowskich w Kunowie.

W GEZ został także ujęty **układ urbanistyczny Kunowa** – bardzo dobrze zachowany z dawną siecią dróg i placów oraz małomiasteczkową zabudową.

Tabela 2. Wykaz obiektów zabytkowych (nieruchomych i ruchomych) ujętych w gminnej ewidencji (stan na czerwiec 2022 r.)

Lp.	Miejscowość	Obiekt		Informacja o wpisie do rejestru zabytków
1.	Chocimów	Zespół dworsko-parkowy	Park w zespole dworsko-parkowym	Rej. A.606/1 z 12.12.1957 r.
2.	Chocimów		Dwór w zespole dworsko-parkowym	Rej. A.606/2 z 28.09.2020 r.
3.	Chocimów		Teren i rozplanowanie dawnego folwarku w zespole dworsko-parkowym	
4.	Chocimów		Figura Matki Bożej w zespole dworsko-parkowym, kam. 1890	
5.	Chocimów		Krucyfiks przy alei wjazdowej do dworu w zespole dworsko-parkowym, kam. XIX w.	

6.	Doly Biskupie	Założenie przestrzenno-poprzemysłowe	Pozostałości zakładu przemysłowego dawnej Fabryki Tektury „Witulin” – teren wraz z budynkami i pozostałościami wyposażenia: - Hala odwadniania - Turbinownia - Dawna śrutownia - Magazyn żelaza - Magazyn wyrobów gotowych - Magazyn techniczny	A.607/1 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
7.	Doly Biskupie		Układ wodny: kanał roboczy i jaz na rzece Świślinie	A.607/2 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
8.	Doly Biskupie		Budynek administracyjno-mieszkalny	A.607/3 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
9.	Doly Biskupie		Układ urbanistyczny zespołu budowlanego dawnego osiedla przyfabrycznego	A.607/4 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
10.	Doly Biskupie		Pozostałości parku, po 1885 r.	A.607/5 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
11.	Doly Biskupie		Kamieniołom (relikt) wraz z budynkami dawnych warsztatów kamieniarskich: - budynek dawnych warsztatów kamieniarskich I, mur., po 1885 r. - budynek dawnych warsztatów kamieniarskich II, mur., po 1885 r.	A.607/6 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
12.	Janik d. Kaplica	Kaplica pw. św. Katarzyny wraz z otoczeniem: od wschodu do linii drogi do Miłkowskiej Karczmy, od północy do linii drogi leśnej do Piasków Kunowskich, od południa i zachodu w odległości 50 m od obiektu – w obrębie ewidencyjnym Janik (na terenie nieistniejącej już miejscowości Kaplica), mur. 1430, remont. 1703, l. 70. XX w., 2003 r.	Rej. A.608 z 27.04.1984 r. i z 28.09.1989 r.	
13.	Kolonia Inwalidzka	Leśniczówka Sadłowizna, drew.-mur.		
14.	Kolonia Inwalidzka	Gajówka Sadłowizna, mur. ok. 1850 r., przebudowana 1938 r. (dawna siedziba zarządu kopalni rudy żelaza „Stefania”)		
15.	Kunów	Układ urbanistyczny		
16.	Kunów	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Kościół w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/1 z 18.03.1957 r. i z 15.04.1967 r.
17.	Kunów		Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/2 z 18.03.1957 r. i z 15.04.1967 r.
18.	Kunów		Kostnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/3 z 31.03.2015 r.
19.	Kunów		Murowane ogrodzenie (na odcinku zach., wsch., płd. i w części odcinka płn.-wsch., z wyłączeniem współczesnego ogrodzenia mur.-żel. na odcinku płn.-zach.), z bramą główną (północną) ze schodami z balustradą oraz bramkami – wschodnią (na teren plebański) i zachodnią (na cmentarz parafialny) w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/4 z 31.03.2015 r.

20.	Kunów		Teren dawnego cmentarza kościelnego w granicach całego ogrodzenia kościelnego w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/5 z 31.03.2015 r.
21.	Kunów		Cmentarz parafialny rzymskokatolicki, I poł. XIX w.	Rej. A.9 z 22.03.2007 r.
22.	Kunów		Studnia z drewnianą obudową, mur.-drew., ok. 1850 r., na wzgórzu kościelnym, przy schodach prowadzących do ul. Kościelnej	
23.	Kunów		Pozostałości kościoła pw. św. Szymona i Judy, drew., 1643-1646, rozebrany ok. 1824 r.; zachowane sklepione kolebkowo, kamienne piwnice z użyciem starych płyt kamiennych (m.in. z datą 1609)	
24.	Kunów	Pozostałości zespołu dworskiego biskupów krakowskich	Budynek podworski (dwór?), ul. T. Kościuszki 4, mur., k. XVIII w./XIX w., ob. przebudowany w pozostałościach zespołu dworskiego biskupów krakowskich	
25.	Kunów		Dawny spichlerz podworski, później młyn, ul. T. Kościuszki 10, pocz. XX w. w pozostałościach zespołu dworskiego biskupów krakowskich	
26.	Kunów		Pozostałości parku dworskiego – historyczne nasadzenia przy ul. Ciasnej i T. Kościuszki oraz na północnym stoku wzgórza przy zabudowie podworskiej w pozostałościach zespołu dworskiego biskupów krakowskich	
27.	Kunów		Figura św. Jana Nepomucena, kam., 1775 r., ul. Warszawska, przy moście na rzece Kamiennej, na terenie posesji nr 59	Rej. 58 B z 12.05.2005 r.
28.	Kunów		Figura św. Władysława, kam., 1835 r., ul. Kościelna, na placu przed kościołem	Rej. 57 B z 9.05.2005 r.
29.	Kunów		Krzyż poświęcony pamięci gen. T. Kościuszki, kam., 1917 r., ul. Kościelna	
30.	Kunów		Krucyfiks, kam. 1861 r., plac Wolności	
31.	Kunów		Figura NMP, kam., 1862 r. plac Wolności	
32.	Kunów		Krucyfiks, kam., 1903 r., w pobliżu domu przy ul. Kaznodziejskiej 2	
33.	Kunów		Krucyfiks, kam., 1910 r., przy rozdrożu ulic: Ciasnej i T. Kościuszki	
34.	Kunów		Krucyfiks, kam., 1919 r., ul. Kościelna, przy schodkach prowadzących na wzgórze kościelne	
35.	Kunów		Krucyfiks w miejscu po dawnym kościele pw. św. Leonarda, kam., 1846 r., ulica Warszawska, przy skrzyżowaniu z ulicą Szkolną	
36.	Kunów		Figura Pana Jezusa, kam., 1862 r., ul. Warszawska, przy skrzyżowaniu z ul. T. Kościuszki	
37.	Nietulisko Duże	Zespół urbanistyczno-przemysłowy	Układ urbanistyczno-przemysłowy: zespół zabudowy przemysłowej wraz z towarzyszącymi mu pozostałościami układu hydroenergetycznego i rozplanowaniem osiedla przyfabrycznego w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.
38.	Nietulisko Duże		Walcownia (ruina) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.
39.	Nietulisko Duże		Most z wylotem kanały (roboczego) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.
40.	Nietulisko Duże		Budynek kontrolny I w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.

41.	Nietulisko Duże		Budynek kontrolny II (wartownia) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.	
42.	Nietulisko Duże		Przepust wody (śluzza wpustowa – jaz piętrzący, na górnym kanale roboczym, przy stawie) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.	
43.	Nietulisko Duże		Suszarnia (ruina) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.	
44.	Nietulisko Duże		Budynek dyrekcji w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.	
45.	Nietulisko Duże		Magazyn (ruina) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.	
46.	Nietulisko Duże		Pozostałości murowanego ogrodzenia zespołu		
47.	Nietulisko Duże		Stajnia mała		
48.	Nietulisko Duże		Jaz piętrzący – ulgowy, na kanale święślińskim		
49.	Nietulisko Duże		Most na kanale rzeki Święśliny		
50.	Nietulisko Duże		Most na kanale rzeki Kamiennej, mur. 1932 r.		
51.	Nietulisko Duże		Pozostałości zabudowy dawnego osiedla przyfabrycznego – dwa domy nr 29 i 32, 1834-1845, oraz miejsce po trzecim		
52.	Nietulisko Duże		Dawny teren funkcjonalny przyległy do zakładu		
53.	Nietulisko Małe		Zespół dworsko-parkowy	Park w zespole dworsko-parkowym, XIX w.	Rej. A.611 z 13.12.1957 r.
54.	Nietulisko Małe			Dwór w zespole dworsko-parkowym, drewn. pocz. XX w., przebudowany ok. 1920 r.	
55.	Nietulisko Małe	Figura Pieta w zespole dworsko-parkowym, kam., 1701 r.			
56.	Prawęcín		Dom mieszkalny z XIX/XX w., Prawęcín 49		

5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Kaplica św. Katarzyny przy dawnym trakcie ilżeckim na terenie Nadleśnictwa Ostrowiec Świętokrzyski (nr rej. A.608 z 27.04.1984 r., z 28.09.1989 r.)

Kaplica św. Katarzyny znajduje się na terenie lasów Nadleśnictwa Ostrowiec Świętokrzyski, przy dawnym trakcie prowadzącym do Ilży. Została wybudowana w 1430 r. z fundacji biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego (późniejszego kardynała), jako słup graniczny (granicznik) pomiędzy kluczami dóbr biskupów krakowskich: ilżeckim i kunowskim.

Przy kaplicy znajdowała się pustelnia (domek pustelnika) wybudowana przez bpa Andrzeja Załuskiego. W czasie potopu szwedzkiego schronił się w niej ks. Walenty Prusinowski – proboszcz kunowskiego kościoła szpitalnego. Wkrótce tu zmarł i został pochowany¹²². Na początku XVIII w. przy kaplicy mieszkał i opiekował się nią pustelnik Jakub Nawojski. W 1703 r. wyremontował ją i ustawił w jej wnętrzu pełnopostaciową kamienną rzeźbę św. Katarzyny panny i męczenniczki.

W okresie powstania styczniowego w okolicznych lasach rozegrała się bitwa.

Wg „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego...” w osadzie leśnej Kaplica, należącej do gminy Częstocice, o powierzchni 15 mórg, znajdował się 1 dom, w którym mieszkało 18 osób. Grunty te należały do barona Fraenkla¹²³.

Wg Pierwszego Powszechnego Spis Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r. osada Kaplica miała 1 dom mieszkalny, 7 mieszkańców, w tym: 4 mężczyzn i 3 kobiety; wszyscy byli wyznania rzymskokatolickiego i narodowości polskiej¹²⁴.

W międzywojniu opiekę nad kaplicą sprawowali kolejni właściciele majątku Janik, którzy ją konserwowali: Karol Wilhelm Wickenhagen, a potem Wacław Szczygielski.

W okresie powojennym miejsce to całkowicie opustoszało.

W latach 70. XX w. staraniem Stanisława Jeżewskiego na kaplicy została umieszczona tablica piaskowcowa z napisem „MIEJSCE WALK POWSTAŃCZYCH 1863 r.”. Na początku tego stulecia tablica została zniszczona przez nieznaną sprawcę. W 2003 r. Urząd Gminy w Kunowie wykonał nową identyczną tablicę.

Kaplica reprezentuje styl gotycki. Stanowi ją obiekt murowany, wzniesiony częściowo z cegły, a częściowo z kamienia łupanego kunowskiego, obustronnie otynkowany, o rzucie ośmioboku, z kolistym wnętrzem, kryty elipsoidalną kopułką ze zwornikiem z herbem Dębno Zbigniewa Oleśnickiego, nakryty dachem stożkowym wielobocznym gontowym, zwieńczonym krzyżykiem w obłokach (aktualnie krzyżyka brak).

Kaplica jest dostępna od strony południowej przez furtkę zamykaną na kłódkę.

Nad wejściem znajduje się kamienna tablica z herbem Dębno i kapeluszem kardynalskim oraz datą 1430 i literami EC (Episcopus Cracoviensis), a poniżej napis: „*Reparavit F. Iacobus Fr. Nawojski Eremita An. 1703 Dz. 5 Maia*”, co oznacza, że brat Jakób Nawojski pustelnik kapliczkę poprawił 5 maja 1703 r.

Kaplica znajduje się przy trasie szlaków turystycznych: pieszego im. Stanisława Jeżewskiego koloru niebieskiego i rowerowego koloru zielonego im. Witolda Gombrowicza, a także Krzemienego Szlaku.

¹²² A. Kryj, dz. cyt., s. 36.

¹²³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. III, s. 824.

¹²⁴ Skorowidz, s. 79.

Zespół kościoła parafialnego pw. św. Władysława w Kunowie (nr rej. A.609/1-5)

Historia kościoła¹²⁵

W historii Kunowa istniały dwa kościoły parafialne. Obu patronował św. Władysław – król Węgier w latach 1077-1095, znany w historii jako Władysław I Święty, urodzony w Krakowie, syn króla Beli I i nieznaney z imienia córki króla Polski Mieszka II Lamberta.

Nie wiemy kiedy został wybudowany pierwszy kościół. Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy przyjąć, że wybudowali go biskupi krakowscy, w posiadaniu których Kunów i okolice były już u schyłku XI w.

Wg ustaleń ks. Aleksandra Bastrzykowskiego, parafia kunowska została erygowana w 1281 r. przez bpa krakowskiego Pawła z Przemankowa, który założył ją i uposażył w ziemię oraz dziesięcinę ze stołu biskupiego. Pewne jest, że powstała ona w przedziale czasowym pomiędzy rokiem 1192 a 1327. W 1192 r. zakończył się proces kanonizacyjny patrona parafii – króla Węgier Władysława; pod datą 1327 r. w dokumentach watykańskich wymieniony jest pleban kunowski, ks. Dobrzesław.

Niewiele posiadamy informacji o pierwszym kościele kunowskim. Wg protokołu wizytacji parafii z 1597 r. dokonanej z polecenia bpa krakowskiego kardynała Jerzego Radziwiłła, był to obiekt drewniany, z trzema ołtarzami: wielkim, konsekrowanym, wykonanym z kamienia i dwoma drewnianymi z portatylami.

Kościół ten na początku XVII w. był zniszczony, w związku z czym został w 1625 r. rozebrany przez ks. Szymona Kocha herbu Nałęcz, proboszcza kunowskiego, kanonika kolegiaty Wszystkich Świętych w Krakowie, który na jego miejscu wybudował nową świątynię, trójnawową, zwróconą prezbiterium na wschód. Jej budowa trwała 12 lat, od 1625 r. do

¹²⁵ Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu, Akta parafii Kunów, lata 1845-1983

1637 r. Nawa główna została zbudowana w 1625 r., nawa boczna północna – 1635 r., a nawa boczna od południa – 1637 r. Wykańczanie i wyposażenie kościoła trwało do 1642 r.

Nowo wybudowany kościół parafialny został konsekrowany 8 października 1656 r. przez Zygmunta Czyżowskiego, bpa lacedemońskiego i sufragana płockiego, opata paradyskiego, proboszcza pułtuskiego, kanonika warszawskiego.

W 1682 r. staraniem ks. Stanisława Kazimierza Sadowskiego, protonotariusza apostołskiego, kanonika kieleckiego i plebana kunowskiego, na kościele została zbudowana wieżyczka.

Około 1850 r., w okresie probostwa ks. Jana Chryzostoma Dąbrowskiego kościół przeszedł gruntowną restaurację, na skutek której jego styl uległ zatarciu. Wówczas „efektowny dach” nad prezbiterium i nawą główną został obniżony, przez co „kościół zeszepecony został”. W miejscu skasowanej wieży z 1682 r., pojawiła się nowa, czworoboczna. Ok. 1898 r. w okresie probostwa ks. Władysława Fudalewskiego od północy została dobudowana kruchta. Od schyłku XIX w. do dziś sylwetka kościoła nie zmieniła się.

1. Kościół

Kunowska świątynia góruje nad okolicą. Wznosi się na wzgórzu zniżającym się ku wschodowi. Stanowi ją obiekt orientowany, murowany, wzniesiony z kamienia – piaskowca kunowskiego, cały sklepiony i otynkowany, trójnawowy, pokryty blachą. Od zachodu posiada wieżę, nakrytą spiczastym dachem, na szczycie której umieszczony jest krzyż żelazny. Na szczycie od strony wschodniej, nad wielkim ołtarzem, umieszczony jest krzyż żelazny z kogutkiem, symbolem niestałości ludzkiej. W miejscu, gdzie się kończy prezbiterium, a zaczyna nawa główna, na dachu umieszczony jest kolejny krzyż żelazny.

Kościół podpierają przypory, po dwie od stron: wschodniej i zachodniej, po sześć od stron: północnej i południowej.

Wnętrze kościoła dostępne jest z trzech stron, od zachodu, południa i północy.

Wejście główne znajduje się na wprost prezbiterium i prowadzi od strony zachodniej przez drzwi dwuskrzydłowe drewniane. Nad drzwiami umieszczona jest rzeźbiona w kamieniu figura Chrystusa na krzyżu ludowej roboty. Obok wejścia, na fasadzie, znajduje się tablica poświęcona gen. Tadeuszowi Piskorowi, urodzonemu w Borze Kunowskim.

Wejście boczne przez kruchtę północną prowadzi przez drzwi jednoskrzydłowe drewniane. Nad nimi znajduje się nisza z figurą rzeźbioną w kamieniu Matki Bożej Niepokalanie Poczętej i napisem: „*Maryja Niepokalana bądź od wszystkich do domu Pańskiego wchodzących błogosławiona*”. Po obu stronach figury Matki Bożej umieszczone są figury Świętych Apostołów Piotra i Pawła.

Trzecie wejście do kościoła prowadzi przez kruchtę wschodnią, przez drzwi jednoskrzydłowe drewniane. Pod kościołem rozpościerają się krypty, obecnie niedostępne.

Ołtarze

W kościele znajduje się siedem ołtarzy kamiennych późnoklasycystycznych (z kamienia kunowskiego). Pochodzą one z lat 1849-1852, z czasów probostwa ks. Jana Chryzostoma Dąbrowskiego. Zostały zaprojektowane i wykonane przez kamieniarzy kunowskich: Szymona Cichosza, Romana Dankowskiego, Franciszka Fornalskiego, Aleksandra Kaniewskiego, Władysława Szumlińskiego, Jana Wilczyńskiego.

1. Ołtarz główny zwany wielkim pochodzi z 1851 r. Został ufundowany „kosztem skarbu, dworu i miasteczka”. Znajduje się w nim wczesnobarokowa kopia „Ukrzyżowania” Rafaela Santi fundacji ks. Szymona Kocha z 1638 r., silnie przemalowana w połowie XIX w. Na obrazie umieszczony jest rok fundacji obrazu inicjały i herb fundatora – Nałęcz.

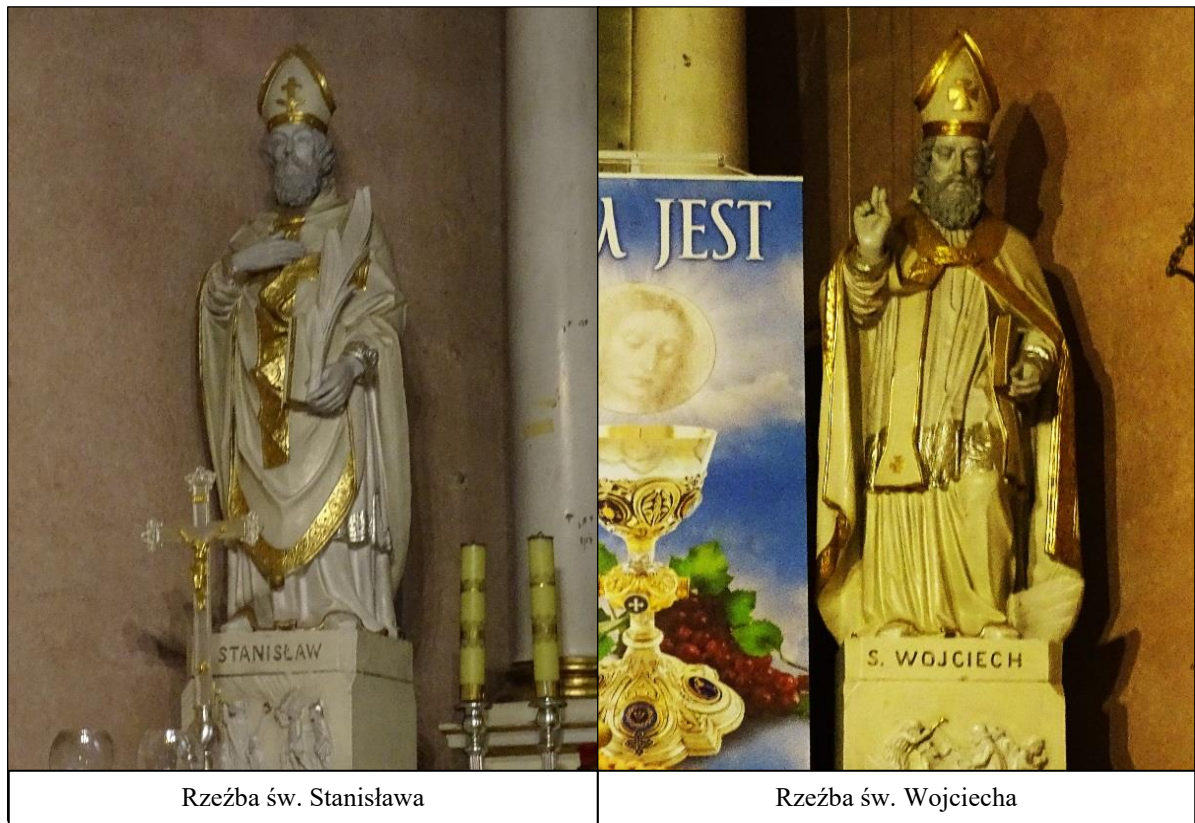

Ołtarz główny

Fragment obrazu z ołtarza głównego z rokiem fundacji, inicjałami i herbem fundatora

Po obu stronach obrazu ołtarzowego, znajdują się dwie rzeźby z kamienia naturalnej wielkości wyobrażające świętych męczenników: św. Stanisława i św. Wojciecha ustawione na postumentach, wykonane przez rzeźbiarza Antoniego Kłosińskiego.

Ołtarze boczne znajdują się w prezbiterium oraz w nawach bocznych:
 Matki Bożej – nawa północna i św. Anny – nawa południowa

2. Ołtarz Matki Bożej Bolesnej

W prezbiterium po lewej stronie stoi ołtarz z obrazem Matki Bożej Bolesnej pod krzyżem, malowany na płótnie przez Józefa Buchbindera w 1891 r. Ołtarz w 1850 r. ufundował ks. proboszcz Jan Chryzostom Dąbrowski kosztem 800 złp. W zwieńczeniu widnieje obraz papieża Piusa X (?). Pierwotnie znajdował się tam niewielki obrazek św. Rozalii.

3. Ołtarz Przemienienia Pańskiego

W prezbiterium po prawej stronie znajduje się ołtarz z 1850 r. fundowany kosztem 800 złp przez ks. Antoniego Dąbrowskiego, proboszcza szpitalnego. Obraz ołtarzowy przedstawia scenę Przemienienia Pańskiego, w zwieńczeniu znajduje się obraz „Ecce Homo”; oba malowane na płótnie.

4. Ołtarz Matki Bożej Różańcowej

Znajduje się w nawie bocznej, południowej. Został ufundowany w 1849 r. kosztem 700 złp przez mieszkańca Kunowa Golińskiego. W ołtarzu znajduje się obraz na płótnie przedstawiający Matkę Bożą Różańcową. Niegdyś u spodu ołtarza znajdowały się rzeźbione przez Marię Gersonównę jasełka, wyobrażające pokłon Trzech Króli.

5. Ołtarz ku czci św. Władysława oraz św. Antoniego.

Został ufundowany w 1851 r. przez Pawła Różalskiego – sołtysa z Bukowia i jego żonę Józefę z Żaczków. Znajduje się w nim obraz św. Władysława – patrona kościoła i parafii.

6. Ołtarz św. Jana Nepomucena

Został ufundowany w 1850 r. kosztem 600 złp przez Ludwika i Apolonię Popielów, dziedziców Chocimowa. Znajduje się w nim rzeźba św. Jana Nepomucena.

7. Ołtarz św. Anny

W północnej nawie zadedykowanej św. Annie znajduje się jeden ołtarz, czci św. Anny. Pochodzi on z 1849 r. Stanowi dar Bractwa Różańcowego. Wśród jego fundatorów byli: Wincent Goliński, Stanisław Szumliński, Józef Stróżycki i Wojciech Szlemiński. Niegdyś w ołtarzu był umieszczony obraz św. Anny Samotrzcę. Nie wiadomo co się z nim stało. Obecnie wisi w nim obraz Matki Bożej. W zwieńczeniu znajduje się obraz św. Sebastiana.

Ołtarz MB Różańcowej

Ołtarz św. Władysława

Ołtarz Przemienienia Pańskiego

Ołtarz MB Bolesnej

Ołtarz w nawie północnej – św. Anny
(bez obrazu św. Anny)

Ołtarz św. Jana Nepomucena

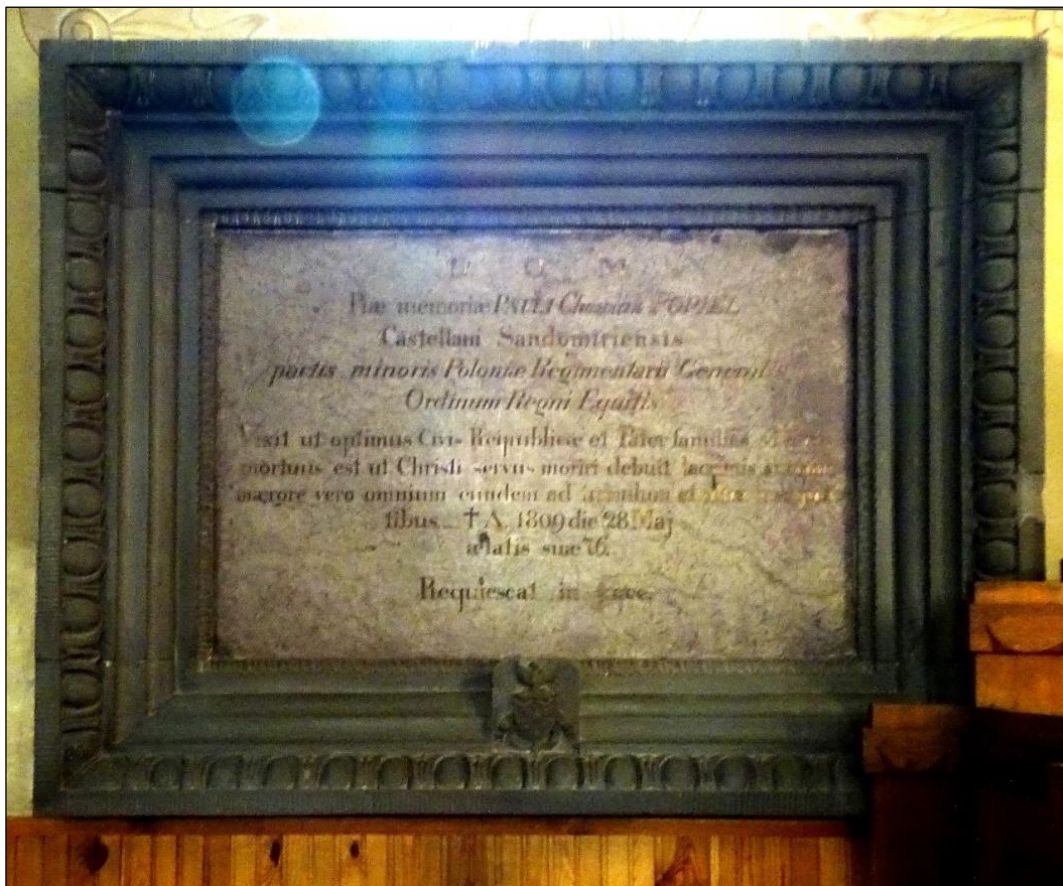
Epitafia

W kościele znajdują się liczne epitafia kamienne:

- 1. Ks. Szymona Kocha** (pośmiertna płyta marmurowa ozdobiona wizerunkiem Pana Jezusa Ukrzyżowanego, umieszczona przy wejściu do grobu księdza; nawa północna, obok ołtarza św. Anny);

2. Zofii Sierakowskiej zm. 1639 r.;**3. Ks. Stanisława Kazimierza Sadowskiego, kanonika kieleckiego, zm. 1697 r. (nawa południowa, obok ołtarza MB Różańcowej);****4. Ks. Walentego Józefa Myszkowicza z 1712 r.;**

5. Pawła Chościak Popiela, kasztelana sandomierskiego, zm. 1809 r. (nawa północna);**6. Agnieszki Zagurskiej (nawa północna);**

7. Rodziny Popielów;

8. Władysława Jasińskiego „wzoru cnót chrześcijańskich” zm. 1880 r., dziedzica Boksyc;

9. Stanisława Szumlińskiego i jego żony Rozalii z Adamskich;**10. Andrzeja Ośniałowskiego zm. w 1915 r. na dyzenterię, na terenie guberni grodzieńskiej, podczas drogi powrotnej z okolic Mołodeczna do Chocimowa;**

11. Księży: Jana Łempickiego, Antoniego Urynieckiego, Antoniego Dąbrowskiego;

12. Ks. Jana Jopowicza, proboszcza kunowskiego prałata Opatowa, zm. 1884 r.;

13. Aniela z Betnerowiczów 1° Mroczkowskiej 2° voto Druziewicz i jej siostry Teresy Patek.

Na uwagę zasługują:

Skarbonka

Z dawnego wyposażenia zachowała się skarbonka z drzewa lipowego ładnie okuta, bardzo ciekawa, z wrytym napisem: „A S / Ano Dni / 1693 / Die 10 Februarii”

Ambona

Wykonana jest z drewna w stylu późnego baroku. Umieszczona w filarze po lewej stronie od wejścia głównego. Zdobí ją u góry wyrzeźbiona postać gołębicy, poniżej godła wyrzeźbione w drzewie wizerunki czterech ewangelistów.

Chrzcielnica

Późnoklasycystyczna marmurowa chrzcielnica ma kształt kielicha. Umieszczona jest na dwóch schodkach marmurowych okrągłych, pomiędzy ołtarzem Przemienienia Pańskiego i Matki Bożej Różańcowej, z nakryciem z blachy żelaznej na ciemno pomalowanej, zakończonej krzyżykiem żelaznym. Wewnątrz znajduje się naczynie miedziane na wodę chrzcielną.

Chór muzyczny

Naprzeciwko wielkiego ołtarza, od zachodu, znajduje się chór muzyczny. Kunowskie organy zostały zbudowane przez firmę Hirschrödt z Regensburga dla kaplicy klasztornej w Pielenhofen. W 2013 r. w kościele zmontowała je firma „Kamerton” Wiesława Jelenia z Olszynki. W 2016 r. zostały dodane trzy głosy językowe: Trąbka 8’ Krummhorh 8’ i Vox Humana 8’. Zabytkowy prospekt pochodzi z poprzedniego instrumentu zbudowanego w 1888 r. przez Władysława Kołodziejskiego.

Zakrystia

Zakrystia znajduje się od północno-wschodniej strony. Nad prowadzącymi do niej drzwiami umieszczona jest płyta z herbem Nałęcz wokół, którego naokoło wyryte są litery:

S K
P K
C.O.S.

(Simon Koch Parochus Kunoviensis Canoniens Omnium Sanctorum)

W prezbiterium, obok wejścia do zakrystii umieszczona jest tablica informująca o fundacji kościoła przez ks. Szymona Kocha.

Z zakrystii wchodzi się do tzw. skarbcza. Nad prowadzącymi do niego drzwiami znajduje się wbita murowana płyta z napisem fundacyjnym informująca o całkowitym ukończeniu budowy kościoła i wyposażeniu go przez ks. Szymona Kocha w 1642 r.

2. Cmentarz kościelny

Wokół kościoła rozpościera się cmentarz kościelny.

2.1. Ogrodzenie cmentarza kościelnego

Kościół został ogrodzony kosztem ks. Szymona Kocha. Ogrodzenie to zostało naprawione ok. 1818 r. staraniem ks. Jana Łempickiego, który przykrył je płytami kamiennymi. W 1896 r. ks. Władysław Fudalewski powiększając teren cmentarza przykościelnego usunął zniszczony odcinek ogrodzenia od strony północnej, pochodzący z czasów ks. Kocha. Wykonał w jego miejscu nowe ogrodzenie sztachetowe z lanego żelaza; przęsła zostały umieszczone w kamiennych słupach. W okresie po II wojnie światowej zostało ono zastąpione współczesnym płotem.

Na teren cmentarza kościelnego prowadzi pięć wejść: od strony południowej (od strony współczesnej plebanii), północnej, wschodniej i zachodniej (od strony cmentarza parafialnego). Wejście główne, od strony północnej, prowadzi przez dwuskrzydłową bramę żelazną umieszczoną w dwóch słupach kamiennych, poprzedzoną kamiennymi schodami. Na słupach umieszczone są figury rzeźbione w kamieniu w stylu późnego baroku z 1775 r. przedstawiające świętych: Kajetana i Ignacego Loyolę (Jana Nepomucena ?), wykonane przez Kajetana Gieyzera z Opola, rzeźbiarza i architekta króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Po bokach bramy widnieją dwa dawne wejścia obecnie zamurowane, nakryte kamiennymi okapkami. Na kamiennych poręczach schodów są ustawione figury w rzeźbie czterech ewangelistów, a w środku każdej poręczy dwa piękne wazy kamienne.

Brama główna wraz ze schodami z balustradą

Wejście wschodnie stanowi bramka, będąca prostokątnym otworem w profilowanym (żłobkowanym) obramieniu, z uszakami. Nad nim umieszczony jest trójkątny przerwany naczółek. W jego polu widnieje wyrzeźbiony kapelusz kardynalski, infuła, pastorał biskupi, herb Nałęcz, a poniżej w falistym, zbliżonym do owalu obramieniu data „1701” i słabo czytelne inicjały – wg opracowań nt. kościoła – Walentego Myszkowicza, kanonika kieleckiego i proboszcza kunowskiego.

Bramka w murze południowym (od strony współczesnej plebanii) jest pozbawiona wystroju. Przejście zamknięte jest łukiem odcinkowym z osadzoną w nim kratą.

Brama (przejście w murze) na cmentarz parafialny ujęte jest w 4-boczne boniowane filary, zwieńczone profilowaną 4-boczną płytą. Za nimi są schody prowadzące na cmentarz, położony na wyższym poziomie. Od strony kościoła mur cmentarny pełni funkcje oporowe.

W murze od północy, w pobliżu bramy głównej, znajduje się tablica nagrobna Marcysi Swobody, córki Anny i Wojciecha Swobodów (Wojciech Swoboda był znanym w Kunowie kamieniarzem). Na tablicy umieszczony jest napis grobowy pięknie obramiony o treści:

Cnych rodziców uczciwa tu się córka grzebie /
 Którey pamięć na ziemi, dusz żyje w niebie /
 W niemowlęcym swym wieku tym światem wzgardziła /
 Żałością rodzicielskie serce napełniła /
 Smutnym kirem pokryła pieszczoty światowe /
 Gdy swe chęci założyła w ręce Jezusowe /
 I stąd wyrokiem Boskiem szybko przeniesiona /
 Za Anną Babką swoją Marcysia zlubiona /
 Córka godnych rodziców Wojciecha y Anny /
 Swobody już dziedziczy tryumf między panny /
 Lecz za babulą prosi aby o westchnienie /
 Przechodzący by zmówił każdy pozdrowienie. /
 Z tym dokładem day wieczny odpoczynek Panie /
 A światłość wiekuista niechay świeci Amen /
 Wojciech brat z serca pisze zostając na świecie /
 Liść wdzięczny śmierć zerwała a cóż już po kwiecie /
 Mam jednak zaufanie w Stwórcy Bogu moim /
 Że jak w życiu tak w niebie będę bratem twoim /
 I siostry Ci serdeczne swe chęci składają /
 Wszecmocne rządy Boskie w tobie wychwalają /
 Żeś kwitnącą z pośrodku latorośl zwiędniała /
 Gdyś w 3-choletnim swym wieku Bogu się oddała /
 Żyj że więc całą wieczność, żyj w nieba krainie /
 Bo nasze serce z żalów nigdy nie wypłynie /

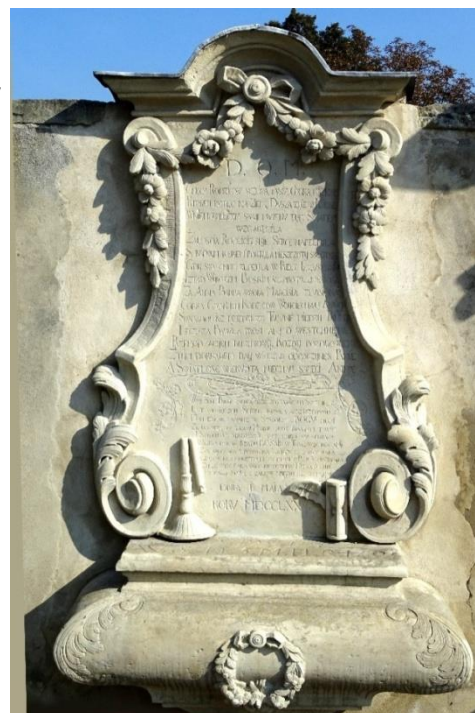
Dnia 1 maja roku 1775. /

Na podstawie napis: W.S.D. 5 mar. 1785 r. /

W murze od wschodu umieszczona jest płyta kamienna wmurowana, z następującym napisem:

„To mówi Pan Bóg do tych kości /
 Wyprowadzą was z grobów waszych /
 Ezech. 37. /

Bóg kości wzbudzi z pod ciężkiej mogiły /
 I duszę ratuj czytelniku miły 1789.” /

Epitafium Marcysi Swobody

Epitafium z inskrypcją intencjonalną
z 1789 r.

Równoległe z tą płytą, znajduje się druga – marmurowa w obramieniu kamiennym, poświęcona pamięci dobrodzieja kościoła, Symeona Tadeusza Patka.

2.1.1. Stacje męki Pańskiej

Ozdobą cmentarza przykościelnego są stacje męki Pańskiej, sprawione staraniem ks. Władysława Fudalewskiego, tutejszego proboszcza, około 1902 r. wykonane w firmie Józefa Szpetkowskiego w Warszawie, wmurowane w ogrodzenie cmentarne, (13 stacji jest umieszczonych w murze cmentarnym, 1 na ścianie prezbiterium). Ufundowali je: inżynier Kazimierz Piętkowski, T. P. (w dowód wdzięczności dla J. W. Popielów b. właścicieli Chocimowa), mieszkańcy wsi Bukowie, mieszkańcy wsi Doły Biskupie i Opacie, fabrykanci z Nietuliska z dyr. I. Boguckim, Józef i Elżbieta z Kępińskich Wysoccy, mieszkańcy wsi Nietulisko Górne, Małe i Duże, Stanisław i Marianna Karbowniczowie, kamieniarze z fabryki Dolskiej, Helena i Mieczysław Cichowscy, Aniela Kotkowska, wdowa po Ignacym, ks. Władysław Fudalewski, mieszkańcy Kunowa.

Figura MB Niepokalanej
– pomnik nagrobny
A. i S. Kępińskich

2.2. Figura MB Niepokalanej

Od strony wschodniej cmentarza kościelnego na kamiennym postumencie stoi figura z kamienia Matki Bożej Niepokalanej Poczęcie. Jest to pomnik nagrobny Anastazji i Stanisława Kępińskich, poświęcona w 1873 r.

2.3. Dzwonnica

W pobliżu kościoła, w północno-zachodnim narożniku cmentarza kościelnego stoi dzwonnica z 1896 r. wzniesiona staraniem ks. Władysława Fudalewskiego, wg projektu Wojciecha Gersona, murowana, z miejscowego kamienia, nakryta dachem czworokątnym spadzistym z blachy żelaznej ocynkowanej, na szczycie krzyż i żelazna chorągiewka z datą „1896” wskazują kierunek wiatru. Wejście do dzwonnicy prowadzi od strony wschodniej, przez drzwi drewniane jednoskrzydłowe, poprzedzone schodkami. Wewnątrz wiszą trzy dzwony. Na parterze znajduje się pomieszczenie zaadoptowane na kaplicę przedpogrzebową. Prowadzą do niego dwuskrzydłowe drzwi drewniane. Pod dzwonnica znajdują się katakumby, w której pochowani są księża: Władysław Fudalewski zamordowany przez bandytów 1918 r.

w Bałtowie, Andrzej Łukaszewicz zmarły na tyfus plamisty 1919 r., Władysław Godzwon, Marian Bojarczak. Wejście do katakumb prowadzi od zachodu, od strony cmentarza grzebalnego.

2.4. Kostnica

W rogu cmentarza kościelnego, od strony południowo-zachodniej stoi murowana kostnica, nie wiadomo w którym roku zbudowana, poprawiona w 1938 r. przez ks. Aleksandra Bastrzykowskiego. Pierwotnie była pokryta gontem. Obecnie blachą.

3. Cmentarz grzebalny

Został założony około 1810 r., a potem powiększony w 1884 r. i 1930 r. Z licznych na cmentarzu grobów zwraca uwagę: pomnik Józefa Łąckiego, byłego oficera wojsk polskich, potem nadleśnego lasów rządowych zmarłego w 1842 r., pomnik Franciszka Fornalskiego wachmistrza pułku gwardii ułanów Księstwa Warszawskiego, kawalera orderów Legii Honorowej, Krzyża Wojskowego Polskiego, francuskiego św. Heleny, zmarłego w 1862 r., rodziny Patków, rodziny Popielów, małżonków Heleny i Aleksandra Wielopolskich. Na cmentarzu grzebalnym pochowani księża: Myszkowski, Jan Chryzostom Dąbrowski, Antoni Dąbrowski, Jan Jopowicz, Józef Marcelin Jopkiewicz. Znajduje się tu pomnik powstańców styczińskich.

4. Figura św. Władysława

Na północ od cmentarza kościelnego znajduje się figura św. Władysława króla, a pod nią napis:

„Ś. Władysławie, obrońco / tej świątyni; Tobie owieczek powierzo / nych tu w parafii. / (woryginalie powięzonych) tu w parafii. / Prosiemy cię staw się do / Boga za niemi. / By od powietrza, głodu, / ognia i wojny byliwolnemi. / Żeby na tem świecie / za twą przyczyną to otrzymali. / A po skończeniu życia / z tobą w niebie Boga / wychwalali”.

Obok stoi współczesny ołtarz polowy, kamienny.

5. Figura św. Barbary

Przed wejściem głównym na teren cmentarza kościelnego, obok okazałych schodów z figurami ewangelistów, stoi kapliczka z figurą św. Barbary

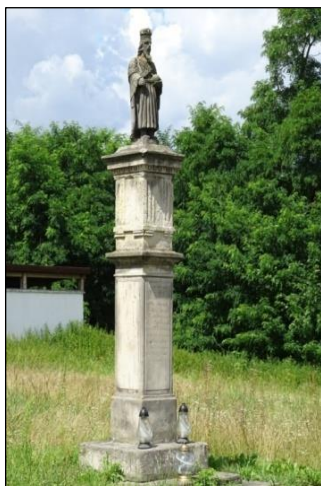

Figura św. Władysława

Kapliczka z figurą św. Barbary

6. Zabudowania plebańskie

Na południe od cmentarza kościelnego wznosi się murowana plebania, współczesna. Kilkadziesiąt metrów na wschód od cmentarza kościelnego, przy schodach prowadzących do ul. Kościelnej, znajduje się studnia z drewnianą obudową.

Utracone – ocalone

Na wschód od cmentarza kościelnego, w miejscu gdzie obecnie jest parking, stała drewniana plebania; wspomina o niej „Katalog zabytków sztuki w Polsce”. Została wybudowana w latach 50. XIX w. przez ks. Jana Chryzostoma Dąbrowskiego, proboszcza kunowskiego. Stanowił ją obiekt drewniany, o konstrukcji zrębowej, na fundamentach z kamienia kunowskiego, wzniesiony na planie prostokąta, z gankami po obu stronach, nakryty dachem czterospadowym, gontowym.

W okresie powstania styczniowego plebania była miejscem spotkań i narad dowódców powstania.

Pod koniec lata 80. XX w. została oddana do użytku nowa plebania, stara opustoszała i niszczała.

W 1999 r. budynek zakupił Krzysztof Żmijewski. Plebania została rozebrana, przeniesiona do miejscowości Sobolew i gruntownie odrestaurowana¹²⁶.

¹²⁶ J. Banasik, Nowe życie dawnej kunowskiej plebanii, „Kurier Gminy Kunów” 2020, nr 19-20, s. 6-7.

**Założenie przestrzenno-przemysłowe
w Dołach Biskupich („Witulin”)¹²⁷
(A.607/1-6)**

Historia obiektu zaczęła się w 1885 r. kiedy to Ignacy Leonard Kotkowski wykupił od chłopów w Dołach Biskupich resztówki gruntów w pobliżu istniejącego we wsi „lichego młynka”. Rozebrał walący się młyn i na jego miejsce wystawił zespół młynów przemysłowych. Oprócz tego wydzierżawił od właścicieli z Dołów Opacich, znajdujący się w bezpośrednim sąsiedztwie młynów teren do eksploatacji kamienia. Mając kamieniołomy uruchomił w 1895 r. przedsiębiorstwo: Kopalnie Piaskowca Fabryka Wyrobów Kamieniarskich „Doły i Święcie” Ignacego Kotkowskiego. W sąsiedztwie tych zakładów pobudował obiekty administracyjne i gospodarcze, a także budynki mieszkalne dla kadry i robotników zatrudnionych w młynach i fabryce kamieniarskiej.

Dla majątku Kotkowskiego została założona księga wieczysta Osada młynarska „Doły”. Wg zachowanych spisów budynków sporządzonych na początku XX w. w obrębie osady stały wówczas: 3 młyny wodne, tzw. rechłownia (czyli śrutownia do mielenia ziarna na śrutę), szopy, kuźnie, stajnie, a ponadto domy mieszkalne, chlewy i drewniane szopy – na potrzeby robotników. Największe znaczenie gospodarcze miały młyny.

W sąsiedztwie młynów powstał zespół administracyjno-mieszkalny: mieszkania dla kierowników fabryki i robotników; w tym: mieszkanie dyrektora fabryki, urzędników, biuro oraz osiedle robotnicze (przedstawiające się skromnie). Na osiedlu robotniczym stanęły: 2 dwójaki, trojak, 3 czworaki, sześciorak, ósmiorak. Były to domy murowane, parterowe, najczęściej dwutraktowe, składające się z jednoizbowych mieszkań, poprzedzone sienią i podpiwniczoną komórką. Poszczególne mieszkania posiadały osobne wejścia. Na osiedlu mieszkali robotnicy zatrudnieni na stałe przy trakach kamieni, w młynach i warsztatach kamieniarskich. W kamieniołomach i przy transporcie kamieni pracowali również sezonowi najemni robotnicy. Podobno mieszkali w budynku, w którym później została ulokowana szkoła. Dla mieszkańców osiedla Ignacy Kotkowski założył park. Obejmował on teren powyżej jazu, pomiędzy rzeką a drogą prowadzącą do Dołów Opacich.

Ignacy Leonard Kotkowski zmarł 26 kwietnia 1901 r. w Bodzechowie. Spoczął na cmentarzu w Denkowie. Po jego śmierci korespondent „Gazety Radomskiej” napisał, że „Śp. Ignacy Kotkowski należał do wybitniejszych osobistości w okolicy naszej. W długim swem życiu miał zawsze na celu dobrobyt kraju i współpracowników swoich. Jego też pracy posiadłość Doły zawdzięcza, że z pustki zawalonej gruzami i kamieniami, przeistoczyła się w miejscowość pełną ruchu i życia, której zakłady kamieniarskie dają utrzymanie licznyim pracownikom i znane są z wyrobów swoich daleko, po za granicami kraju”.

Po śmierci Ignacego Kotkowskiego osada młynarska „Doły” w drodze spadku przeszła 16 stycznia 1902 r. na własność jego córki Marceliny Antoniny zamężnej z inż. Janem Gombrowiczem. Wkrótce nowa właścicielka przekazała nieograniczone pełnomocnictwa do zarządzania przedsiębiorstwem swojemu mężowi.

W 1905 r. działał tylko jeden młyn zatrudniający 10 pracowników. Fabryka wyrobów kamieniarskich zarządzana była przez przedsiębiorstwo „Jan Pękosławski i S-ka”, którego Zarząd oraz biuro sprzedaży mieściły się w Warszawie przy ul. Żurawiej 33. Fabryka produkowała wyroby kamieniarskie, budowlane i artystyczne z piaskowca, granitu i marmurów.

W 1911 r. Gombrowiczowie podjęli decyzję o przeprowadzce do Warszawy. Zdecydowali także o zmianie profilu zakładu i jego formy prawnej. Jan Gombrowicz postanowił wybudować na terenie osady młynarskiej Doły fabrykę papieru i tektury, jednocześnie likwidując warsztaty kamieniarskie. W tym celu wraz z żoną założyli w 1911 r. spółkę akcyjną, której nadali nazwę „Witulin” – od imienia ich syna, Witolda Gombrowicza (właściwie Mariana

¹²⁷ J. L. Adamczyk, Fabryka tektury w Dołach Biskupich dawniej „Witulin” – pomnik kultury materialnej, Kielce 1982.

Witolda Gombrowicza), w przyszłości znanego powieściopisarza, nowelisty i dramaturga. Miała ona stanowić jego zabezpieczenie.

W 1911 r. zostało zawiązane Towarzystwo Akcyjne Witulin. Zgodnie z paragrafem 1 statutu tegoż Towarzystwa jego celem było „urządzenie i eksploatacja w dobrach Osada Młynarska Doły, położonych w powiecie opatowskim w Guberni Radomskiej i stanowiących własność Marceliny Antoniny, córki Ignacego, Gombrowiczowej, młynów mącznych oraz fabryki papieru i tektury, jako też celem eksploatacji w tychże dobrach pokładów kamienia budulcowego i piaskowca”. Formalnym założycielem Towarzystwa był Stefan Jabłkowski, który razem z Janem Gombrowiczem zasiadał w Zarządzie Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Żelaznych „Bodzechów”, a do tego był ojcem chrzestnym Witolda. Wyemitowano 2000 akcji po 100 rubli każda. Kapitał Towarzystwa w momencie jego założenia wynosił 200 tys. rubli. Pakiet większościowy był w rękach Marceliny Antoniny Gombrowiczowej – 1077 akcji. Pozostałymi udziałowcami byli: Antoni Skarżyński, Zygmunt Klonowski, Romuald Wolfmeier, Jan Gombrowicz, Stefan Jabłkowski i jeszcze 5 osób.

W statucie jest mowa o „fabryce papieru i tektury”, ale produkcji papieru w Dołach Biskupich nie uruchomiono. Postawiono na wyrób tektury. Z myślą o uruchomieniu nowej produkcji w latach 1911-1913 w sąsiedztwie młynów wzniesiono hale fabryczne tekturowni. Jako pierwsza została wybudowana hala, która przez lata nosiła nazwę „oddziału tektury”, w dalszej kolejności: „hala cylindrów”, „wykańczalnia”, „suszarnia” i najprawdopodobniej „gniotowniki”. W 1912 r. wybudowano jaz i kanały oraz zakupiono turbinę wodną Francisa. W 1912 r. ruszono z produkcją tektury, jednocześnie cały czas rozbudowując przedsiębiorstwo. Wiele inwestycji było wykonywanych pod okiem niemieckich fachowców. Zakład wyposażono w maszyny sprowadzone z renomowanych firm niemieckich i austriackich. Fabryka rozwijała się do momentu wybuchu I wojny światowej.

Wojna bardzo negatywie wpłynęła na kondycję zakładu. Produkcja napotykała na trudności. Po zakończeniu wojny długi i straty wyrządzone przez wojska rosyjskie sprawiły, że sytuacja finansowa spółki była bardzo opłakana. Część długów spłacił Jan Gombrowicz i Zygmunt Klonowski. Wkrótce Gombrowicz wraz z żoną wystąpili ze spółki.

Po wojnie zaprzestano eksploatacji kamieniołomów i odsprzedano je Bolesławowi Terpiłowskiemu. Prowadzono była dalsza modernizacja fabryki. W 1919 r. jeden z warsztatów kamieniarskich zaadoptowano na suszarnię tektury.

Na początku lat 20. XX w. ograniczono działalność młynów. Ich zabudowania zostały przerobione na garbarnię, a część wyposażenia sprzedano. Garbarnia produkowała skóry podszewowe. Sprowadzono lokomobile, do której węgiel przywożono końmi, dla których została wybudowana duża stajnia. W 1921 r. w jednym z budynków garbarni urządzono kotłownię.

W 1922 r. doszło do przekształcenia przedsiębiorstwa w Zakłady Przemysłowe „Witulin” Spółka Akcyjna, dawniejsze Towarzystwo Akcyjne Witulin. Celem nowo powołanej do życia spółki było prowadzenie fabryki garbarskiej, tekturowni, młynów i kamieniołomów piaskowca w Dołach Biskupich. Jej siedziba mieściła się w Dołach Biskupich przy stacji Kunów. Działalność spółki zaczęła się 27 lutego 1922 r. Jej zarząd stanowili: Witold Smyjewski, Wincenty Reklewski, Stanisław Sasaki; zastępcy Zygmunt Strzelbicki, Zygmunt Klonowski.

W okresie międzywojennym w płomieniach stanęła garbarnia. Pożar sprawił, że spółka postawiła na działalność tekturowni.

Bardzo ciężkim okresem dla zakładu była II wojna światowa. Niemcy zabierali 100% planowanej produkcji zakładu. Jakby tego było mało wykorzystali zakład do niszczenia wartościowych wydawnictw książkowych i rodaków żydowskich.

W latach 40. XX w. zakończona została budowa kolejki do Kunowa, co uniezależniło fabrykę od transportu konnego. W 1943 r. wybudowano holendrownię dla zwiększającej się liczb holendrów. W pomieszczeniach garbarni i młyna urządzono magazyny, w stajniach – warsztaty, a w suszarni powietrznej tektury – magazyn makulatury. W 1943 r. fabryka została podłączona do sieci elektrycznej. Obok holendrowni wzniesiono wówczas niewielki budynek,

który pomieścił główny silnik elektryczny. Odtąd zakład korzystał w coraz większym stopniu z energii elektrycznej.

Z końcem 1949 r. spółka została upaństwowiona. Stała się Fabryką Tektury w Dołach Biskupich. Weszła w skład Warszawskich Zakładów Papierniczych w Konstancinie-Jeziornej. W tym roku spłonął budynek silnika głównego, na którego miejscu wzniesiono laboratorium. W kolejnych latach wybudowano: portiernię (1950 r.), magazyn materiałów łatwopalnych (1950 r.), straży pożarnej (1950 r.), przerobiono rechlownię na toalety, wzniesiono nową kotłownię (1967 r.), rozebrano kolejkę wąskotorową. Pod koniec lat 60. i w latach 70. XX w. postawiono stolarnię, przebudowano magazyn surowca, zlikwidowano turbinę wodną dużą i małą, pocięto na złom lokomobilę, a budynek w którym się znajdowała rozebrano.

Od 1 października 1981 r. fabryka tektury podlegała Przedsiębiorstwu Usługowo-Produkcyjnemu w Kielcach. 1 listopada 1991 r. zaprzestano produkcji tektury. Nowi, prywatni właściciele nie byli w stanie utrzymać nierentownego zakładu. W 2001 r. Doły Biskupie nawiedziła powódź. W jej wyniku wiele obiektów wchodzących niegdyś w skład założenia zostało doszczętnie zniszczonych. Od tego czasu część z nich popada w ruinę.

Na początku lat 90. XX w. przedsiębiorstwo „Witulin” nabył Edward Głuszek, gdański przedsiębiorca związany z branżą energetyczną. Nowy właściciel wyburzył większość hal fabrycznych zakładu tektury. Ocalała hala zwana oddziałem tektury, mieszcząca pod jednym dachem: turbinownię i halę odwadniania. Na początku XXI w., ok. 2000-2004 została ona przebudowana i wyremontowana.

Założenie „Witulin” rozpościera się po obu stronach Świśliny. Wyraźnie dzieli się na części: produkcyjną czyli fabryczną, administracyjną i mieszkalną, którą stanowi osiedle robotnicze – przyfabryczne. Duża część budynków wchodzących w skład założenia jest bardzo zniszczona, niektóre zostały rozebrane. Nie zachowały się tory kolejki wąskotorowej. Nie ma nic z dawnych urządzeń stanowiących wyposażenie zakładu. W najlepszym stanie są domy robotników. Do naszych czasów dotrwał system wodny, z wyjątkiem odnogi kanału odpływowego oraz kanału powyżej jazu. Możemy także podziwiać wyrobisko kopalni piaskowca. Pamiątką po dawnej produkcji kamieniarskiej jest również okazały kamienny krzyż na postumencie stojący w pobliżu dawnego mieszkania dyrektora.

Widok na elewację południową magazynu wyrobów gotowych (dawny młyn), z boku komin – pamiątka po starej kotłowni

Młyn – magazyn żelaza

Młyn – magazyn techniczny

Ruiny budynku administracyjno-mieszkalnego

Warsztat kamieniarski zw. Wrocławem, późniejsza suszarnia i magazyn makulatury

Warsztat kamieniarski, późniejsze garaże

Jaz na rzece Świślinie

Kanał roboczy

Jeden z domów osiedla robotniczego

Jeden z domów osiedla robotniczego – jedyny wzniesiony z drewna

Zespół urbanistyczno-przemysłowy w Nietulisku Dużym (rejestr: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.)

Na początku XIX wieku Zagłębie Staropolskie weszło w nową erę. W 1818 r. ksiądz Stanisław Staszic, Dyrektor Generalny w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, opracował generalny plan rozwoju hutnictwa. Składał się on z dwóch części. Pierwsza z nich obejmowała „utworzenie ciągłego zakładu fabryk żelaznych na rzece Kamiennej”. Druga dotyczyła rozwoju górnictwa i hutnictwa kruszcowego w okolicach Kielc.

Pierwszy z projektów zakładał powstanie wzdłuż Kamiennej, nazywanej przez Staszica „najpracowitszą rzeką regionu”, między Ostrowcem a Bzinem, szeregu nowych zakładów i zmodernizowanie już istniejących. Planowano wznieść m.in. nowe wielkie piece w Rejowie, Marcinkowie i Wąchocku, nowe fryszarki w Wąchocku, Starachowicach, Michałowie, Brodach, Starej Rudzie i Nietulisku, walcownie w Starachowicach, Michałowie, Starej Rudzie i Brodach oraz odlewnie w Starachowicach i Parszowie.

Plan Staszica zakładał rozbudowę i modernizację już istniejących fabryk, przede wszystkim dwóch wielkich pieców w Starachowicach, pieców w Parszowie, Mostkach i Mroczkowie oraz trzech fryszerek w Kamiennej. Starachowice miały stać się głównym ośrodkiem całego przedsięwzięcia, węzłem punktowym tego kombinatu. Zakłady leżące powyżej miejscowości, a więc w Bzinie, Rejowie, Parszowie i Mostkach, w myśl projektu, miały produkować surówkę, a te poniżej, czyli odlewnie Michałów, Brody, Stara Ruda i Nietulisko, wytwarzać półfabrykaty kute i walcowane oraz wyroby gotowe, takie jak kosy, szable, gwoździe i rozmaite narzędzia do pracy. Oprócz budowy wymienionych zakładów nad rzeką Kamienną, plan Staszica zakładał wzniesienie nowych wielkich pieców w Bobrzy i Piaskowie, fryszarki w Sielpi, walcowni w Sielpi i Suchedniowie oraz odlewni w Białogonie, a ponadto przebudowę wielkich pieców w Samsonowie i Królewcu, dwóch fryszerek w Suchedniowie, dwóch w Baranowie, dwóch w Berezowie, dwóch w Świątełku, dwóch w Humerze, trzech w Małachowie oraz walcowni w Kaniowie.

Tak duża inwestycja wymagała odpowiedniej infrastruktury, budowy nowych szlaków komunikacyjnych zarówno lądowych jak i wodnych. Projekt Staszica zakładał w ślad za rozbudową zakładów górniczych i hutniczych również budowę nowych dróg bitych i wodnych. Jednym z ważniejszych elementów tych robót miała być budowa Kanału Starachowice – Nietulisko oraz regulacja Kamiennej od Bzina aż do jej ujścia do Wisły. Usplawniona rzeka miała pełnić nie tylko rolę taniego szlaku komunikacyjnego, ale także dostawcy energii dla zakładów w Starachowicach, Michałowie, Brodach, Nietulisku i Klimkiewiczowie (Ostrowcu). Zespolecie tych fabryk tworzyło wielki kombinat produkujący wyroby żelazne, począwszy od wytopu w wielkich piecach surówki poprzez jej świeżenie w piecach pudlingowych, aż wreszcie po końcowe przewalcowanie na półwyroby, a nawet wyroby finalne. Oprócz tego planowano spiętrzenie wody m.in. w Nietulisku oraz wykonanie na kilku odcinkach dróg bitych. Projekt Staszica przewidywał także budowę kilku osiedli robotniczych oraz ośrodka administracyjnego dla Dyrekcji Górniczej w Kielcach, a ponadto uruchomienie kilku szkół zawodowych dla robotników zatrudnionych w zakładach górniczo-hutniczych¹²⁸.

Realizacja tak dużego przedsięwzięcia nie była łatwa. Wymagała przede wszystkim dobrze opracowanego planu wstępno-przygotowawczego, w oparciu o który można było dopiero przystąpić do inwestycji. Sukces projektu zależał z kolei w dużej mierze od wyników pomiarów ilości i spadków wód Kamiennej. Dopiero po ich wykonaniu Staszic zlecił opracowanie

¹²⁸J. Zieliński, *Staropolskie Zagłębie Przemysłowe*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965, s. 69-72; D. Molenda, E. Kaczyńska, *Zagłębie Staropolskie*, w: *Encyklopedia gospodarcza Polski*, t. 2, s. 534; N. Gąsiorowska-Grabowska, *Z dziejów przemysłu w Królestwie Polskim 1815-1918*, Warszawa 1965, *passim*. Zob. także: A. Kryj, *dz. cyt.*, s. 50; W. Różański, *Rozwój hutnictwa w dolinie rzeki Kamiennej*, w: *Dzieje Huty im. M. Nowotki 1813-1988*, pr. zbior., Warszawa 1988, s. 16; K. Koźmiński, *Zagłębie Staropolskie w Kieleckiem*. Opis krajoznawczy, Warszawa 1955, *passim*.

szczegółowego projektu inwestycyjnego budowy kombinatu górnico-hutniczego. Jego realizacja nastęrczała wiele problemów. Wylewy stale niszczyły rozpoczęte prace. Ostatecznie plan inwestycyjny sporządzono w 1819 r. Staszic uważał, że aby móc korzystać z całej siły Kamiennej, należy ją najpierw oczyścić i usplawnić przynajmniej do Kunowa. W ciągu trzech kolejnych lat trwały prace przy rzece. Oczyszczono nabrzeże i koryto Kamiennej na całej długości od ujścia aż po Kunów. Zgodnie z projektem Staszica, rozpoczęto również budowę kilku kanałów na rzece. Niestety znaczną część prac przy Kamiennej zniszczyła wielka powódź w 1824 r. Mimo to roboty nad regulacją rzeki kontynuowano, szczególnie na odcinkach między projektowanymi do budowy zakładami, zostawiając usplawnienie dalszego biegu na lata późniejsze¹²⁹.

Wraz z opracowywaniem projektu inwestycyjnego oraz pracami melioracyjnymi przy regulacji i usplawnianiu rzek, prowadzono poszukiwania surowców mające na celu prawidłową lokalizację hut oraz prace budowlane i remontowe przy kilku istniejących piecach i walcowniach¹³⁰.

W 1824 r. ksiądz Stanisław Staszic podał się do dymisji. Jego projekt kontynuował ksiądz Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki – minister rezydujący w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. W realizacji przedsięwzięcia pomagało mu grono wybitnych specjalistów z dziedziny przemysłu górnego i hutniczego, zarówno Polaków jak i cudzoziemców. Na bieżąco, w zależności od potrzeb przygotowywali oni projekty, plany, wyliczenia produkcji i potrzebnego na to kapitału, opinie, kontropinie i wnioski¹³¹. Do ekipy Lubeckiego należeli m.in.: Wilhelm Becker, Jakub Graff, Johann Ullmann, Georg Pusch czy Fryderyk Lempe. To właśnie Lempe opracował i przygotował generalny plany obejmujący budowę na terenie Kielecczyny nowych zakładów górniczych, usplawnienie dla celów przemysłowych rzeki Kamiennej oraz prowadzenie poszukiwań rudy żelaznej, węgla kamiennego i galmanu¹³².

Pomyślność inwestycji w dużej mierze zależała od „okielzania” rzek i strumieni. Zaczęto więc od przeprowadzania prac niwelacyjnych i pomiarów wód. Prace te w dużej mierze koncentrowały się wokół rzeki Kamiennej. W 1824 r. na polecenie Lubeckiego prowadzono pomiary poziomu jej wód oraz niwelację terenów wokół niej. W 1825 r. rozpoczęto w Kunowie roboty wodne przy Kamiennej. O tym fakcie przypomina napis wyryty na postumencie figury św. Jana Nepomucena pochodzącej z 1755 r., a stojącej do dziś w Kunowie. Systematycznie prowadzono na szeroką skalę prace przy regulacji Kamiennej, budując kanały i zbiorniki retencyjne. W Nietulisku Dużym zostały zbudowane przez Karola Knake, wybitnego inżyniera architekta i plastyka, zaporę i węzeł wodny łączący Świślinę z kanałem spławnym zasilanym z Kamiennej¹³³.

Figura św. Jana Nepomucena w Kunowie z 1755 r.

¹²⁹ J. Zieliński, dz. cyt., s. 72; N. Gąsiorowska-Grabowska, dz. cyt., passim; A. Kryj, dz. cyt., s. 50; W. Rózański, dz. cyt., s. 16.

¹³⁰ J. Zieliński, dz. cyt., s. 72.

¹³¹ N. Gąsiorowska-Grabowska, dz. cyt., s. 297.

¹³² E. Rostworowski, Lubecki (Drucki-Lubecki) Franciszek Ksawery: Polski słownik biograficzny, t. 17, red. Tenże, Wrocław 1972, s. 584.

¹³³ J. Zieliński, dz. cyt., s. 78.

Roboty inwestycyjne przerwał wybuch powstania listopadowego. Bezpośrednio po jego upadku kierownictwo państwowych inwestycji realizowanych na terenie Zagłębia Staropolskiego przejął jeden z najbliższych współpracowników Lubeckiego, Fryderyk Lempe. W tym czasie interesujący nas obszar został objęty systemem dróg bitych. Jednocześnie zaniechano niektórych inwestycji.

22 kwietnia 1833 r. Rada Administracyjna wydała postanowienie, na mocy którego rządowe kopalnie i huty weszły pod zarząd Banku Polskiego¹³⁴. Bank Polski przejął nie tylko majątek ale i zobowiązania Wydziału Górniczego. W dużej mierze dzięki niemu najważniejsze postulaty i projekty Staszica i Lubeckiego doczekały się realizacji w okresie popowstaniowym, w latach 1833-1845. Zostały one przy tym nieco zmodyfikowane, a naniesione w nich zmiany uwzględniały postęp technologiczny¹³⁵. Sprawując zarząd nad górnictwem i hutnictwem Bankowi Polskiemu przyświecały dwa naczelne cele, po pierwsze sprawienie, aby zakłady górniczo-hutnicze były jak najbardziej rentowne, po drugie by jak największą ilość zakładów państwowych oddać w dzierżawę prywatnym przedsiębiorcom¹³⁶.

W tym czasie postawiono od podstaw kilka zakładów, w tym walcownię w Nietulisku.

Kontynuowano także prace przy porządkowaniu Kamiennej, ale tylko te, które były związane z zakładami fabrycznymi w Wąchocku, Starachowicach, Brodach, Michałowie i Nietulisku.

W latach 40. XIX w. okazało się, że zdolności produkcyjne wzniesionych z rozmachem hut, przekraczają zapotrzebowanie rynku na żelazo. Przemysł żelazny znalazł się w kryzysie. Znaczna część kopalń i hut została zamknięta albo też ograniczyła produkcję do kilku zaledwie procent w stosunku do możliwości produkcyjnych. Kryzys doprowadził w 1845 r. do przejścia zakładów górniczych i hutniczych z rąk Banku Polskiego przez Komisję Rządową Przychodów i Skarbu. Ponowne objęcie administracji zakładów przemysłowych przez rząd niczego nie zmieniło w ich sytuacji ekonomicznej. Wiele kopalń i hut było nieczynnych, inne pracowały poniżej swych możliwości produkcyjnych.

Wydział Górniczy w Komisji Przychodów i Skarbu ograniczył wydatki inwestycyjne na górnictwo i hutnictwo do niezbędnego minimum. Wykończył jedynie niemal gotowe obiekty w Nietulisku. Próby ratowania sektora zakończyły się fiaskiem. W tej sytuacji rząd zdecydował sprywatyzować część nierentownych zakładów¹³⁷.

W marcu 1870 r. Antoni Fraenkel kupił za 1167000 rubli srebrnych Zakłady Starachowickie wraz z pudlingarniami w Brodach i Michałowie oraz walcownią w Nietulisku, a także należące do nich leśnictwo ilżeckie¹³⁸. Oprócz tego wydzierżawił zakład wielkopieczowniczy i walcowniczy w Chmielowie, który produkował do 1877 r.¹³⁹. Wcześniej nabył Hutę Klimkiewiczów. W ten sposób stworzyć duży kombinat metalurgiczny.

W 1875 r. zakłady hutnicze: Starachowice, Michałów, Brody i Nietulisko zostały przekształcone w spółkę pod nazwą Towarzystwo Starachowickich Zakładów Górniczych S.A. z kapitałem zakładowym 1,5 mln rubli (w 1905 r. wzrósł on do 2,25 mln rubli)¹⁴⁰. Jej prezesem został Władysław Laski. Dyrekcja zakładów miała swoją siedzibę w Nietulisku¹⁴¹. Wkrótce po tym rozpoczęło się stopniowe unowocześnianie zakładów położonych nad Kamienną mające na celu przede wszystkim zwiększenie produkcji, przy jednoczesnej minimalizacji kosztów¹⁴².

¹³⁴ Tamże; W. Różański, dz. cyt., s. 17.

¹³⁵ W. Morawski, Dwaj twórcy Zagłębia Staropolskiego, „Mówią wieki” 2007, nr 12 (576), s. 53.

¹³⁶ J. Zieliński, dz. cyt., s. 80.

¹³⁷ D. Molenda, E. Kaczyńska, dz. cyt., s. 534-535; W. Morawski, dz. cyt., s. 53.

¹³⁸ W. Morawski, dz. cyt., s. 53; B. Zientara, Starachowice, w: historii gospodarczej Polski do 1945 roku, red. M. Kamler, t. 2, Warszawa 1981, s. 336; W. Różański, dz. cyt., s. 17.

¹³⁹ M. Banaszek, Ostrowiec i okolice w latach 1864-1914, w: Ostrowiec Świętokrzyski. Monografia historyczna miasta, pr. zbior., Ostrowiec Świętokrzyski 1997, s. 123.

¹⁴⁰ W. Morawski, dz. cyt., s. 53; B. Zientara, dz. cyt., s. 336.

¹⁴¹ M. Banaszek, dz. cyt., s. 123-124.

¹⁴² W. Różański, dz. cyt., s. 17.

Na początku XX w. na terenie Zagłębia pracowało na większą skalę zaledwie kilka zakładów. Niektóre z dawnych większych fabryk zamierzano zamknąć. Na czarnej liście znalazła się m.in. walcownia w Nietulisku.

W lipcu 1903 r. tereny te nawiedziła powódź. Długotrwałe deszcze spowodowały wezbranie wód rzeki Kamiennej, które spowodowały pęknięcie grobli w Michałowie i Brodach. Pudlingarnia w Michałowie stanęła, a tartak w Brodach został wraz z budynkami i maszynami całkowicie zniesiony przez wodę. Na skutek zniszczenia dopływów zakład w Nietulisku został pozbawiony wody. Również Świślina przerwała groblę i utworzyła sobie nowe koryto. W konsekwencji walcownia stanęła¹⁴³. Powódź zniszczyła ostatecznie kilka zakładów, a wraz z nimi „ślady i myśli księdza Staszica i księcia Lubeckiego”¹⁴⁴. Powstała sytuacja przyspieszyła decyzję o zamknięciu m.in. walcowni w Nietulisku¹⁴⁵. Ostatecznie nastąpiło to w 1905 r. Po zamknięciu zakładu urządzenia fabryczne zostały rozebrane, wywiezione do Rosji lub sprzedane. W ten sposób zakończył swe funkcjonowanie „ciąg fabryk żelaznych nad Kamienną” tak skrupulatnie i ambitnie zaprojektowany przez Stanisława Staszica, a potem kontynuowanych przez księcia Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego.

Zakład w Nietulisku był budowany w latach 1834-1845, a ostatecznie ukończony w 1846 r., wg projektu i pod nadzorem budowniczego i architekta Karola Knake. Obejmował budynki fabryczne i powiązaną z nimi kolonię domków robotniczych. Głównym obiektem zakładu była walcownia, mieszcząca się w okazałym budynku z weneckimi oknami. Została ona uruchomiona w 1841 r. Była wyposażona w dwa ciągi walcarek (walcownia duża i mała) z 40 walcami różnych wymiarów, nożyce do cięcia blach i piece grzewcze (zwykle czynne były cztery). Urządzenia fabryczne były wprawiane w ruch przy pomocy wielkiego śródbiernego koła wodnego o mocy 60 KM oraz jednej z pierwszych, zainstalowanych w Królestwie Polskim, turbin wodnych o mocy 6-8 KM. W latach 80. XIX w. pracowały w niej dwa koła wodne o mocy 120 KM, a w 1890 r. w zakładzie zainstalowano lokomobilę¹⁴⁶.

Niezwykle ważnym i ciekawym elementem założenia był węzeł wodny. Do wykopanego zbiornika w formie wielobocznego stawu z eliptyczną wysepką na osi doprowadzono wodę z dwóch stron: kanałem z Kamiennej z zakładu w Brodach i rzeką Świśliną.

Zakład w Nietulisku przerabiał na sztaby żelazne żelazo wyprodukowane przez pudlingarnie w Brodach i Michałowie. Jego zdolność produkcyjna wynosiła ponad 3000 ton żelaza rocznie. Walcownia dawała zatrudnienie kilkuset robotnikom.

Franciszek Maksymilian Sobieszczański w publikacji „Wycieczka archeologiczna w niektóre strony guberni radomskiej odbyta w miesiącu wrześniu 1851 roku”, wydanej w 1852 r., tak pisał o Nietulisku: „Pyszny to zakład: budowle wielkie i na sposób angielski urządzone, porządek wzorowy, a zawiadowca człowiek światły, z zamiłowaniem i znajomością swego przedmiotu. Dla braku czasu zwiedziłem ten zakład późno wieczorem w towarzystwie dam i kilku ciekawych gości. Uprzejmy zawiadowca przygotował wszystko na nasze przyjęcie: w ruch puszczono koła, zapalono ogień, a tłum robotników z całym energicznym, górnika odznaczającym zapalem, przystąpił do dzieła. Trudno sobie wyobrazić ten szum i hałas z szaloną szybkością obracających się kół, ten szum młotów i syczenie poruszanych wodą maszyn. Dodajmy do tego, iż ziejące ogniem piece wpośród ciemności, w obszernym gmachu, tak fantastyczne i straszliwe rzucały światło, iż twarze robotników i wszystkich obecnych zdawały się być śmiertelną bledością pokryte i jak potępione duchy wyglądały. Kiedy zaś z rozpalonych pieców wyjęte żelazo długimi kleszczami i ciągnąc do rozmaitych maszyn wkładano, wtedy ogień i iskry zewsząd sypiące się, jeszcze okropniejszą im postać nadawały. Ogólna zaś całość tak dziwnie piękny i uroczy, a godny pędzla Rembrandta przed-

¹⁴³ Tamże, s. 18.

¹⁴⁴ Cyt. za: A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 435.

¹⁴⁵ W. Różański, dz. cyt., s. 18.

¹⁴⁶ A. Kryj, dz. cyt., s. 50; A. Bastrzykowski, dz. cyt., s. 436; E. Kaczyńska, Nietulisko, w: Encyklopedia historii gospodarczej, t. 1, s. 578-579.

stawiała obraz, iż szczerze żałowałem, dlaczego który z naszych artystów tego cudnego widoku nie przeniósł na płótno”¹⁴⁷.

Zespół przemysłowy w Nietulisku to rozległe założenie z zabudowaniami fabrycznymi, urządzeniami wodnymi i komunikacyjnymi, budynkami mieszkalnymi i gospodarczymi. Całość porządkują dwie osie kompozycyjne: podłużna, o kierunku z północnego-zachodu na południowy-wschód, wyznaczona przez: zbiornik wodny (staw), kanał roboczy i walcownię, kanał kunowski oraz poprzeczna przechodząca przez zabudowania fabryczne i osiedle mieszkaniowe.

Założenie odznacza się wysokimi walorami przestrzennymi i architektonicznymi. Zabudowania fabryczne obejmują: budynek walcowni, suszarnię, budynki kontrolne, tj. wartownię i portiernię, stajnię i magazyny oraz budynek dawnego zarządu (obecnie szkoła podstawowa). W dobrym stanie znajdują się dzisiaj jedynie dawny budynek administracyjny i budynki kontrolne. W stanie ruiny są: hala walcownicza oraz pomocnicze budynki fabryczne. Z zabudowań dawnego osiedla przyfabrycznego ocalały tylko dwa budynki mieszkalne. Układ wodny, choć pozbawiony wody, jest bardzo czytelny. Zachowały się pozostałości monumentalnych przepustów oraz mosty.

Ruiny hali produkcyjnej zakładu walcowniczego

¹⁴⁷ Cyt. za: F. M. Sobieszczański, Wycieczka archeologiczna w niektóre strony guberni radomskiej odbyta w miesiącu wrześniu 1851 roku, Warszawa 1852, s. 44.

Ruiny suszarni

Budynek dyrekcji (zarządu) zakładu, ob. szkoła

Magazyn, dawna stajnia

Most na kanale rzeki Kamiennej z 1932 r., postawiony na miejscu drewnianego mostu

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

W celu lepszej oceny obecnego stanu dziedzictwa kulturowego gminy Kunów oraz sformułowania priorytetów działań władz gminy i pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami opracowano analizę SWOT.

MOCNE STRONY

1. Plan zagospodarowania przestrzennego gminy.
2. Uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i ochrony przyrody w dokumentach programowych gminy oraz w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
3. Atrakcyjne położenie gminy sprzyjające rozwojowi turystyki i agroturystyki.
4. Zróżnicowana rzeźba terenu i bogactwo przyrodnicze wynikające z położenia gminy na granicy krain geograficznych. Bogactwo form krajobrazowych lessowej wyżyny przecinanej głębokimi jarami porośniętymi grądowymi liściastymi zagajnikami z licznymi stanowiskami roślinności chronionej oraz ostojami ptactwa i zwierzyny płowej. Pokryta lasem mieszanym z przewagą sosny północna część gminy stanowiąca znakomity teren rekreacji. Liczne pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej.
5. Droga krajowa nr 9 (DK 9) przechodząca przez gminę.
6. Niewielka odległość od miast powiatowych: Ostrowca Świętokrzyskiego i Starachowic.
7. Bliskość Krzemionek. Krzemionkowski region prądziejowego górnictwa krzemienia pasiastego jest wpisany na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
8. Bliskość sanktuarium maryjnego w Kałkowie-Godowie – Sanktuarium MB Bolesnej Królowej Polski – Matki Ziemi Świętokrzyskiej.
9. Bliskość sanktuarium relikwii Drzewa Krzyża Świętego na Świętym Krzyżu (Łysej Górze) i Gór Świętokrzyskich.
10. Zbiornik retencyjny „Wióry” na rzece Świślinie. W jej pobliżu znajdują się: ostoja grądowego lasu liściastego dawnej puszczy sandomierskiej, znaleziska triasowych skamieniałości śladów łap i ogonów tekodontów (archozaury) oraz znakomicie zachowany sfalowany profil odkrywki geologicznej dolomitów dewońskich w Dołach Biskupich (Dołach Opacich).
11. Atrakcyjność rzeki Kamiennej.
12. Bogata historia Kunowa sięgająca głębokiego średniowiecza.
13. Długa lista nazwisk osób związanych z historią gminy, które weszły do kultury narodowej.
14. Występowanie na terenie gminy obiektów zabytkowych o wartości ponadregionalnej.
15. Zespół fabryki tektury Witulin w Dołach Biskupich związany z osobą Witolda Gombrowicza (nazwa „Witulin” pochodzi od zdrobnienia imienia pisarza).
16. Zespół poprzemysłowy w Nietulisku Dużym z I połowy XIX w. z kompleksem budynków i zachowanym unikatowym układem wodnym, o wysokich walorach przestrzennych i architektonicznych.
17. Zespół dworsko-parkowy w Chocimowie związany z osobą poety Mariana Ośniałowskiego, spokrewnionego z Witoldem Gombrowiczem.
18. Kościół parafialny pw. św. Władysława w Kunowie wraz z otoczeniem – przykład ciekawego przestrzenno-architektonicznego założenia sakralnego.
19. Dobrze zachowany układ urbanistyczny Kunowa – jako przykład małomiasteczkowej zabudowy, a także zachowane układy ruralistycznie części wsi.
20. Tradycje prądziejowego górnictwa i hutnictwa z epoki żelaza (z okresu wpływów rzymskich) ze stanowiskami najstarszych dymarek w Kunowie.
21. Tradycje nowożytnego górnictwa i hutnictwa w postaci odkrywkowych kopalń w Lasach Starachowickich (Sadłowizna) czy ruin zespołu walcowni w Nietulisku Dużym (Nietulisku Fabrycznym).

22. Tradycje kamieniarskie z istniejącymi kamieniołomami w Nietulisku Małym i Dołach Biskupich, w których wykonywano artystyczną kamieniarkę. Spuszczną sztuką rzeźbiarskiego są liczne w okolicy kapliczki, przydrożne figury wotywno i cmentarne pomniki.
23. Bogate tradycje patriotyczne i niepodległościowe.
24. Duża liczba NGO-sów: stowarzyszeń rejestrowych, fundacji, KGW, OSP, które odgrywają dużą rolę kulturotwórczą w gminie Kunów.
25. Działalność regionalistów i ich udział w tworzeniu oferty kulturalnej gminy.
26. Sieć znakowanych szlaków turystycznych, sprzyjająca rozwojowi różnych rodzajów turystyki i aktywnych form wypoczynku.
27. Samorządowe pismo „Kurier Kunowski” na łamach, którego publikowane są artykuły prezentujące walory przyrodnicze gminy, jej historię i zabytki.
28. Mapa zabytków i atrakcji turystycznych gminy Kunów.
29. Przewodnik krajoznawczy „Ziemia Kunowska nad Kamienną”.
30. Izby pamięci w Chocimowie, Dołach Biskupich, Kolonii Inwalidzkiej, Kunowie.
31. Liczne kapliczki, krzyże przydrożne, figury świętych, w tym kilka o wysokich walorach artystycznych, świadczących o lokalnych tradycjach kamieniarskich.
32. Lokalne tradycje i zwyczaje kultywowane wśród mieszkańców.
33. Strony internetowe i profile FB: instytucji samorządowych oraz sektora NGO zawierające informacje dotyczące historii i zabytków gminy.
34. Duża liczba imprez kulturalnych, pikników rodzinnych sprzyjających kultywowaniu kultury ludowej, lokalnych zwyczajów.

SŁABE STRONY

1. Bardzo zły stan techniczny dużej części obiektów wchodzących w skład założenia przestrzenno-przemysłowego w Dołach Biskupich.
2. Bardzo zły stan techniczny dworu w Nietulisku Małym oraz degradacja jego otoczenia.
3. Stan zabezpieczenia niektórych obiektów wchodzących w skład zespołu przemysłowego w Nietulisku Dużym (Nietulisku Fabrycznym) i postępujący proces ich niszczenia.
4. Pogarszający się stan techniczny kościoła w Kunowie.
5. Problemy własnościowe; niektóre obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie gminy mają kilku właścicieli.
6. Brak inicjatywy części prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych w dążeniu do ich prawidłowego utrzymania.
7. Wysokie koszty rewaloryzacji zabytków i terenów przyrodniczo czynnych, zabytkowych parków, drzew pomnikowych.
8. Brak wiedzy na temat źródeł i sposobów pozyskiwania środków na odnowę obiektów zabytkowych wśród ich właścicieli.
9. Ograniczone środki w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.
10. Brak środków na prowadzenie dokładnych badań historycznych, archeologicznych, architektonicznych.
11. Brak wystarczającej liczby osób wyspecjalizowanych w dziedzinach dokumentowania, badania i prowadzenia prac przy zabytkach.
12. Niezadawalający poziom wykorzystania walorów dziedzictwa kulturowego gminy Kunów dla rozwoju turystyki, w tym potencjału rzeki Kamiennej dla rozwoju turystyki kajakowej.
13. Utrudnienia komunikacyjne w wąwozach lessowych południowej części gminy Kunów.
14. Trudności z pozyskaniem wkładu własnego finansowego przy ubieganiu się o dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku.
15. Słaba baza noclegowa i gastronomiczna.
16. Brak dostępu lub utrudniony dostęp do niektórych obiektów zabytkowych (własność prywatna, zakrzaczenia).

17. Utrudniony dojazd samochodem do niektórych obiektów zabytkowych znajdujących się na obszarach leśnych (leśniczówka Sadłowizna, gajówka Sadłowizna).

SZANSE

1. Autonomia samorządu terytorialnego i jego duża rola w systemie opieki nad zabytkami.
2. Uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w strategiach i planach rozwoju gminy oraz programach gminnych.
3. Włączanie w proces dbałości o ochronę dziedzictwa kulturowego mieszkańców poprzez inicjatywy obywatelskie, konsultacje społeczne dokumentów programowych.
4. Wzrost zainteresowania społecznego lokalną historią i zabytkami oraz otaczającym krajobrazem.
5. Wzrost zainteresowania aktywnymi formami spędzania wolnego czasu z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.
6. Zwiększenie świadomości ekologicznej mieszkańców.
7. Kontynuowanie przedsięwzięć kulturalnych promujących dziedzictwo kulturowe.
8. Pozyskiwanie środków finansowych zewnętrznych na działania związane z ochroną i opieką nad zabytkami (np. na remont dworu w Chocimowie).
9. Wykorzystywanie dziedzictwa kulturowego do wzmacniania potencjału gospodarczego gminy, głównie turystycznego.
10. Racjonalne gospodarowanie zasobami dziedzictwa kulturowego w celu zachowania ich dla przyszłych pokoleń.
11. Promocja dziedzictwa kulturowego z wykorzystaniem rozmaitych środków przekazu.
12. Edukacja w zakresie opieki i ochrony nad zabytkami.
13. Tworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby.
14. Dalszy rozwój sektora NGO.
15. Podtrzymywanie tradycji patriotycznych związanych z powstaniami narodowymi (np. powstaniem styczniowym), osobami (np. gen. Tadeuszem Piskorem, Franciszkiem Fornalskim, ks. Janem Chryzostomem Dąbrowskim), czy miejscowościami (np. Kolonią Inwalidzką).
16. Odtwarzanie tradycyjnych zawodów i rzemiosł, pielęgnacja folkloru oraz rodzimych tradycji, zwyczajów i obyczajów.
17. Współpraca z sąsiednimi gminami w zakresie wspólnej promocji regionu.
18. Tworzenie oferty turystycznej.
19. Rozbudowa bazy agroturystycznej.
20. Rewitalizacja terenów gminy.
21. Restauracja obiektów zabytkowych.
22. Wsparcie finansowe z funduszy UE, programów rządowych i pozabudżetowych źródeł.

ZAGROŻENIA

1. Kryzys gospodarczy i związane z nim ograniczenia inwestycyjne. Niskie środki budżetowe.
2. Niedostateczna ilość środków finansowych na realizację działań związanych z ochroną nad zabytkami.
3. Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe. Część gminy leży na terenach zalewowych. W przeszłości wylewy rzek niszczyły tereny gminy.
4. Obniżenie walorów krajobrazu kulturowego i przyrodniczego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy oraz infrastruktury nie nawiązującej do historycznego charakteru.
5. Stale pogarszający się stan niektórych obiektów zabytkowych, w tym m.in. obiektów wchodzących w skład założeń przestrzenno-przemysłowych w Dołach Biskupich (Witulin) i Nietulisku Dużym (Nietulisko Fabryczne).
6. Zła sytuacja finansowa wielu właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

7. Odkładane na przyszłość prace konserwatorskie z uwagi na brak środków, np. kościoła w Kunowie
8. Pogarszanie się stanu technicznego obiektów zabytkowych o znaczeniu lokalnym położonych poza skupiskami siedzib ludzkich (kapliczki, krzyże).
9. Nieprawidłowo prowadzone prace konserwatorskie kapliczek i przydrożnych krzyży (malowanie ich farbą olejną).
10. Akty wandalizmu (w 2003 r. doszło do zniszczenia kaplicy św. Katarzyny znajdującej się na terenie nieistniejącej wsi Kaplica, w obrębie sołectwa Janik).
11. Często negatywny obraz służb konserwatorskich w świadomości społecznej.
12. Niechęć właścicieli do obejmowania należących do nich obiektów ochroną konserwatorską.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów na lata 2022-2025 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy dla obecnych i przyszłych pokoleń, w celu budowania i utrwalania poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymania ładu przestrzennego, podnoszenia potencjału gminy dla jej rozwoju społeczno-gospodarczego.

Dla tego celu zostały określone trzy podstawowe priorytety (cele szczegółowe):

- I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy jako dobra wspólnego lokalnej społeczności i części dziedzictwa narodowego.**
- II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.**
- III. Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy.**

I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy jako dobra wspólnego lokalnej społeczności i części dziedzictwa narodowego.

Kierunek działań 1: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i dążenie do poprawy stanu ich zachowania.

Zadania:

- 1) Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach stanowiących własność gminy, w tym dworu w Chocimowie związanego z postaciami literatów: Mariana Ośniałowskiego i Witolda Gombrowicza, położonego przy trasie Świętokrzyskiego Szlaku Literackiego.
- 2) Rewaloryzacja zespołu urbanistyczno-przemysłowego w Nietulisku Dużym, oryginalnego i wyjątkowego w skali europejskiej założenia przemysłowego z I poł. XIX w., wraz z czytelnymi budowlami i pozostałościami unikalnego układu wodnego, o wysokich walorach przestrzennych i architektonicznych. Adaptacja go na cele turystyczne.
- 3) Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni ocalałych w formie reliktywnej – parku przyfabrycznego w Dołach Biskupich i parku dworskiego w Kunowie, w pozostałościach zespołu dworskiego biskupów krakowskich.
- 4) Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.
- 5) Dofinansowywanie przez gminę prac rewaloryzacyjnych przy obiektach będących własnością kościołów, osób prywatnych czy prawnych.
- 6) Opracowanie planu kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych będących w zasobach komunalnych.
- 7) Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem, włamaniem, poprzez montaż instalacji przeciwpożarowej, antywłamaniowej, monitoringu.

Kierunek działań 2: Podejmowanie działań mających za zadanie uatrakcyjnić zabytków w celach społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Zadania:

- 1) Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni, tj. parku dworskiego w Chocimowie.
- 2) Iluminacja najcenniejszych zabytków gminy, w tym zabudowań walcowni w Nietulisku Dużym, usytuowanych przy drodze krajowej DK9.
- 3) Prowadzenie bieżących prac porządkowych i dbałość o otoczenie przydrożnych krzyży, kapliczek i figur świętych.

- 4) Współpraca z zarządcą cmentarza parafialnego w Kunowie oraz sektorem NGO (w tym Towarzystwem Przyjaciół Ziemi Kunowskiej) w celu dbałości o zabytkowy cmentarz w Kunowie.
- 5) Kontynuowanie działań w kierunku eksponowania obiektów zabytkowych poprzez umieszczanie przy nich tablic informacyjnych, wytyczanie nowych tras turystycznych i odnawianie już istniejących (szlaków turystycznych, ścieżek spacerowych i dydaktycznych).

II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Kierunek działań 1: Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

- 1) Kontynuowanie prac wokół opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego kolejnych sołectw.
- 2) Rygorystyczne przestrzeganie zasad planowania. Egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji.
- 3) Zachowanie tradycyjnych dominant i subdominant architektonicznych.
- 4) Zachowanie otulin krajobrazowych wokół obiektów zabytkowych, tj. układ urbanistyczny Kunowa, zespół urbanistyczno-przemysłowy w Nietulisku Dużym.
- 5) Ochrona panoram oraz przedpola widokowych wokół obiektów zabytkowych.

Kierunek działań 2: Rozszerzenie zasobu i ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Kunów.

- 1) Utworzenie rezerwatów przyrody „Bukowska Góra” i „Udziców” na obszarze dwóch najatrakcyjniejszych wąwozów koło Kunowa.

Kierunek działań 3: Ochrona układów przestrzennych: miasta i wsi.

- 1) Ochrona układu urbanistycznego miasta Kunowa będącego przykładem małomiasteczkowej zabudowy.
- 2) Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich gminy poprzez ochronę: historycznie ukształtowanych układów sieci dróg, historycznych podziałów własnościowych, relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy.

Kierunek działań 4: Ochrona nazewnictwa historycznego.

- 1) Zachowanie historycznego nazewnictwa w odniesieniu do ulic np. ulicy Kaznodziejskiej w Kunowie, przysiółków, wsi.

III. Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy.

Kierunek działań 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.

- 1) Udostępnianie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy.
- 2) Kontynuowanie działalności wydawniczej gminy poprzez dalsze wydawanie pisma samorządowego „Kurier Kunowski”, opracowywanie i wydawanie kolejnych przewodników po gminie, map, broszur itd.
- 3) Promocja walorów przyrodniczych i kulturowych gminy w lokalnych mediach.

Kierunek działań 2: Edukacja i popularyzacja wiedzy dziedzictwie kulturowym gminy Kunów.

- 1) Wprowadzenie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć.

- 2) Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw, przeglądów twórczości i innych działań promujących dziedzictwo kulturowe gminy Kunów.
- 3) Promocja twórczości wybitnych osób związanych z gminą Kunów.
- 4) Promocja twórców ludowych z terenu gminy Kunów.
- 5) Popularyzacja wiedzy na temat wybitnych osób związanych z gminą Kunów i ich wkładu w kulturę narodową.
- 6) Upowszechnianie wśród mieszkańców wiedzy, przy użyciu różnych środków przekazu, na temat najcenniejszych zabytków z terenu gminy Kunów, ich wartości historycznej, artystycznej i naukowej; w tym: kaplicy św. Katarzyny czy zespołów przemysłowych w Dołach Biskupich i Nietulisku Dużym.
- 7) Podczas spotkań z mieszkańcami przekazywanie wiedzy na temat zabytków, w tym uwrażliwianie na kwestie związane z dbałością o przydrożne krzyże, kapliczki, figury świętych (wyjaśnianie, że malowanie kamiennych rzeźb i krzyży farbą olejną jest szkodliwe dla struktury kamiennych obiektów).

Kierunek działań 3: Promocja dziedzictwa kulturowego. Wspieranie rozwoju turystyki i agroturystyki.

- 1) Tworzenie nowej i modernizacja istniejącej infrastruktury turystycznej.
- 2) Organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie gminy, wspieranie w tym zakresie jednostek gminnych i sektora NGO.
- 3) Współpraca z organizacjami turystycznymi, a także osobami i firmami działającymi w branży turystycznej w zakresie dalszego rozwoju turystyki i agroturystyki na terenie gminy.
- 4) Wspieranie działań KGW i zespołów śpiewaczych z terenu gminy Kunów na rzecz promocji dziedzictwa materialnego i niematerialnego.
- 5) Wspieranie działalności izb regionalnych.
- 6) Wspieranie utrzymania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów w myśl zasady „ratować zabytki, ratować pracę, ratować rzemiosło”.
- 7) Wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych związanych z ochroną dziedzictwa niematerialnego gminy Kunów; gromadzenie go, opracowywanie oraz udostępnianie i rozpowszechnianie poprzez wydawnictwa: papierowe, dźwiękowe, multimedialne.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Założeniem Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów jest właściwa ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym gminy oraz jego wykorzystaniem dla rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego.

Objęte nim cele i działania będą realizowane przez Gminę Kunów, niemniej jego wdrażanie wymaga współpracy wszystkich podmiotów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, środowiska naturalnego, rozwoju infrastruktury i turystyki, a przede wszystkim właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Realizacja założeń programowych ujętych w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów będzie dokonywana przy pomocy:

1) instrumentów prawnych (wynikających z obowiązujących przepisów prawnych):

- a. wykonywanie decyzji administracyjnych Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- b. aktualizacja planu zagospodarowania przestrzennego gminy z uwzględnieniem zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego,
- c. uwzględnianie w strategiach, koncepcjach, planach opracowywanych przez gminę programów określających politykę powiatu, województwa i kraju w zakresie opieki nad zabytkami,
- d. wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych będących własnością gminy;

2) instrumentów finansowych:

- a. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych będących własnością gminy (ujmowanie w rocznych budżetach gminy środków finansowych przeznaczonych na ochronę zabytków),
- b. pozyskiwanie dotacji zewnętrznych, subwencji, darowizn, grantów itp. na prowadzenie prac remontowych, konserwatorskich i rewitalizacyjnych,
- c. dofinansowywanie przez gminę prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych będących w posiadaniu kościoła, stowarzyszeń itd.,
- d. finansowanie nagród dla osób, instytucji, stowarzyszeń itp. popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy;

3) instrumentów koordynacji:

- a. realizacja strategii, projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w programach opieki nad zabytkami: powiatowym, wojewódzkim i krajowym,
- b. współpraca z wspólnotami religijnymi z terenu gminy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- c. współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, instytucjami kultury w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy,
- d. współpraca z innymi samorządami w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza z władzami powiatu i sąsiednich gmin;

4) instrumentów społecznych:

- a. organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z ochroną i opieką nad zabytkami,
- b. współdziałanie z sektorem NGO w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego gminy,
- c. współdziałanie z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi i prawnymi),

- d. promocja realizowanych w ramach Programu Opieki nad Zabytkami działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami przy pomocy różnych środków przekazu,
- e. konsultacje społeczne przy opracowywaniu strategii rozwoju gminy oraz innych programów, w których znajdują się zapisy dotyczące dziedzictwa kulturowego gminy;

5) instrumentów kontrolnych

- a. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków oraz aktualizacja programu opieki nad zabytkami wynikająca z czteroletniego okresu jego obowiązywania,
- b. monitoring realizacji wytycznych Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów,
- c. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego gminy,
- c. analiza stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy,
- d. monitoring stanu technicznego obiektów ujętych w GEZ gminy Kunów.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów, po zaopiniowaniu przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miasta i Gminy Kunów w celu przyjęcia go w formie uchwały. Program został opracowany na okres czterech lat. Stanowi od dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz Miasta i Gminy Kunów będzie składał Radzie Miejskiej w Kunowie sprawozdanie z realizacji zadań niniejszego programu. Przygotowanie sprawozdania winna poprzedzić ocena poziomu realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami uwzględniająca wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Przykłady działań w ramach:

1) priorytetu I – Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego gminy jako dobra wspólnego lokalnej społeczności i części dziedzictwa narodowego

- poziom wydatków budżetu gminy na realizację zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami podany w procentach,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych,
- ilość zrewaloryzowanych obiektów zabytkowych,
- zakres współpracy z sektorem NGO w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy,
- ilość złożonych wniosków o wsparcie finansowe na rzecz działań z zakresu ochrony zabytków,
- wartość finansowa pozyskanych środków zewnętrznych na działania związane z ochroną i opieką nad zabytkami,
- liczba obiektów zabytkowych zabezpieczonych przed pożarem, zniszczeniem, włamaniem, poprzez montaż instalacji przeciwpożarowej, antywłamaniowej, monitoringu,
- ilość tablic informacyjnych umieszczonych przy obiektach zabytkowych w celu ich wyeksponowania,
- ilość oznakowanych obiektów zabytkowych,
- ilości i długość wytyczonych nowych tras turystycznych lub odnowionych już istniejących (szlaków turystycznych, ścieżek spacerowych i dydaktycznych);

2) priorytetu II – Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- ilość sporządzonych lub zaktualizowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- poziom (%) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- stopień zaawansowania działań zmierzających do utworzenia rezerwatów przyrody „Bukowska Góra” i Udziarów” na obszarze dwóch najatrakcyjniejszych wąwozów koło Kunowa
- analiza współdziałania ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- współdziałanie ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie ochrony układu urbanistycznego Kunowa oraz układów ruralistycznych;

3) priorytetu III – Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy

- liczba analiz i raportów o stanie technicznym obiektów zabytkowych ujętych w GEZ,
- ilość opracowań i prac dokumentacyjnych w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy,
- analiza współpracy ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,

- ilość wydrukowanych wydawnictw (map, folderów, publikacji zwartych) promujących dziedzictwo kulturowe Gminy Kunów (tytuły, nakład),
- liczba osób odwiedzających izby pamięci,
- ilość zrealizowanych wydarzeń kulturalnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego gminy,
- ilość przeprowadzonych konkursów o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym gminy,
- liczba osób biorących udział w wydarzeniach kulturalnych, konkursach o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym, wystawach itd.,
- zakres współpracy z sektorem NGO w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

Głównym odbiorcą Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest lokalna społeczność, która winna odczuć pozytywne efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, ale i ogółu mieszkańców gminy. Nie można zapominać także, że wiele działań realizowanych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami służy i jest adresowanych do osób odwiedzających gminę.

Niniejszy program ma pomagać w planowaniu i realizowaniu działań mających na celu prowadzenie badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz populacji i promocji dziedzictwa kulturowego gminy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zabytki – wspólne dobro

Zabytki są częścią naszej historii. Stanowiąc dziedzictwo przeszłości łączące dorobek przeszłych pokoleń z teraźniejszością winny, być zachowane oraz przekazane przyszłym pokoleniom w jak najlepszym stanie. Jako dobro wspólne należy je otoczyć opieką i ochroną. Obok niekwestionowanych wartości kulturowych posiadają one także wartość użytkową, społeczną i ekonomiczną, ważną dla współczesnego życia gospodarczego i społecznego. Zabytki chroni się ze względu na ich wartości historyczne, naukowe i artystyczne.

Troska o zachowanie zabytków, które są dobrem wspólnym (publicznym) spoczywa na właścicielach i posiadaczach zabytków, sprawujących – w myśl Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – opiekę nad zabytkami oraz na organach administracji publicznej, które chronią je poprzez zapewnienie odpowiednich warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza – zgodnie z art. 5 ww. ustawy – polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Reasumując opieka nad zabytkiem polega na dbaniu o dobry stan zabytku, między innymi przez prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Odpowiedzialność za podejmowanie działań, w tym także finansowanie wyżej wymienionych prac, spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku.

Zgodnie z art. 71 ust. 2 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, sprawowanie opieki nad zabytkami, do których tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego (gmina), w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku jest zadaniem własnym tej jednostki (gminy).

Zarówno samorząd jak również podmioty posiadające tytuł prawny do zabytku mogą ubiegać się o dotację celową z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytku.

Kwestie finansowania prac przy zabytkach z udziałem środków państwowych regulują zapisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków¹⁴⁸.

W myśl zapisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielana jest przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a udziela jej: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister lub wojewódzki konserwator zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Z kolei dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa jest udzielana ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 74). O taką dota-

¹⁴⁸ Dz. U. 2017, poz. 1674.

cję może ubiegać się: osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (art. 73).

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku;
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- 3) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku (art. 76).

W myśl art. 77 dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Gminy jako jednostki samorządu terytorialnego mają możliwość pozyskiwania środków zewnętrznych na prowadzenie działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Ważne jest jednak, aby z własnej inicjatywy wygospodarowywały w swoich budżetach środki na realizację zadań z zakresu dziedzictwa kulturowego. Jest to o tyle ważne, że wiele programów dotacyjnych czy grantowych wymaga wykładu własnego. Rokroczne zabezpieczanie środków finansowych w budżetach pozwoli na systematyczne realizowanie działań mających na celu poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych.

Zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami gminy mogą być finansowane ze:

- 1) **środków własnych gminy,**
- 2) **źródeł zewnętrznych**

Wśród źródeł zewnętrznych są:

1) źródła zewnętrzne krajowe:

- a. dotacje i programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- b. promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- c. dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- d. dotacje wojewódzkie,
- e. dotacje powiatowe,
- f. inne źródła,

2.2) źródła zewnętrzne zagraniczne

- a. środki unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- b. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- c. Program Infrastruktura i Środowisko,
- d. źródła pozaunijne (Mechanizm Norweski, Fundusz EOG),

Wskazane powyżej źródła finansowania zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami na terenie gminy mają jedynie charakter informacyjny, prezentujący przykładowe możliwości ich finansowania.

Duże możliwości pozyskania środków na realizację zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami mają kościoły i związki wyznaniowe czy sektor NGO, do którego jest adresowanych wiele konkursów i programów dotacyjnych.

11. ZAKOŃCZENIE

Przedłożony Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów na lata 2022-2025 stanowi podstawowy instrument, którym będzie się posługiwać gmina Kunów w najbliższych latach w aktywnym kształtowaniu i ochronie zasobów dziedzictwa na podległym sobie terenie. Wskazane w opracowaniu działania powinny być skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców gminy oraz turystów. Mają one także przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności gminy, powstania nowych produktów turystycznych, a także szerszego niż dotychczas wykorzystania potencjału związanego z zachowaniem dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gospodarczego i społecznego. Poprzez działania edukacyjne program winien budzić w lokalnej społeczności poczucie wspólnoty, podkreślać znaczenie i siłę własnych korzeni, przeciwdziałać skutkom globalizacji, integrować wokół kwestii związanych z dziedzictwem.

ŹRÓDŁA**ŹRÓDŁA ARCHIWALNE****Archiwum Państwowe w Kielcach**

Hipoteka Ostrowiecka, sygn. 60

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu

Akta parafii Kunów, lata 1845-1983

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Druk sejmowy nr 745 z 13 grudnia 2007 r.

Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 33/146 opublikowany: 08.02.2011 r.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dz. U. 2011, nr 172, poz. 1018

Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa, Warszawa 1930

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650)

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886 z późn. zm.)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 1384)

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. nr 124 poz. 1304 z późn. zm.)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674 z późn. zm.)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011, Nr 89, poz. 510)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r. poz. 1470)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. 2015, poz. 1275, z późn. zm.)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2018 poz. 1609)

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212 poz. 2153)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa” (Dz. U. 2017 r. poz. 928)

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2019, poz. 1721)

Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 lipca 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków (Dz. U. z 1928 r. nr 76, poz. 675)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 Nr 61, poz. 354 z późn. zm.)

Rozporządzenie Nr 12/95 Wojewody Kieleckiego z 29 września 1995 r. w sprawie ustanowienia obszarów chronionego krajobrazu w województwie kieleckim. Dz. Urz. Woj. Kieleckiego z 1995 r. Nr 21 poz. 145

Rozstrzygnięcia Nadzorczo (SPN.III.4130.22.2021) Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 6 lipca 2021 r. Dz. Urz. Woj. Święt. z 2021 r., poz. 2531

Rozstrzygnięcie Nadzorcze (SPN.III.4130.24.2021) Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 11 sierpnia 2021 r. Dz. Urz. Woj. Święt. z 2021 r., poz. 2829

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, t. 3 (województwo kieleckie), Warszawa 1925

Spis ludności Diecezji Krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 roku, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelna 1971, t. 38

Uchwała Nr VII/55/2003 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 21 lutego 2003 r. w sprawie: uchwalenia Statutu Miasta i Gminy Kunów (§ 7, ust. 1 i 2)

Uchwała Nr L/346/14 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 27 lutego 2014 r. w sprawie wprowadzenia zmian w Statucie Miasta i Gminy Kunów

Uchwała Nr LVII/387/06 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 31.05.2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów

Uchwała Nr LX/364/10 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 25.06.2010 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów

Uchwała Nr LXVI.383.2018 Rady Miejskiej w Kunowie z 29 marca 2018 r. w sprawie przyjęcia uchwalenia Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów

Uchwała Nr XXXI.191.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 27 marca 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego część sołectwa Kurzacze

Uchwała Nr XXXV.202.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 28 maja 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego część sołectwa Kurzacze

Uchwała Nr XLIII.252.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 15 października 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Rudka – część A

Uchwała Nr XLV.270.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie uchwalenia „Programu współpracy Gminy Kunów z organizacjami pozarządowymi oraz innym podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na 2021 rok”

Uchwała Nr XLVI.279.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 8 grudnia 2020 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla Miasta i Gminy Kunów

Uchwała Nr XLVI.280.2020 Rady Miejskiej w Kunowie z 8 grudnia 2020 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów obejmującego sołectwo Kolonia Piaski

Uchwała Nr LIII.334.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 29 kwietnia 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów obejmującego sołectwo Nietulisko Małe

Uchwała Nr LIII.335.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 29 kwietnia 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów obejmującego sołectwo Nietulisko Duże

Uchwała Nr LIII.336.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 29 kwietnia 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kunów obejmującego sołectwo Prawęcín

Uchwała Nr LVII.360.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego część sołectwa Janik (unieważniona decyzją Wojewody Świętokrzyskiego (SPN.III.4130.24.2021 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 11 sierpnia 2021 r.)

Uchwała Nr LVII.362.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Kunów na lata 2021-2030 oraz określenia szczegółowego trybu i harmonogramu opracowania projektu strategii, w tym trybu konsultacji. Dz. Urz. Woj. Święt. z 30 czerwca 2021 r., poz. 2326.

Uchwała Nr LXI.375.2021 Rada Miejska w Kunowie 9 września 2021 r. w sprawie Lokalnego Programu Wspierania Edukacji Uzdolnionych Dzieci i Młodzieży

Uchwała Nr LXI.376.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 9 września 2021r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Miłkowska Karczma

Uchwała Nr LXI.377.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 9 września 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Rudka – część B

Uchwała Nr LXII.386.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 30 września 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego część sołectwa Janik

Uchwała Nr LXIII.396.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 28 października 2021 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Wymysłów

Uchwała Nr LXIII.397.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 28 października 2021 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Boksycka

Uchwała Nr LXIV.413.2021 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 25 listopada 2021 r. o zmianie uchwały w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego sołectwo Rudka

- Uchwała Nr LXXV.492.2022 Rady Miejskiej w Kunowie z dnia 9 czerwca 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Kunów obejmującego Miasto Kunów
- Uchwała Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), M.P. z 2017 r., poz. 260
- Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022”, M. P. 2019, poz. 808
- Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”, M.P. 2020 poz. 1060
- Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, M. P. 2012 poz. 252
- Uchwała Nr IV/18/2018 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 21 grudnia 2018 r. w sprawie przyjęcia Programu Rozwoju Turystyki i Promocji Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020+
- Uchwała Nr XXVI/157/2016 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 30 marca 2016 r. w sprawie przyjęcia Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2020
- Uchwała Nr XLVIII/285/2021 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 30 września 2021 r. w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad zabytkami Powiatu Ostrowieckiego na lata 2021-2024
- Uchwała Nr XXXV/617/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 23 września 2013 r. dotycząca wyznaczenia Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej. Dz. Urz. Woj. Św. z 2013 r. poz. 3309
- Uchwała XXIX/524/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 25 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016”
- Uchwała XXX/406/21 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+; Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+, Załącznik do Uchwały Sejmiku
- Uchwała XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z 22 września 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. 1995 nr 16, poz. 78 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. 1994 nr 27, poz. 96 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 1994 Nr 89 poz. 414 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. 1999 nr 41 poz. 412 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990 Nr 16 poz. 95 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2015, poz. 1777 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. 1991 nr 9 poz. 31 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw. Dz. U. 2020 poz. 1378
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. 2009 nr 19, poz. 100 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 1983 nr 38 poz. 173 z późn. zm.)

- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 1997 nr 5 poz. 24 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 1997 nr 115 poz. 741 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. 2003 Nr 96 poz. 873 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 1991 nr 114 poz. 493 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 1997 nr 85 poz. 539 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 r. poz. 80 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627)
Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 1933 nr 39, poz. 311 z późn. zm.)
Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. 1959 nr 11 poz. 62 z późn. zm.)

WSPOMNIENIA, RELACJE

Relacja ustna J. Banasik, zam. w Kolonii Inwalidzkiej Sobieszczański, F. M., Wycieczka archeologiczna w niektóre strony guberni radomskiej odbyta w miesiącu wrześniu 1851 roku, Warszawa 1852

OPRACOWANIA

- Adamczyk J. L., Fabryka tektury w Dołach Biskupich dawniej „Witulin” – pomnik kultury materialnej, Kielce 1982
Banasik J., Nowe życie dawnej kunowskiej plebanii, „Kurier Gminy Kunów” 2020, nr 19-20
Banasik J., To oni 100 lat temu wywalczyli dla nas niepodległość, „Kurier Kunowski” 2019, nr 16
Banaszek M., Ostrowiec i okolice w latach 1864-1914, w: Ostrowiec Świętokrzyski. Monografia historyczna miasta, pr. zbior., Ostrowiec Świętokrzyski 1997, s. 118-148
Bastrzykowski A. ks., Monografia historyczna Kunowa nad Kamienną i jego okolice, Kraków 1939
Cygan S., Gwara świętokrzyska – podstawowe cechy języka, w: <http://www.bieliny.pl/asp/gwara-swietokrzyska---podstawowe-cechy-jezyka-ludowego> [podgląd na dzień 30.10.2021 r.]
Diagnoza stanu turystyki województwa świętokrzyskiego, red. M. Smętkowski, Warszawa 2020
Doliwa-Klepacki Z., Dwory i dworki oraz ich właściciele w województwie świętokrzyskim, t. 1-2, Ostrowiec Świętokrzyski 2013, 2016
Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku, red. M. Kamler, t. 1-2, Warszawa 1981
Fudalewski W. ks., Kunów nad Kamienną, Warszawa 1900
Gąsiorowska-Grabowska N., Z dziejów przemysłu w Królestwie Polskim 1815-1918, Warszawa 1965
Gębusia W., Legendy znane i nieznanne z gminą Kunów związane, Kielce 2008
Katalog zabytków sztuki w Polsce, red. J. Łoziński, B. Wolff, t. 3 (województwo kieleckie), zes. 7 (powiat opatowski), Warszawa 1951

- Kopertowska D., Nazwy miejscowe województwa kieleckiego. Nazwy miast i wsi, nazwy części miast i wsi oraz nazwy alei, placów, ulic i osiedli mieszkaniowych, Warszawa – Kraków 1984
- Koźmiński K., Zagłębie Staropolskie w Kieleckiem. Opis krajoznawczy, Warszawa 1955
- Kryj A., Kunów nad Kamienną. Zarys dziejów, Kunów 1993
- Morawski W., Dwaj twórcy Zagłębia Staropolskiego, „Mówią wieki” 2007, nr 12 (576), s. 53
- Przewodnik po ścieżce geoedukacyjnej „Dolina Świśliny”, red. A. Fijałkowska-Mader, K. Szadkowska, Kielce 2021
- Pruszyński J., Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawa, t. 1, Kraków 2001
- Rostworowski E., Lubecki (Drucki-Lubecki) Franciszek Ksawery: Polski słownik biograficzny, t. 17, red. Tenże, Wrocław 1972, s. 582-588
- Różański W., Rozwój hutnictwa w dolinie rzeki Kamiennej, w: Dzieje Huty im. M. Nowotki 1813-1988, pr. zbior., Warszawa 1988, s. 13-18
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 1-15, Warszawa 1890-1902 (reprint)
- Stankiewicz J., Legendy świętokrzyskie, Kraków 1988
- Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Kunów na lata 2015-2020, Kunów 2015
- Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020, Kielce 2014
- Wiśniewski J. ks., Dekanat opatowski, Radom 1907
- Zieliński J., Staropolskie Zagłębie Przemysłowe, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965

STRONY INTERNETOWE

- www.bieliny.pl/asp/gwara-swietokrzyska---podstawowe-cechy-jezyka-ludowego
- www.geneteka.genealodzy.pl
- www.kunow.pl;
- <http://www.natura2000.tbop.org.pl/>
- <https://naostro.info/niech-nasze-serca-bija-jak-najdluzej-na-tej-pieknej-ziemi-prawecina-zniszczona-kapliczka-odzyskala-dawny-blask/>
- www.nid.pl
- <https://www.ostrowiecki.eu/pomniki-przyrody-gmina-kunow/>
- https://www.swietokrzyskie.pro/file/2013/11/att464731_szlak_frontu_30_05_2014_czi.pdf

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW W KIELCACH

Materiały dot. zabytków ruchomych

Pape D., Olecki S., Ewidencja założenia dworsko-parkowego w Nietulisku Małym, gm. Kunów, Warszawa 2009

Wykaz obiektów zabytkowych wyznaczonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do ujęcia w Gminnej Ewidencji Zabytków, Gmina Kunów I 2022 r.

PRASA I CZASOPISMA

„Kurier Gminy Kunów” 2019, 2020

„Mówią wieki” 2007

ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK 1

**Wykaz obiektów zabytkowych (nieruchomych i ruchomych)
ujętych w gminnej ewidencji zabytków
(stan na czerwiec 2022 r.)**

Lp.	Miejscowość	Obiekt		Informacja o wpisie do rejestru zabytków
1.	Chocimów	Zespół dworsko-parkowy	Park w zespole dworsko-parkowym	Rej. A.606/1 z 12.12.1957 r.
2.	Chocimów		Dwór w zespole dworsko-parkowym	Rej. A.606/2 z 28.09.2020 r.
3.	Chocimów		Teren i rozplanowanie dawnego folwarku w zespole dworsko-parkowym	
4.	Chocimów		Figura Matki Bożej w zespole dworsko-parkowym, kam. 1890	
5.	Chocimów		Krucyfiks przy alei wjazdowej do dworu w zespole dworsko-parkowym, kam. XIX w.	
6	Doly Biskupie	Założenie przestrzenno-poprzemysłowe	Pozostałości zakładu przemysłowego dawniej Fabryki Tektury „Witulini” – teren wraz z budynkami i pozostałościami wyposażenia:	A.607/1 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
6.1	Doly Biskupie		- Hala odwadniania	A.607/1 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
6.2	Doly Biskupie		- Turbinownia	A.607/1 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
6.3	Doly Biskupie		- Dawna śrutownia	A.607/1 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
6.4	Doly Biskupie		- Magazyn wyrobów żelaznych	A.607/1 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
6.5	Doly Biskupie		- Magazyn wyrobów gotowych	A.607/1 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
6.6	Doly Biskupie		- Magazyn techniczny	A.607/1 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
7.	Doly Biskupie		Układ wodny: kanał roboczy i jaz na rzece Świślinie	A.607/2 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
8.	Doly Biskupie		Budynek administracyjno-mieszkalny	A.607/3 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
9.	Doly Biskupie	Układ urbanistyczny zespołu budowlanego dawnego osiedla przyfabrycznego	A.607/4 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.	

10.	Doly Biskupie		Pozostałości parku, po 1885 r.	A.607/5 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
11.	Doly Biskupie		Kamieniołom (relikt) wraz z budynkami dawnych warsztatów kamieniarskich: - budynek dawnych warsztatów kamieniarskich I, mur., po 1885 r. - budynek dawnych warsztatów kamieniarskich II, mur., po 1885 r.	A.607/6 z 30.10.1980 r., z 10.12.2010 r. i z 22.12.2016 r.
12.	Janik d. Kaplica		Kaplica pw. św. Katarzyny wraz z otoczeniem: od wschodu do linii drogi do Miłkowskiej Karczmy, od północy do linii drogi leśnej do Piasków Kunowskich, od południa i zachodu w odległości 50 m od obiektu – w obrębie ewidencyjnym Janik (na terenie nieistniejącej już miejscowości Kaplica), mur. 1430, remont. 1703, l. 70. XX w., 2003 r.	Rej. A.608 z 27.04.1984 r. i z 28.09.1989 r.
13.	Kolonia Inwalidzka		Leśniczówka Sadłowizna, drew.-mur.	
14.	Kolonia Inwalidzka		Gajówka Sadłowizna, mur. ok. 1850 r., przebudowana 1938 r. (dawna siedziba zarządu kopalni rudy żelaza „Stefania”)	
15.	Kunów		Układ urbanistyczny	
16.	Kunów	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Kościół w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/1 z 18.03.1957 r. i z 15.04.1967 r.
17.	Kunów		Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/2 z 18.03.1957 r. i z 15.04.1967 r.
18.	Kunów		Kostnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/3 z 31.03.2015 r.
19.	Kunów		Murowane ogrodzenie (na odcinku zach., wsch., płd. i w części odcinka płn.-wsch., z wyłączeniem współczesnego ogrodzenia mur.-żel. na odcinku płn.-zach.), z bramą główną (północną) ze schodami z balustradą oraz bramkami – wschodnią (na teren plebański) i zachodnią (na cmentarz parafialny) w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/4 z 31.03.2015 r.
20.	Kunów		Teren dawnego cmentarza kościelnego w granicach całego ogrodzenia kościelnego w zespole kościoła parafialnego pw. św. Władysława	Rej. A.609/5 z 31.03.2015 r.
21.	Kunów		Cmentarz parafialny rzymskokatolicki, I poł. XIX w.	Rej. A.9 z 22.03.2007 r.
22.	Kunów		Studnia z drewnianą obudową, mur.-drew., ok. 1850 r., na wzgórzu kościelnym, przy schodach prowadzących do ul. Kościelnej	

23.	Kunów		Pozostałości kościoła pw. św. Szymona i Judy, drewn., 1643-1646, rozebrany ok. 1824 r.; zachowane sklepienie kolebkowo, kamienne piwnice z użyciem starych płyt kamiennych (m.in. z datą 1609)	
24.	Kunów	Pozostałości zespołu dworskiego biskupów krakowskich	Budynek podworski (dwór?), ul. T. Kościuszki 4, mur., k. XVIII w./XIX w., ob. przebudowany w pozostałościach zespołu dworskiego biskupów krakowskich	
25.	Kunów		Dawny spichlerz podworski, później młyn, ul. T. Kościuszki 10, pocz. XX w. w pozostałościach zespołu dworskiego biskupów krakowskich	
26.	Kunów		Pozostałości parku dworskiego – historyczne nasadzenia przy ul. Ciasnej i T. Kościuszki oraz na północnym stoku wzgórza przy zabudowie podworskiej w pozostałościach zespołu dworskiego biskupów krakowskich	
27.	Kunów		Figura św. Jana Nepomucena, kam., 1775 r., ul. Warszawska, przy moście na rzece Kamiennej, na terenie posesji nr 59	Rej. 58 B z 12.05.2005 r.
28.	Kunów		Figura św. Władysława, kam., 1835 r., ul. Kościelna, na placu przed kościołem	Rej. 57 B z 9.05.2005 r.
29.	Kunów		Krzyż poświęcony pamięci gen. T. Kościuszki, kam., 1917 r., ul. Kościelna	
30.	Kunów		Krucyfiks, kam. 1861 r., plac Wolności	
31.	Kunów		Figura NMP, kam., 1862 r. plac Wolności	
32.	Kunów		Krucyfiks, kam., 1903 r., w pobliżu domu przy ul. Kaznodziejskiej 2	
33.	Kunów		Krucyfiks, kam., 1910 r., przy rozdrożu ulic: Ciasnej i T. Kościuszki	
34.	Kunów		Krucyfiks, kam., 1919 r., ul. Kościelna, przy schodkach prowadzących na wzgórze kościelne	
35.	Kunów		Krucyfiks w miejscu po dawnym kościele pw. św. Leonarda, kam., 1846 r., ulica Warszawska, przy skrzyżowaniu z ulicą Szkolną	
36.	Kunów		Figura Pana Jezusa, kam., 1862 r., ul. Warszawska, przy skrzyżowaniu z ul. T. Kościuszki	
37.	Nietulisko Duże	Zespół urbanistyczno-przemysłowy	Układ urbanistyczno-przemysłowy: zespół zabudowy przemysłowej wraz z towarzyszącymi mu pozostałościami układu hydroenergetycznego i rozplanowaniem osiedla przyfabrycznego w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.
38.	Nietulisko Duże		Walcownia (ruina) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.
39.	Nietulisko Duże		Most z wylotem kanału (roboczego) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.
40.	Nietulisko Duże		Budynek kontrolny I w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.
41.	Nietulisko Duże		Budynek kontrolny II (wartownia) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.
42.	Nietulisko Duże		Przepust wody (śluzza wpustowa – jaz piętrzący, na górnym kanale roboczym, przy stawie) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.

43.	Nietulisko Duże		Suszarnia (ruina) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.	
44.	Nietulisko Duże		Budynek dyrekcji w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.	
45.	Nietulisko Duże		Magazyn (ruina) w zespole urbanistyczno-przemysłowym	Rej.: decyzja z 1.12.1956 r., 21.06.1967 r.	
46.	Nietulisko Duże		Pozostałości murowanego ogrodzenia zespołu		
47.	Nietulisko Duże		Stajnia mała		
48.	Nietulisko Duże		Jaz piętrzący – ulgowy, na kanale święślińskim		
49.	Nietulisko Duże		Most na kanale rzeki Świśliny		
50.	Nietulisko Duże		Most na kanale rzeki Kamiennej, mur. 1932 r.		
51.	Nietulisko Duże		Pozostałości zabudowy dawnego osiedla przyfabrycznego – dwa domy nr 29 i 32, 1834-1845, oraz miejsce po trzecim		
52.	Nietulisko Duże		Dawny teren funkcjonalny przyległy do zakładu		
53.	Nietulisko Małe		Zespół dworsko-parkowy	Park w zespole dworsko-parkowym, XIX w.	Rej. A.611 z 13.12.1957 r.
54.	Nietulisko Małe			Dwór w zespole dworsko-parkowym, drewn. pocz. XX w., przebudowany ok. 1920 r.	
55.	Nietulisko Małe	Figura Pieta w zespole dworsko-parkowym, kam., 1701 r.			
56.	Prawęcín		Dom mieszkalny XIX/XX w.; Prawęcín 49		

ZALĄCZNIK 2**Wykaz zabytków archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków
(stan na czerwiec 2022 r.)**

Lp.	AZP	nr stanowiska na obszarze	miejsowość	nr stanowiska w miejscowości	funkcja	datowanie
1	84-69	162	Biechów	1	osada	pradzieje
2	84-69	163	Biechów	2	osada, ślad produkcji dymarskiej	pradzieje, okres wpływów rzymskich,
3	84-69	164	Biechów	3	punkt osadniczy	pradzieje
4	84-69	165	Biechów	4	osada	neolit
5	84-69	166	Biechów	5	punkt osadniczy	pradzieje
6	84-69	167	Biechów	6	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich?, kultura przeworska
7	84-69	168	Biechów	7	punkt osadniczy, osada	późne średniowiecze?, nowożytność
8	84-69	169	Biechów	8	punkt osadniczy	pradzieje
9	84-69	170	Biechów	9	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
10	84-69	171	Biechów	10	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
11	84-69	172	Biechów	11	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
12	84-69	173	Biechów	12	punkt osadniczy	pradzieje
13	84-69	174	Biechów	13	punkt osadniczy	pradzieje
14	84-69	175	Biechów	14	punkt osadniczy	pradzieje
15	84-69	176	Biechów	15	osada	pradzieje
16	84-69	177	Biechów	16	osada	pradzieje
17	84-69	206	Bukowie	1	punkt osadniczy	pradzieje
18	84-69	207	Bukowie	2	punkt osadniczy	nowożytność (XVII – XIX w.)
19	84-69	208	Bukowie	3	punkt osadniczy	pradzieje
20	84-69	209	Bukowie	4	osada	pradzieje
21	84-69	210	Bukowie	5	punkt osadniczy	pradzieje
22	84-69	211	Bukowie	6	punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
23	84-69	212	Bukowie	7	punkt osadniczy	pradzieje
24	84-69	213	Bukowie	8	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
25	84-69	214	Bukowie	9	osada	nowożytność (XVII-XVIII w.)
26	84-69	215	Bukowie	10	punkt osadniczy	pradzieje
27	84-69	216	Bukowie	11	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
28	84-69	217	Bukowie	12	punkt osadniczy	pradzieje
29	84-69	218	Bukowie	13	punkt osadniczy	pradzieje
30	84-69	219	Bukowie	14	punkt osadniczy	pradzieje
31	84-69	220	Bukowie	15	punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność

32	84-68	123	Chocimów	1	osada, ślad produkcji dymarskiej, punkt osadniczy	młodszy okres przedrzymski (k. przeworska), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), pradzieje, późne średniowiecze
33	84-68	124	Chocimów	2	osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)
34	84-68	125	Chocimów	3	stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
35	84-68	126	Chocimów	4	stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
36	84-68	127	Chocimów	5	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
37	84-68	128	Chocimów	6	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
38	84-68	129	Chocimów	7	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
39	84-68	130	Chocimów	8	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
40	84-68	131	Chocimów	9	osada, miejsce produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), wczesny-późny okres wpływów rzymskich (k. przeworska), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), pradzieje, późne średniowiecze
41	84-68	132	Chocimów	10	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	k. łużycka, okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
42	84-68	133	Chocimów	11	punkt osadniczy	epoka kamienia, wczesne średniowiecze
43	84-68	134	Chocimów	12	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), wczesne średniowiecze (IX-XI wiek)
44	84-68	135	Chocimów	13	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	epoka kamienia, pradzieje, okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
45	84-68	136	Chocimów	14	osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)

46	84-68	137	Chocimów	15	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej, osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), pradzieje
47	84-68	138	Chocimów	16	punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	epoka kamienia, pradzieje, okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
48	84-68	139	Chocimów	17	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze
49	84-68	140	Chocimów	18	punkt osadniczy	późne średniowiecze
50	84-69	221	Chocimów	19	obozowisko	paleolit
51	84-69	222	Chocimów	20	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
52	84-69	223	Chocimów	21	osada	neolit, nowożytność
53	84-69	224	Chocimów	22	osada	pradzieje
54	84-69	225	Chocimów	23	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
55	84-69	226	Chocimów	24	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
56	84-69	227	Chocimów	25	punkt osadniczy	epoka kamienia
57	84-69	228	Chocimów	26	punkt osadniczy	pradzieje
58	84-69	229	Chocimów	27	punkt osadniczy	pradzieje
59	84-69	230	Chocimów	28	osada, punkt osadniczy	pradzieje, późne średniowiecze – nowożytność
60	84-69	231	Chocimów	29	osada, punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich, kultura przeworska, późne średniowiecze (XIV-XV w.), nowożytność
61	84-69	232	Chocimów	30	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze, pradzieje
62	83-68	107	Doły Biskupie	1	stanowisko produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
63	83-68	108	Doły Biskupie	2	stanowisko produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
64	83-68	109	Doły Biskupie	3	punkt osadniczy	epoka kamienia
65	83-68	110	Doły Biskupie	4	punkt osadniczy	neolit, wczesna epoka brązu
66	83-68	111	Doły Biskupie	5	punkt osadniczy	paleolit schyłkowy (k. świderska?)
67	83-68	112	Doły Biskupie	6	punkt osadniczy	neolit
68	83-68	113	Doły Biskupie	7	punkt osadniczy, osada	epoka kamienia, pradzieje, (okres wpływów rzymskich?)

69	83-68	114	Doły Biskupie	8	stanowisko produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
70	83-68	115	Doły Biskupie	9	stanowisko produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
71	83-68	116	Doły Biskupie	10	osada	nowożytność (XVI-XVIII wiek)
72	83-68	117	Doły Biskupie	11	punkt osadniczy	neolit, wczesna epoka brązu, średniowiecze
73	83-68	118	Doły Biskupie	12	zakład przemysłowy – fabryka papieru „Witulin”	nowożytność (XIX-XX wiek)
74	83-70	2	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	1	śląd obróbki krzemienia	pradzieje
75	83-70	3	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	2	miejsce produkcji dymarskiej, mielerze	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
76	83-70	4	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	3	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
77	83-70	5	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	4	osada, miejsce produkcji dymarskiej, punkt osadniczy	wczesnopolska (XI wiek), okres wpływów rzymskich (k. przeworska), pradzieje
78	83-70	24	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	5	śląd produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
79	83-70	25	Kolonia Miłkowska / Karczma Miłkowska	6	śląd produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
80	83-69	brak	Kunów	brak	punkt osadniczy	neolit
81	84-69	243	Kunów	1	osada/cmentarzysko?, osada, stanowisko dymarskie wielopieczowiskowe	wczesna epoka żelaza, kultura pomorska, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
82	84-69	244	Kunów	2	obozowisko / osada	paleolit, neolit
83	84-69	245	Kunów	3	osada	neolit, wczesna epoka brązu, kultura pucharów lejkatych, kultura ceramiki sznurowej
84	84-69	246	Kunów	4	cmentarzysko	kultura pomorska
85	84-69	247	Kunów	5	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich

86	84-69	248	Kunów	6	historyczny kościół pw. św. Szymona i Judy, tzw. kaznodziejski, skarb monet	1643/1646 – około 1824 r., XVIII w.
87	84-69	249	Kunów	7	osada, punkt osadniczy	pradzieje, średniowiecze- nowożytność
88	84-69	250	Kunów	8	osada	pradzieje
89	84-69	251	Kunów	9	punkt osadniczy	pradzieje
90	84-69	252	Kunów	10	punkt osadniczy	pradzieje – nowożytność
91	84-68	121	Kunów – Prawęcín	2	punkt osadniczy	neolit?
92	84-68	122	Kunów – Prawęcín	3	punkt osadniczy	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)
93	83-68	132	Kunów – Prawęcín	4	punkt osadniczy	epoka kamienia
94	83-68	133	Kunów – Prawęcín	5	punkt osadniczy	neolit, pradzieje, późne średniowiecze (XIII-XV wiek), nowożytność (XVI –XVIII wiek)
95	83-68	134	Kunów – Prawęcín	6	osada, ślad produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
96	84-68	91	Małe Jodło	1	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
97	84-68	92	Małe Jodło	2	punkt osadniczy	epoka kamienia
98	84-68	93	Małe Jodło	3	osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)
99	84-68	94	Małe Jodło	4	punkt osadniczy	późne średniowiecze
100	84-68	95	Małe Jodło	5	punkt osadniczy, osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), pradzieje
101	84-68	96	Małe Jodło	6	punkt osadniczy	epoka kamienia
102	84-68	97	Małe Jodło	7	punkt osadniczy	epoka kamienia
103	84-68	98	Małe Jodło	8	punkt osadniczy, osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), pradzieje (k. łużycka?)
104	84-68	99	Małe Jodło	9	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)

105	84-68	100	Małe Jodło	10	punkt osadniczy, miejsce produkcji dymarskiej	neolit, pradzieje (wczesne średniowiecze?), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
106	84-68	101	Małe Jodło	11	punkt osadniczy, osada	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), pradzieje
107	84-68	102	Małe Jodło	12	osada, ślad produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
108	84-68	103	Małe Jodło	13	osada, miejsce produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska), pradzieje (k. łużycka? k. przeworska?), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
109	84-68	104	Małe Jodło	14	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
110	84-68	105	Małe Jodło	15	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
111	84-68	106	Małe Jodło	16	punkt osadniczy	epoka kamienia
112	84-68	107	Małe Jodło	17	osada	neolit lub wczesna epoka brązu
113	84-68	108	Małe Jodło	18	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
114	84-68	109	Małe Jodło	19	punkt osadniczy	neolit
115	84-68	110	Małe Jodło	20	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
116	84-68	111	Małe Jodło	21	punkt osadniczy	pradzieje
117	84-68	112	Małe Jodło	22	osada, punkt osadniczy, ślad produkcji dymarskiej	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych), pradzieje (czesna epoka brązu?), okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
118	84-68	113	Małe Jodło	23	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
119	84-68	114	Małe Jodło	24	punkt osadniczy	neolit (k. lendzielska lub pucharów lejkowatych)
120	84-68	115	Małe Jodło	25	punkt osadniczy	epoka kamienia
121	84-68	116	Małe Jodło	26	punkt osadniczy, osada	neolit, k. łużycka

122	84-68	117	Małe Jodło	27	punkt osadniczy, osada	neolit, wczesne średniowiecze (X-XII wiek)
123	83-69	brak	Nietulisko Duże	8	osada	okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
124	83-68	120	Nietulisko Duże	3	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich (k. przeworska), nowożytność (XVII-XVIII wiek)
125	83-68	121	Nietulisko Duże	4	punkt osadniczy	późne średniowiecze (XIII-XIV wiek)
126	83-68	122	Nietulisko Duże	5	punkt osadniczy	nowożytność (XVI-XVII wiek)
127	83-68	123	Nietulisko Duże	6	osada	epoka kamienia (neolit?)
128	83-68	124	Nietulisko Duże	7	punkt osadniczy, osada	neolit (k. ceramiki wstęgowej rytej),
129	83-68	136	Nietulisko Duże	1	cmentarzysko	IV okres epoki brązu (k. łużycka)
130	83-68	137	Nietulisko Duże	2	cmentarzysko	okres halsztacki (k. łużycka)
131	83-68	125	Nietulisko Małe	3	punkt osadniczy	neolit
132	83-69	brak	Nietulisko Małe	1	skarb	młodszy i późny okres wpływów rzymskich
133	83-69	brak	Nietulisko Małe	2	skarb	młodszy i późny okres wpływów rzymskich
134	83-69	brak	Nietulisko Małe	brak	grodzisko Rej. 528A z dn. 05.02.1973 r.	wczesne średniowiecze (XII-XIII wiek)
135	83-68	126	Prawęcín	5	punkt osadniczy	neolit (k. pucharów lejkowatych)
136	83-68	127	Prawęcín	6	punkt osadniczy	epoka kamienia
137	83-68	128	Prawęcín	7	punkt osadniczy, osada	epoka kamienia, nowożytność (XV-XVII wiek)
138	83-68	129	Prawęcín	8	osada	nowożytność (XVII-XVIII wiek)
139	83-68	130	Prawęcín	9	punkt osadniczy	epoka kamienia
140	83-68	131	Prawęcín	10	punkt osadniczy	epoka kamienia
141	84-68	118	Prawęcín	1	punkt osadniczy	późne średniowiecze (XIII-XIV wiek)
142	84-68	119	Prawęcín	2	punkt osadniczy	epoka kamienia
143	84-68	120	Prawęcín	3	osada	neolit (k. lendzielska)
144	84-69	233	Prawęcín	11	cmentarzysko, osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
145	84-69	234	Prawęcín	12	punkt osadniczy	pradzieje, wczesne średniowiecze / średniowiecze
146	84-69	235	Prawęcín	13	punkt osadniczy	pradzieje

147	84-69	236	Prawęcín	14	punkt osadniczy	pradzieje
148	84-69	237	Prawęcín	15	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
149	84-69	238	Prawęcín	16	osada	pradzieje
150	84-69	239	Prawęcín	17	punkt osadniczy	pradzieje
151	84-69	240	Prawęcín	18	osada, punkt osadniczy	pradzieje, nowożytność
152	84-69	241	Prawęcín	19	punkt osadniczy	pradzieje
153	84-69	242	Prawęcín	20	punkt osadniczy	pradzieje
154	83-69	brak	Rudka	1	cmentarzysko	okres lateński
155	83-68	119	Rudnik	1	osada	II epoka brązu (k. trzciniecka)
156	84-69	253	Udziców	1	miejsce produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich
157	84-69	254	Udziców	2	osada, miejsce produkcji dymarskiej, punkt osadniczy	neolit, kultura pucharów lejkowatych, okres wpływów rzymskich, kultura przeworska, pradzieje
158	84-69	255	Udziców	3	punkt osadniczy	neolit
159	84-69	256	Udziców	4	punkt osadniczy	pradzieje
160	84-69	257	Udziców	5	osada	późne średniowiecze – nowożytność
161	84-69	258	Udziców	6	ślad produkcji dymarskiej	okres wpływów rzymskich, kultura przeworska
162	84-69	259	Udziców	7	punkt osadniczy	pradzieje
163	84-69	260	Udziców	8	punkt osadniczy	XIX/XX w.
164	84-69	261	Udziców	9	punkt osadniczy	pradzieje
165	84-69	262	Udziców	10	punkt osadniczy	pradzieje
166	84-69	263	Udziców	11	punkt osadniczy	pradzieje
167	84-69	264	Udziców	12	punkt osadniczy	wczesna epoka żelaza, grupa tarnobrzaska kultury łużyckiej?, pradzieje
168	84-69	265	Udziców	13	punkt osadniczy	pradzieje
169	84-69	266	Udziców	14	punkt osadniczy	pradzieje
170	84-69	267	Udziców	15	punkt osadniczy	pradzieje
171	84-69	268	Udziców	16	punkt osadniczy	pradzieje
172	84-69	269	Udziców	17	punkt osadniczy	mezolit – wczesny neolit
173	84-69	270	Udziców	18	osada	neolit, kultura pucharów lejkowatych
174	84-69	271	Udziców	19	punkt osadniczy	pradzieje
175	84-69	272	Udziców	20	osada	pradzieje
176	84-69	273	Udziców	21	punkt osadniczy	nowożytność
177	84-69	274	Udziców	22	punkt osadniczy	pradzieje
178	84-69	275	Udziców	23	punkt osadniczy	pradzieje
179	84-69	276	Udziców	24	punkt osadniczy	nowożytność
180	83-70	8	Wymysłów	3	ślad obróbki krzemienia	pradzieje

ZAŁĄCZNIK 3

Ogólne wytyczne konserwatorskie dla obiektów zabytkowych ujętych w GEZ

Zachowanie zabytku – niezależnie od formy ochrony konserwatorskiej – jest podstawowym obowiązkiem właściciela, posiadacza zabytku w oparciu o przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹⁴⁹ i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczenia dla historii i kultury.

Do szczególnie istotnych obowiązków należy również informowanie wojewódzkiego konserwatora zabytków o (art. 28):

- uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o zdarzeniu;
- zagrożeniu o zabytku, nie później niż w terminie 14 dni;
- zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Należy również zaznaczyć, że właściciel lub posiadacz zabytku – lub nieruchomości o cechach zabytku – jest zobowiązany do udostępnienia go WKZ na cele badań i ewidencji zabytku pod rygorem nałożenia przez WKZ takiego obowiązku (art. 29 i 30) oraz konsekwencji administracyjnych i karnych (art. 107 i 108).

Odrębnym typem zabytków są stanowiska archeologiczne, podlegające szczególnej ochronie konserwatorskiej, polegającej na ich zachowaniu, badaniu i inwentaryzowaniu. Należy zaznaczyć, że polega to w dużej mierze na właściwym użytkowaniu (np. formy agrarne nie prowadzące do zniszczenia warstw kulturowych znajdujących się pod ziemią), zapewnieniu badań archeologicznych w przypadku prac ziemnych np. budowa domu, drogi, wodociągów itp. (art. 30) – co wymaga odrębnego pozwolenia WKZ w trybie decyzji (art. 36 ust. 1 pkt 5) oraz bezwzględного obowiązku zgłoszenia znaleziska, co do którego może zaistnieć podejrzenie, że może ono być zabytkiem (art. 32). Kto przypadkowo znalazł przedmiot mogący być zabytkiem jest zobowiązany pod rygorem kary do zgłoszenia tego właściwemu wójtowi, burmistrzowi, prezydentowi oraz WKZ, gdyż przedmiot ten jest własnością Skarbu Państwa, a jego przywłaszczenie jest karalne, ale za znalezisko należy się znalazcy stosowana nagroda (art. 34).

Prowadzenie prac poszukiwawczych wymaga pozwolenia WKZ w trybie decyzji (art. 36 ust. 1 pkt. 2), a prowadzenie poszukiwań bez stosownych zezwoleń jest karalne (art. 107 i 108).

¹⁴⁹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021, poz. 710, 954).

Ogólne wytyczne konserwatorskie dla właściciela obiektu zabytkowego

- regularne kontrole stanu technicznego;
- utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości oraz właściwą ekspozycją;
- wszelkie problemy ze stanem zachowania oraz ewentualnymi zagrożeniami i zniszczeniami bezwzględnie;
- prowadzenie prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich z poszanowaniem historycznego materiału, wyglądu i estetyki zabytku, rozplanowania przestrzennego i relacji przestrzennych pomiędzy poszczególnymi obiektami (w przypadku zespołów) czy charakteru, kompozycji i estetyki zieleni komponowanej (parki);
- dla obiektów rzeźbiarskich (figury przydrożne itp.) szczególnie istotne jest prowadzenie prac budowlanych i konserwatorskich z dbałością o zachowanie wartości artystycznych oraz w oparciu o przygotowany program prac konserwatorskich zatwierdzony / pozytywnie opiniowany przez WKZ – w przypadku obiektów w rejestrze powinność w związku z dbałością o zachowanie wartości zabytkowych;
- dla zespołów przemysłowych szczególnie istotne są kwestie zachowania i uczytelnienia pierwotnej rzeźby terenu, relacji przestrzennych poszczególnych budynków (i ich reliktywów), rozplanowania i zachowania układu wodnego czy zieleni na obszarze chronionym oraz ścisła kontrola nad poszanowaniem nowych obiektów, które nie mogą zacierać, doprowadzać do utraty wartości zabytkowych obszarów i zespołów chronionych;
- dla obiektów w rejestrze zabytków obowiązkiem jest konieczność prowadzenia wszelkich prac za pozwoleniem WKZ w trybie decyzji – stosownie do art. 36 ustawy o ochronie zabytków;
- dla obiektów w ewidencji zabytków przejawem dobrej praktyki jest opiniowanie / prowadzenie w porozumieniu z WKZ prac wpływających na stan zachowania oraz zmianę wyglądu zabytku, przy czym dla prac wymagających pozwolenia na budowę wydawanego przez właściwego Starostę, konieczne jest uzgodnienie projektu w trybie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane¹⁵⁰.

Ogólne wytyczne w związku z zabytkami archeologicznymi

- zabytek archeologiczny należy użytkować w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości z wykluczeniem bądź minimalizowaniem zakresu prac ziemnych prowadzących do naruszenia kulturowych nawarstwień podziemnych;
- zabytek archeologiczny może być użytkowany na cele leśne, rolne itp. przy uwzględnieniu jego typu i wpływu danego sposobu użytkowania na jego wartości (w razie wątpliwości należy konsultować się z WKZ);
- zabytek archeologiczny posiadający określoną formę terenową np. kopce, grodziska – podlegają ochronie również poprzez zachowanie historycznego ukształtowania rzeźby terenu i ekspozycji;
- wszelkie prace ziemne na terenie (w tym wycinka drzew) zabytku archeologicznego wymagają pozwolenia WKZ, z ewentualnym zastrzeżeniem obowiązku realizacji badań archeologicznych towarzyszących pracom;
- znalezienie rzeczy (przypadkowe bądź celowe), co do której istnieje przypuszczenie że może być zabytkiem należy bezwzględnie zgłosić do WKZ;
- prowadzenie poszukiwań zabytków bez stosownych pozwoleń oraz przywłaszczanie odkrytych zabytków jest karalne.

¹⁵⁰ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2021, poz. 2351 ze zm.)